

ՆՎԻՐՎՈՒՄԷ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱԳԻ
ՎԵՐԱՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ
ԽՈՐՀՐԴԻ ԵՎ ԼՂԻՄ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
1989 Թ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1-Ի ՈՐՈՇՄԱՆ
25-ԱՄՅԱԿԻՆ

ПОСВЯЩАЕТСЯ
25-ЛЕТИЮ РЕЗОЛЮЦИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР И НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА НКАО
ОТ 1-ГО ДЕКАБРЯ 1989 Г. О ВОССОЕДИНЕНИИ
СОВЕТСКОЙ АРМЕНИИ И НАГОРНОГО КАРАБАХА

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ**

НАЦИОНАЛЬНЫЙ АРХИВ АРМЕНИИ

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ НКР

**ОБРАЩЕНИЯ И ЗАЯВЛЕНИЯ АРМЯН
ЗА ВОССОЕДИНЕНИЕ НКАО
С СОВЕТСКОЙ АРМЕНИЕЙ
(1988–1989 гг.)**

СБОРНИК ДОКУМЕНТОВ И МАТЕРИАЛОВ

**Составители: д.и.н., профессор Грант Абраамян
к.и.н., доцент Карен Хачатрян**

**ЕРЕВАН
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
2014**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԽԻՎ

ԼՂՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՐԽԻՎ

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿՈՉԵՐՆ ՈՒ ԴԻՄՈՒՄՆԵՐԸ
ԼՂԻՄ-Ը ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ
ՄԻԱՎՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
(1988–1989 թթ.)

ՓԱՏՍԱԹՂԹԵՐԻ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Կազմողներ՝ պ.գ.դ., պրոֆեսոր Հրանտ Աբրահամյան
պ.գ.թ., դոցենտ Կարեն Խաչատրյան

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՇԽԵԱՆ
ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

117

ARCH. MESROB ASHJIAN
BOOK SERIES

117

ԵՐԵՎԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
2014

ՀՏԴ 941(479.25):94/99

ԳՄԴ 63.3(22)+63.3

Հ 307

**Հրատարակության և հանձնարարել ՀՀ ԳԱԱ պատմության
ինստիտուտի գիտական խորհուրդը**

Утверждено к изданию ученым советом Института истории НАН РА

**Կազմողներ՝ պ.գ.դ., պրոֆեսոր Հրանտ Աբրահամյան
պ.գ.թ., դոցենտ Կարեն Խաչատրյան**

Խմբագիր՝ Կ. Խաչատրյան

**Составители: д.и.н., профессор Грант Абрамян
к.и.н., доцент Карен Хачатрян**

Редактор К. Хачатрян

Հայության կոչերն ու դիմումները ԼՂԻՄ-ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու

Հ 307 համար (1988–1989 թթ.): Փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու /Կազմողներ՝ Հրանտ Աբրահամյան, Կարեն Խաչատրյան: Խմբ. Կ. Խաչատրյան.- Եր.: Պատմության
ինստիտուտ, 2014. – 259 էջ:

Ժողովածուն ընդգրկում է 1988–1989 թվականներին հայության կողմից Լեռնա-
յին Գարաբաղի հիմնախնդրի վերաբերյալ Խորհրդային Միության և Խորհրդային
Հայաստանի ղեկավարներին, կուսակցական ու պետական մարմիններին ուղղված
կոչերը, դիմումները, նամակ–բողոքները, պահանջագրերը և այլն: Գրանցում
պահանջ է դրվում՝ ԼՂԻՄ-ը դուրս բերել Խորհրդային Ադրբեջանի կազմից և միա-
վորել Խորհրդային Հայաստանի հետ:

Գիրքը հասցեագրված է արցախյան ազատագրական պայքարի պատմությամբ
հետաքրքրվող լայն հանրությանը:

В сборнике публикуются направленные в 1988–1989 годах руководству, в пар-
тийные и государственные органы Советского Союза и Советской Армении
обращения и заявления, протестные письма и требования армянства в связи с
проблемой Нагорного Карабаха. В них ставится вопрос о выводе НКАО из состава
Советского Азербайджана и воссоединения ее с Советской Арменией.

Книга рассчитана на широкий круг читателей интересующихся историей
арцахской освободительной борьбы.

ՀՏԴ 941(479.25):94/99

ԳՄԴ 63.3(22)+63.3

ISBN 978-9939-860-07-7

© ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 2014

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԼՂԻՄ–ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար հայության պայքարը կրել է շարունակական բնույթ և չի դադարել խորհրդային գրեթե ողջ ժամանակաշրջանում*։ 1985 թ. գարնանից ԽՍՀՄ–ում ծավալված ժողովրդավարական գործընթացները նոր հույսեր արթնացրին թե՛ ԼՂԻՄ–ում և թե՛ Խորհրդային Հայաստանում ու Մփյուռքում արցախյան խնդիրը արդարացի լուծելու համար։ Պայքարի նոր փուլը, որն իր գագաթնակետին հասավ 1988–1989 թվականներին, ուղղված լինելով Լեռնային Ղարաբաղի բացառձակ մեծամասնությունը կազմող հայ բնակչության նկատմամբ Խորհրդային Ադրբեջանի վարած ազգային խտրականությունների և նեեզամիտ քաղաքականության դեմ, նպատակ ուներ ԼՂԻՄ–ը դուրս բերել Խորհրդային Ադրբեջանի կազմից և միավորել Խորհրդային Հայաստանի հետ։ ԼՂԻՄ–ի Հատուկ կառավարման կոմիտեի նախագահ Արկադի Վոլսկին դիպուկ նշել է. «Ինչու՞ մարդիկ անվերապահորեն Հայաստանին միանալու հարց դրեցին։ Որովհետև տեսնում էին, թե ինչպես է Ադրբեջանի ղեկավարությունը մարզը հետզհետե փակուղի մտցնում, ձգտում է խզել հայ բնակչության բնական կապը Հայաստանի հետ մշակույթի և լեզվի ոլորտներում, որոշակի խոչընդոտներ հարուցում հայալեզու մտավորականության դեմ։ Այդ բոլորն իրականությունն է։ Այդ ամենը՝ ճշմարտություն է։ Իմ ուղևորությունների ժամանակ երկրամասում ոչ մի տեղ չեմ հանդիպել մարդկանց ճակատագրի հանդեպ այնպիսի բացթողության ու արհամարանքի, ինչպես Լեռնային Ղարաբաղում» («Պրավդա», 15.01.1989)։

Ձորակցելով Արցախահայության կոչերին ու պահանջներին՝ 1988 թ. փետրվարի 20–ին Ստեփանակերտում հրավիրված ԼՂԻՄ ժողովրդական պատգամավորների 20–րդ գումարման խորհրդի արտահերթ նստաշրջանը միջնորդում է Ադրբեջանական ԽՍՀ և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների առջև՝ ԼՂԻՄ–ը Ադրբեջանական ԽՍՀ–ի կազմից Հայկական ԽՍՀ–ի կազմ հանձնելու համար։ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը 1988 թ. հունիսի 15–ին իր համաձայնությունն է տալիս արցախահայության խնդրանքին և միջնորդում ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առջև՝ հարցը դրական լուծելու համար։ Գիտակցելով պահի կարևորությունը և հետևելով փետրվարի 20–ի ու հունիսի 15–ի

* Տե՛ս Հայության պայքարը ԼՂԻՄ–ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար (փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու)։ Կազմողներ և խմբագիրներ՝ Կարեն Խաչատրյան, Հրանտ Աբրահամյան։ Առաջաբանը՝ Կ. Խաչատրյանի. – Եր.։ ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստ., 2011, 175 էջ։

որոշումների ոգուն՝ ԼՂԻՄ ժողովրդական պատգամավորների 20-րդ գումարման խորհրդի 8-րդ նստաշրջանը 1988 թ. հուլիսի 12-ին «Հռչակում է Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից ԼՂԻՄ-ի դուրս գալու մասին», հանձնարարում գործադիր կոմիտեին ընդունված կարգի համաձայն հանդես գալ «ԼՂԻՄ-ը որպես Արցախի ինքնավար մարզ վերանվանելու միջնորդությամբ»: Վերջապես, 1989 թ. դեկտեմբերի 1-ին Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհրդի անդամների մասնակցությամբ Երևանում տեղի ունեցած Հայաստանի Գերագույն Խորհրդի արտահերթ նստաշրջանը կայացնում է միակ արդարացված և հիրավի պատմական՝ «Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին» որոշումը: Հանձնարարվում է իրագործել ընդունված որոշումից բխող անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ «իրականացնելու համար Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կառուցվածքների իրավական միաձուլումը միասնական պետական-քաղաքական համակարգում»:

Արցախը Մայր Հայրենիքի հետ վերամիավորելու համար պայքարը կրել է հետևողական ու շարունակական բնույթ: Պատմական այս ողջ ժամանակահատվածում հայության բոլոր հատվածները գործել են համախորհուրդ և վճռական, իսկ ժամանակավոր անհաջողությունները միայն կոփել են մեր ժողովրդին, մղել սխրագործությունների: Հայ ժողովրդի Արցախյան ազատագրական պայքարը պսակվել է պատմական փառահեղ հաղթանակով: Դրա արդյունքում այսօր մենք ունենք ազատ Արցախ, ավելի ընդարձակ սահմաններով Հայաստան, որի քիչուքին կանգնած է մարտունակ հայկական բանակը՝ Հայոց պետականության, հայության բնականոն զարգացման ամենահուսալի երաշխավորը:

*

* *

Արցախյան հիմնախնդրի վերաբերյալ Խորհրդային Միության և Խորհրդային Հայաստանի կուսակցական-պետական մարմիններին ու նրանց ղեկավարներին ուղղված հազարավոր բողոք-նամակներ, հեռագրեր, կոչեր, դիմումներ և հայտարարություններ, աշխատանքային կոլեկտիվների ժողովների ընդունած որոշումներ ու բանաձևեր են պահվում Մոսկվայի, Երևանի ու Ստեփանակերտի արխիվներում: Դրանց հեղինակները պարզ մարդիկ են, աշխատավորներ ու գյուղացիներ, դպրոցականներ և ուսանողներ, մտավորականներ, քաղաքական ու պետական գործիչներ, հասարակական և գիտամշակութային կազմակերպություններ, աշխատանքային կոլեկտիվներ, սփյուռքահայ կազմակերպություններ և այլն: Հրատարակվող փաստաթղթերում և նյութերում ներկայացվում է հիմնախնդրի պատմությունը, դժգոհուք-

յուն և ըմբոստություն հայտնվում արցախահայության նկատմամբ ադրբեջանական իշխանությունների վարած ազգային խտրականության ու զրկանքների քաղաքականության դեմ: Կենտրոնական և հանրապետական իշխանություններին ուղղված կոչերում և դիմումներում կարծիքներ ու առաջարկություններ են հնչում հիմնախնդրի արդարացի լուծման վերաբերյալ, պահանջվում է հարգել ազգերի ինքնորոշման իրավունքը և աջակցել Արցախի միացմանը Խորհրդային Հայաստանին:

Սույն ժողովածուում, որը ժամանակագրորեն ընդգրկում է 1988–1989 թվականները, առանձնացվել և ընդգրկվել են վերը նշված փաստաթղթերի և նյութերի միայն մի մասը: Դրանք հավաքվել են Հայաստանի ազգային և ԼՂՀ պետական արխիվներից, ժամանակի մամուլի հրապարակումներից: Փաստաթղթերը ներկայացված են ժամանակագրական կարգով և բնագրի լեզվով, դրանցում կատարվել են ուղղագրական և ոճային բնույթի որոշ սրբագրումներ, մասնակի կրճատումներ, տրված են ծանոթագրություններ:

ПРЕДИСЛОВИЕ

Борьба армянства за воссоединение НКАО с Советской Арменией последовательно продолжалась в течение почти всего советского периода¹. Развернувшиеся с весны 1985 г. в СССР демократические процессы вновь возродили как в НКАО, так и в Советской Армении и армянской диаспоре – Спюрке, надежды на справедливое решение этой проблемы. Новый этап борьбы, достигший своего подъема в 1988–1989 годах, вызванный проводимой в Советском Азербайджане политикой национального притеснения по отношению к составляющему большинство населения Нагорного Карабаха армянскому населению, поставил своей целью вывод НКАО из состава Советского Азербайджана и воссоединение его с Советской Арменией. Председатель Комитета Особого управления НКАО Аркадий Вольский метко заметил: “Почему люди категорически ставят вопрос о присоединении к Армении? Потому что видят, как руководство Азербайджана исподволь загоняет область в тупик, стремится разорвать естественные связи армянского населения с Арменией в области культуры и языка, возбуждая определенные притеснения против армяноязычных представителей интеллигенции. Все это действительность. Все это истина. Во время моих поездок по краю нигде не встречал такого безразличия и неуважения к судьбе людей как в Нагорном Карабахе” (“Правда”, 15.01.1989 г.).

Откликаясь на призывы и требования арцахских армян, созванная 20-го февраля 1988 г. в Степанакерте внеочередная сессия Областного совета народных депутатов приняла решение обратиться с ходатайством в Верховные советы Азербайджанской ССР и Армянской ССР о выводе НКАО из состава Азербайджанской ССР и вхождении в состав Армянской ССР. Верховный Совет Армянской ССР 15-го июня 1988 г. отвечает согласием на просьбу арцахских армян и ходатайствует перед Верховным Советом СССР о положительном решении вопроса. Осознание важности момента и следуя духу решений 20-го февраля и 15-го июня, 8-ая сессия Совета народных депутатов НКАО 20-го созыва 12-го июля 1988 г. “Провозглашает о выходе НКАО из состава Азербайджанской ССР”, поручает

¹ См. Борьба армян за воссоединение НКАО с Советской Арменией. Сборник документов и материалов. Составители и редакторы Карен Хачатрян, Грант Абрамян: Предисловие К. Хачатряна, Е., Институт истории НАН РА, 2011, – 175 стр.

исполнительному комитету в установленном порядке выступить “с ходатайством о переименовании НКАО в Автономную область Арцах”. Наконец, состоявшаяся 1-го декабря 1989 г. в Ереване внеочередная сессия Верховного Совета Армении, с участием членов Национального совета Нагорного Карабаха, принимает единственно справедливое и поистине историческое решение “О воссоединении Армянской ССР и Нагорного Карабаха”. Соответствующим государственным органам поручалось осуществить вытекающее из принятого решения мероприятия для “объединения в единой экономико-политической системе политических, экономических и культурных структур Армянской ССР и Нагорного Карабаха”.

Борьба за воссоединение Арцаха с Советской Арменией носила последовательный и постоянный характер. В продолжении всего этого исторического периода все части армянского народа действовали сплоченно и решительно, временные же неудачи лишь укрепляли решимость нашего народа, готовность его к настоящим подвигам. Арцахская освободительная борьба армянского народа увенчалась славной исторической победой. Благодаря ей сегодня мы имеем свободный Арцах, Армению в более обширных границах, на защите которой стоит боеспособная армянская армия – главный гарант развития армянской государственности, всего армянства.

*

* *

В архивах Москвы, Еревана и Степанакерта хранятся тысячи писем-протестов и телеграмм, призывов, заявлений, решений и резолюций, направленных в партийные и государственные органы Советского Союза и Советской Армении в связи с проблемой Нагорного Карабаха. Их авторы простые люди, рабочие и крестьяне, школьники и студенты, представители интеллигенции, государственные и политические деятели, общественные и научно-культурные организации, трудовые коллективы, организации армян Спюрка. В документах и материалах отражена история проблемы, возмущения и протесты в связи с ведущейся против арцахских армян азербайджанскими властями политики национального притеснения. В адресованных центральным и республиканским властям заявлениях звучат призывы справедливого решения проблемы, требуется уважать право наций на самоопределение и содействовать воссоединению Арцаха с Советской Арменией.

В настоящем сборнике, который хронологически охватывает 1988–1989 года, отобрана и публикуется лишь часть этих документов, хранящихся в архивах Армении и НКР, а также материалы периодической печати того времени. Документы в сборнике представлены в хронологическом порядке и на языке оригинала, проведены небольшие орфографические, стилистические исправления, частичные сокращения, даны примечания.

№ 1 В ЦК КПСС

Москва, 13 февраля, 1988 г.

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС М.С. ГОРБАЧЕВУ
СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС Е.К. ЛИГАЧЕВУ
СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС А.Н. ЯКОВЛЕВУ
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
А.А. ГРОМЫКО
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА МИНИСТРОВ СССР Н.И. РЫЖКОВУ**

Декларацией от 1 декабря 1920 г. Ревком Советского Азербайджана признал Нахичевань и Нагорный Карабах с прилегающими районами древне-армянской области Гардман неотъемлемой частью Армении. Выполнение Декларации было сорвано. В результате сохранились границы мусаватистского Азербайджана, установленные с помощью турецких интервентов. Естественно, эти границы не отвечают элементарной справедливости и ленинским принципам решения национального вопроса. Последствия трагичны.

Фактически идет геноцид армянского населения путем создания условий, вынуждающих армян покинуть свои тысячелетние очаги, разрушаются и оскверняются памятники армянской истории и культуры, ведется националистическая пропаганда, армянское население подвергается унижению, оскорблению, притеснению. Имеют место эксцессы, убийства и изнасилования на национальной почве, опустошаются армянские населенные пункты и заселяются азербайджанцами. Ярким примером служит то, что от армянского Нахичевана, где проживало около ста тысяч жителей-армян сегодня фактически осталось лишь одно армянское название. Эта судьба уготована Карабаху и Гардману.

Перестройка, гласность, демократизация открыли возможность для исправления допущенных ошибок прошлого. Вопрос воссоединения вышеуказанных районов с Советской Арменией был всегда в центре внимания армянской общественности. На сегодняшний день обращение в ЦК КПСС и Верховный Совет СССР подписали более ста тысяч карабахцев, что является единодушным выражением воли всего армянского народа.

Руководители предприятий, совхозов, партийные, советские, административные и хозяйственные органы области, исходя из вышеуказанного и руководствуясь партийной и гражданской совестью, своими правомочными действиями способствуют сохранению на местах общественного порядка и, выражая волю народа, в установленном порядке закрепляют резолюции и решения общих собраний по воссоединению, которые направляются в ЦК КПСС и Верховный Совет СССР.

Обо всем этом мы подробно информировали в отделе организационно-партийной работы ЦК КПСС, товарищу В. А. Михайлову. Однако, второй секретарь ЦК КП Азербайджана Коновалов и первый секретарь Обкома КП Нагорного Карабаха Кеворков, оставаясь в плену принципов периода застоя, своими действиями, идущими вразрез воле народа, принципам демократии и гласности, своими угрозами расправы в адрес общественности и нашей делегации, приехавшей в ЦК КПСС для информации, спровоцировали демонстрации по всему Нагорному Карабаху, участники которых единодушно требовали воссоединения НКАО с Арменией и освобождения Кеворкова от работы.

Ввиду того, что обстановка в области продолжает оставаться крайне напряженной, мы вновь убедительно просим Вас образовать правительственную комиссию для решения вопроса воссоединения Нагорного Карабаха и прилегающих к нему армянских районов с Армянской Советской Социалистической Республикой.

С глубоким уважением,

члены делегации творческих работников

Нагорно-Карабахской автономной области:

Саринян Гоар Багдасаровна, Герой Социалистического Труда.

Акопян Вардан Саркисович, член Союза писателей ССР, председатель правления Союза писателей НКАО, депутат совета народных депутатов НКАО, член обкома КП Азерб. СССР.

Акопян Армен Владимирович, член Союза художников СССР, председатель Союза художников НКАО.

Газаров-Газарянц Эдуард Ервандович, член Союза композиторов СССР, председатель правления союза композиторов НКАО, заслуженный артист Азерб. ССР.

Габриелян Гурген Артемович, член Союза писателей СССР, заслуженный работник культуры Азерб. ССР.

Бегларян Грачья Муханович, член Союза писателей СССР.
Овчян Беник Оганесович, член Союза театральных работников СССР, народный артист Азерб. ССР, депутат совета народных депутатов НКАО.
Галстян Жанна Георгиевна, заслуженная артистка Азерб. ССР.
Саруханян Вячеслав Хачатурович, член Союза театральных работников СССР.

*Национальный архив Армении (НАА), ф. 1159, оп. 3, д. 143, л. 100–101.**

№ 2 ЗАЯВЛЕНИЕ

**ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ ДЕМИРЧЯНУ К.С.
ВТОРОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ КОЧЕТКОВУ Ю.П.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОМИТЕТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ АРМЯНСКОЙ ССР ЮЗБАШЯНУ М.А.**

За последние месяцы движение за воссоединение Нагорного Карабаха с Армянской ССР приобрело в крае всенародный характер. Под Обращением Михаилу Сергеевичу Горбачеву и под “Декларацией о воссоединении” подписались 51–52 тыс. жителей Нагорного Карабаха. В десятках хозяйств, предприятий, учреждений края происходят собрания, на которых принимаются резолюции о воссоединении с Армянской ССР. Ежемесячно в Москву выезжают делегации армянского населения Нагорного Карабаха, где их принимают на достаточно высоком уровне в ЦК КПСС и в Верховном Совете СССР. В этом движении приняли участие депутаты Верховного Совета СССР, Верховного Совета Азербайджанской ССР, Облисполкома, райисполкомов и местных советов, руководители хозяйств и предприятий, работники Обкома и Облисполкома, Герои Социалистического Труда, ветераны войны и труда, комсомольские вожаки.

Однако вызывает беспокойство и возмущение безразличие к судьбе Нагорного Карабаха ЦК КП Армении и правительства республики. В частности, во время встречи с делегацией интеллигенции

* Տե՛ս նաև Հայտնի լինող Լ.ԴԻՄ-ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար, էջ 128–130:

Нагорного Карабаха в ЦК КПСС с заведующим подотделом тов. Михайловым В. А., он... предложил участникам делегации обратиться в ЦК КП Армении по данному вопросу с просьбой в содействии в его рассмотрении.

Безразличие (каким бы оно ни было – наигранным, либо искренним), с которым ЦК КП Армении относится к Карабахскому вопросу, создает благоприятную почву для всевозможных провокаций со стороны руководства Азербайджанской ССР с использованием средств массовой информации и не может оцениваться армянской ответственностью в Армянской ССР, в гор. Москве и в Нагорном Карабахе иначе, как политическая трусость.

Я, уполномоченный сотнями активистов Карабахского движения, перефразировав слова Михаила Сергеевича Горбачева, со всей ответственностью заявляю – если ЦК КП Армении в самое ближайшее время не выступит в ЦК КПСС с конкретным предложением решить Карабахский вопрос, с этим требованием выйдут на улицы Еревана десятки тысяч карабахцев. То же самое произойдет в городах Раздан, Чаренцаван, Абовян.

Игорь Мурадян

15.02.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 677, л. 151.

№ 3

ОБРАЩЕНИЕ

ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАГОРНОГО КАРАБАХА

**ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.**

Дорогие соотечественники! За последние два месяца в ЦК КПСС были приняты три делегации от трудящихся Нагорного Карабаха по вопросу воссоединения нашего края с Армянской ССР.

Зам. завотделом ЦК КПСС тов. Михайловым были приняты все материалы, 120 тысяч подписей¹, более четырех тысяч писем–телеграмм от армян Нагорного Карабаха. Последнюю нашу делегацию тов. Михайлов заверил, что скоро все материалы будут переданы в

Верховный Совет СССР и Совет национальностей СССР на рассмотрение. Обнадежил, что вопросы будут решены по ленински справедливо. Сегодня по телевидению, радио Азербайджана Азеринформбюро на русском, азербайджанском и армянском языках сделало официальное сообщение, что Азербайджан никогда не отдаст Карабах Армении. Этим сообщением вызвало провокационные действия враждебно настроенных элементов против армянского населения. В городе Шуша имели место беспорядочные окрики, угрозы в адрес местных армян. Об этом поставлены в известность ЦК КПСС, КГБ и МВД СССР. Только стойкое и терпеливое отношение армян Нагорного Карабаха послужило стимулом предотвращения кровопролития между двумя братскими народами. Через вас призываем трудящихся Советской Армении не верить безответственным и провокационным сообщениям Азеринформбюро, сохранить мужество, стойкость, партийную и гражданскую дисциплину на местах, не изменить своего интернационального отношения к братскому народу.

Изыявить готовность правительства армян принять в состав Советской Армении Армянские области Арцах и Нахичевань. Необходимо провести общие собрания во всех колхозах, предприятиях, учреждениях, организациях с повесткой дня – поддержать призыв армян Нагорного Карабаха по вопросу воссоединения с Армянской ССР. Карабахцы верят, что в этот исторический момент мать Армения не оставит своих сыновей и дочерей без помощи.

С уважением и надеждой, члены делегации: **Саринян Гоар Багдасаровна**, Герой соцтруда, **Акопян Вардан Саркисович**, член Союза писателей СССР, депутат областного совета н/д, председатель правления Союза писателей, **Габриелян Гурген Артемович**, член Союза писателей СССР, завотделом газеты “Советакан Карабах”, заслуженный работник культуры Азербайджанской ССР, **Бегларян Грачья Муханович**, член Союза писателей СССР, завотделом газеты “Советакан Карабах”, **Акопян Армен Владимирович**, член Союза художников Азербайджана, **Галстян Жанна Георгиевна**, заслуженная артистка республики, **Саруханян Вячеслав Хачатурович**, член Союза театральных деятелей СССР, **Багдасарян Роберт Размикевич**, а также 56 депутатов городского и областного советов.

20.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44. д. 3, л. 52.

№ 4
РЕШЕНИЕ
ВНЕОЧЕРЕДНОЙ СЕССИИ СОВЕТА НАРОДНЫХ
ДЕПУТАТОВ НКАО 20-ГО СОЗЫВА

Степанакерт, 20 февраля 1988 г.

О ХОДАТАЙСТВЕ ПЕРЕД ВЕРХОВНЫМИ СОВЕТАМИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР И АРМЯНСКОЙ ССР О ПЕРЕДАЧЕ
НКАО ИЗ СОСТАВА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР В СОСТАВ
АРМЯНСКОЙ ССР

Заслушав и обсудив выступления депутатов областного Совета народных депутатов НКАО “О ходатайстве перед Верховными Советами Азербайджанской ССР и Армянской ССР о передаче НКАО из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР”, внеочередная сессия Нагорно-Карабахского областного Совета народных депутатов решила: идя навстречу пожеланиям трудящихся НКАО, просить Верховный Совет Азербайджанской ССР и Верховный Совет Армянской ССР проявить чувство глубокого понимания чаяний армянского населения Нагорного Карабаха и решить вопрос о передаче НКАО из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР, одновременно ходатайствовать перед Верховным Советом Союза о положительном решении вопроса передачи НКАО из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР.

“Советский Карабах”, 21 февраля 1988 г.

№ 5
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՆԱՍՍԱԿԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՍԿՈՒՄԻ ԿԿ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ
Կ.Ս. ԳԵՄԻՐՃՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Հ.Ս. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Ֆ.Կ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ

Շնորհիվ ԽՍԿԿ 27-րդ համագումարի, ԽՍԿԿ ԿԿ ապրիլյան (1985) և հուլիսյան (1987) պլենումների կողմից մեր երկրում հռչակված վերակառուցման, հրապարակայնության և դեմոկրատացման քաղաքականությունը հնարավորություն է ստեղծել հետևողականորեն վեր հանել, քննարկել և վերականգնել պատմական արդարությունը: Նման կարևորագույն հարցերից մեկն էլ Լեոնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորման խնդիրն է: 1988 թ. փետրվարի 20-ին Ստեփանակերտում տեղի ունեցած Լեոնային Ղարաբաղի մարզային խորհրդի արտահերթ նստաշրջանը որոշում է ընդունել վերամիավորել Լեոնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ին և պաշտոնական գրություններով դիմել է այդ հարցով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, Հայկական և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդներին:

ՀԽՍՀ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի ողջ կողեկտիվը գիտակցել է այդ որոշման քաղաքական, տնտեսական, մշակութային կարևորությունը, դիտում է այն որպես պատմական արդարության վերականգնում, որպես մեր կուսակցության և նրա գլխավոր քարտուղար ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովի հռչակած նոր հեղափոխական քաղաքականության անմիջական արդյունքներից մեկը:

Այսուհանդերձ, Ադրբեջանական հանրապետության ղեկավարությունը գրավել է այս հարցում խիստ ժխտողական դիրքորոշում, որը ոչ միայն հակասում է ազգերի և ազգությունների ինքնորոշման մասին լեռնային քաղաքականությանը, այլև հղի է մարզի հայ բնակչության համար լուրջ վտանգներով:

Նման պայմաններում հապաղելը կարող է նշանակել բախտի քնահաճույքին թողնել մեր հազարավոր հայրենակիցներին:

ՀԽՍՀ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի ողջ կողեկտիվը դիմում է հանրապետության ղեկավարությանը՝ անհապաղ պաշտոնական ընթացք տալ Լեոնային Ղարաբաղի մարզային խորհրդի դիմումին՝ շտապ գումարելով ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան, քննարկելով Լեոնային Ղարաբաղի վերամիավորման հարցը:

Նամակն ընդունված է միաձայն, 1988 թ. փետրվարի 22-ին:

Ինստիտուտի տնօրեն՝ **Տիրացյան Գ.Ա.**
Քարտուղար՝ **Պետրոսյան Հ.Լ.**

Հայաստանի Ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆ. 1, ց. 127, գ. 680, ք. 50-51:

№ 6

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ 1988 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻ 23-Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Ի պաշտպանություն ՀԽՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի կոլեկտիվի՝ 1987 թ. ապրիլին կայացած ժողովի որոշման՝ սույն ժողովը ևս միաձայն *որոշում է*.

1. Հայկական ԽՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի կոլեկտիվը հավանություն է տալիս Գևորգի հայության պայքարին և գտնում, որ Լեռնային Գևորգի՝ ՀԽՍՀ-ին միանալու նրա պահանջն արդարացի է:

2. Խնդրել ԽՍԿԿ կենտկոմին ստեղծելու հատուկ հանձնաժողով՝ ստեղծված իրավիճակը համակողմանի քննարկելու և միայն դրանից հետո համապատասխան որոշում ընդունելու համար:

3. Գատապարտել հանրապետության ղեկավարության վերաբերմունքը Գևորգի աշխատավորության խնդրանքի առթիվ, գտնել, որ հանրապետության ղեկավարությունը ճիշտ տեղեկատվություն չի ներկայացրել ԽՍԿԿ կենտկոմ:

Գատապարտել հանրապետության մասսայական ինֆորմացիայի օրգանների վերաբերմունքը, պահանջել որպեսզի օբյեկտիվորեն լուսաբանվեն կատարվող իրադարձությունները:

4. Պահանջել, որպեսզի անհապաղ հրավիրվի ՀԽՍՀ Գերագույն սովետի արտահերթ նստաշրջան և քննարկվի Լեռնային Գևորգի մարզային սովետի դիմումը:

Ինստիտուտի դիրեկտորի տեղակալ **Վ. Բարխուդարյան**
Ժողովի քարտուղար **Ա. Մելքոնյան**

*ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի արխիվ:**

* Տե՛ս նաև Հայության պայքարը ԼՂԻՄ-ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար, էջ 134:

№ 7

**ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА
ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ БИОЛОГИИ
АН АРМЯНСКОЙ ССР**

**В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМ. ССР
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АЗЕРЬ. ССР**

Коллектив Института экспериментальной биологии АН Арм. ССР присоединяется к справедливому требованию трудящихся, партийных и советских органов Нагорно–Карабахской автономной области и обращается в Верховные Советы Армянской ССР, Азербайджанской ССР и СССР с просьбой удовлетворить законное волеизъявление, гарантированное Конституцией Союза ССР о вхождении НКАО в состав Советской Армении. Мы надеемся, что в эпоху перестройки и демократизации советского общества конституционно гарантированное право абсолютного большинства населения НКАО и трудящихся Советской Армении будет удовлетворено.

Единогласное решение собрания коллектива ИЭБ АН Арм. ССР от 22.02.1988 г.

Председатель **Казарян Р.А.**
Секретарь **Каграманян М.С.**

23.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 4.

№ 8

**ТРЕБОВАНИЕ
КОЛЛЕКТИВОВ ИНСТИТУТОВ РАДИОФИЗИКИ,
ЭЛЕКТРОНИКИ И ФИЗИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ АН АРМЯНСКОЙ ССР**

**В ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КПСС
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР
СОВЕТ МИНИСТРОВ СССР
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КП АРМЕНИИ**

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМЯНСКОЙ ССР ПРЕЗИДИУМ АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

В наше историческое время коренной перестройки всех сфер жизни и деятельности советского общества, когда идет обновление экономики, образования, культуры и искусства, когда исправляются ошибки прошлого, мы считаем, что перестройка должна коснуться и внутривнутриполитических аспектов советского общества.

В начале 20-ых годов по прямому указанию И. В. Сталина и под нажимом кемалистской Турции была допущена вопиющая историческая несправедливость: отторжение части исконно армянской территории, в том числе нынешней Нагорно-Карабахской автономной области, от Армении и включение ее в состав Азербайджанской ССР.

За прошедшие годы проводилось ущемление национальных прав коренного населения НКАО, составляющего подавляющее большинство, со стороны правительства Азербайджанской ССР. Существующий статус НКАО не только не способствовал дружеским отношениям между азербайджанским и армянским народами, а наоборот, особенно за последние 10–15 лет, при явном попустительстве руководства Азербайджанской ССР создавал и создает предпосылки для разжигания вражды между нашими народами. Население НКАО никогда не смирялось с существующим положением и неоднократно поднимало вопрос о выходе из состава Азербайджанской ССР.

В настоящее время все коренное армянское население НКАО на основе своего права о национальном самоопределении, в соответствии с Конституцией СССР, в условиях гласности и демократии выступает за воссоединение своего края с Армянской ССР.

Наши коллективы присоединяют свой голос к справедливому требованию соотечественников в НКАО и ждут незамедлительного и справедливого решения этого вопроса на основе ленинской национальной политики.

Коллективы наших институтов, собравшиеся на объединенный митинг, требуют:

1. от Президиума АН Арм. ССР созвать собрание АН Арм. ССР по этому вопросу.

2. от ЦК КП Армении, Верховного Совета Армянской ССР и Совета Министров Арм. ССР вынести свое положительное решение о принятии НКАО в состав Армении, а не органичиваться ни к чему не обязывающими выступлениями.

3. от ЦК КПСС, Верховного Совета СССР и Совета Министров СССР безотлагательного решения этого наболевшего вопроса.

Отрицательное решение по этому вопросу неизбежно приведет к полной и окончательной дискредитации идей перестройки и веры в справедливость.

Коллективы институтов радиофизики и электроники и физических исследований АН Арм. ССР.

Подписи участников объединенного митинга (всего 259 подписей) заверяем.

Зам. директора ИРФЭ АН Арм. ССР **Асмарян Э.А.**

Зам. директора ИФИ АН Арм. ССР **Вартанян Э.С.**

г. Аштарак, 23 февраля 1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 34–35.

№ 9
ОБРАЩЕНИЕ
ЧЛЕНОВ ЗАКАВКАЗСКОЙ СЕКЦИИ
ИСТОРИКО–ЛИТЕРАТУРНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ
ПРИ ИНСТИТУТЕ МАРКСИЗМА–ЛЕНИНИЗМА
ПРИ ЦК КПСС

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС ГОРБАЧЕВУ М.С.

В опубликованном в “Правде” сообщении² к событиям в Нагорном Карабахе справедливо выражается обеспокоенность ЦК КПСС созданным положением, чреватых самыми непредсказуемыми последствиями. Вместе с тем это сообщение не отражает подлинное положение в этой области.

Мы считаем, что вопрос нельзя сводить к действиям отдельных **экстремистски настроенных** лиц, хотя возможно и это имеет место. Коренная причина состоит в том, что существующее административно–территориальное размежевание является результатом двух турецких интервенций в 1918 и 1920 гг. произвола Сталина и Нариманова, сорвавших выполнение торжественно провозглашенной на

весь мир Декларации Ревкома Советского Азербайджана о передаче Нагорного Карабаха и Нахичевана Советской Армении³ и игнорировавших решения Кавказского Бюро ЦК РКПБ, принимавшихся с участием Орджоникидзе, Кирова и других ленинцев.

Существующие границы в корне противоречат ленинским положениям, в которых указывается, что границы определяются волей населения, и что присоединение или удержание в границах государства вопреки воле народа, выраженной в печати, народных собраниях, возмущениях, является аннексией, то есть захватом и насилием.

Непрерывные жалобы общественности в руководящие инстанции на бесконечные нарушения национальной политики руководителями Азербайджана, их безответственные заявления и угрозы в адрес армянского населения Нагорного Карабаха фактически остаются без рассмотрения.

В существующих условиях содержащийся в сообщении упор на призывы отдельных экстремистски настроенных лиц создает искаженную картину и по существу поощряет азербайджанских руководителей на продолжение своей линии.

Все это может быть использовано на Западе для дискредитации наших усилий в области прав человека.

Нам представляется, что для нормализации обстановки необходимо незамедлительное заявление о том, что вопрос о национально-территориальном устройстве и границах между Арменией и Азербайджаном внимательно изучается в ЦК КПСС и что будет создана для этого правительственная комиссия.

С глубоким уважением члены Закавказской секции историко-литературного объединения при Институте марксизма-ленинизма при ЦК КПСС.

Шатуновская О.Г. бывш. секретарь Бакинской коммуны, член КПК при ЦК КПСС, член КПСС с 1916 г.

Вартанян А.А. член КПСС с 1917 г., генерал-лейтенант в отставке, руководитель Закавказской секции.

Акопян Г.С. член КПСС с 1920 г., ветеран Гражданской и Отечественной войн, доктор исторических наук.

Епископосов Г.Л. член КПСС с 1941 г., ветеран Отечественной войны, доктор философских наук, профессор.

Варданян М.С. член КПСС с 1929 г.

Арутюнов Г.А. член КПСС с 1932 г., ветеран Отечественной войны,
доктор исторических наук, профессор.

Мхитарян А.Г. член КПСС с 1922 г., ветеран Гражданской и
Отечественной войн, бывш. секретарь уездного комитета партии
Нагорного Карабаха.

Москва, 24 февраля 1988 г.

НАА, ф. 1159, оп. 3, д, 143, л. 102–103.

№ 10
ТРЕБОВАНИЕ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО
ФАКУЛЬТЕТА ЕРЕВАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

В ЦК КПСС

Мы, участники общего собрания исторического факультета Ереванского Государственного Университета, выражаем несогласие с сущностью и формулировкой заявления ТАСС, прозвучавшего в информационной программе “Время” 23-го февраля и заявлением ТАСС от 24-го февраля 1988 г. в газете “Известия”.

В силу искажения реальных фактов, имевших место в НКАО, воля армянского населения, проживающего на своей исконной территории, преподносится как “безответственные призывы отдельных экстремистски настроенных лиц”.

Следует со всей ответственностью сказать, что решение о воссоединении НКАО с Арм. ССР было принято сессией областного Совета НКАО, выразившего волю народа в установленном Конституцией СССР порядке и является единственно законным для НКАО, его правительства и народа.

Исторический факультет Ереванского Государственного Университета, как ранее и Институт истории АН Арм. ССР вновь готов по первому запросу представить все необходимые документы, неопровержимо свидетельствующие об этнической, территориальной, экономической и культурной принадлежности НКАО Армении, грубо

нарушенной в результате прямого попрания принципов ленинской национальной политики.

Нельзя забывать, что на протяжении десятилетий десятки тысяч граждан НКАО и Арм. ССР обращались с письмами, запросами и телеграммами в вышестоящие органы, в том числе в ЦК КПСС, в которых выражалась просьба о воссоединении НКАО с Арм. ССР, и это законное их требование в годы застоя оставлялось без внимания, чем нарушались элементарные права советского гражданина, гарантированные Конституцией СССР.

Сейчас, когда в нашей стране идет процесс широкой демократизации и перестройки всего советского общества, в заявлении ТАСС чувствуется инерция старого, всячески противящегося новому мышлению.

Мы выражаем уверенность, что ТАСС, Госкомитет ТВ и РВ в ближайшее время выступят с новым заявлением, которое даст объективную оценку воле армянского населения НКАО, уточнит свои позиции, исходя из принципов ленинской национальной политики и демократической сущности советского общества.

Необходимо исходить из исторической действительности, а не руководствоваться конъюнктурными соображениями.

Ереван, 24 февраля 1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 6, л. 57–58.

№ 11

ՀԽՍՀ ԳԱ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՆԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՀԽՍՀ ԳԱ լեզվի ինստիտուտի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը պահանջում է հրավիրել ՀԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի արտահերթ նստաշրջան և բավարարել Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզի հայ բնակչության խնդրանքն ու մարզային խորհրդի փետրվարի 20-ի որոշումը՝ ԼԴԽՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորելու մասին:

24.02.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 4, թ. 45: Հեռագրային տեքստ:

№ 12 ՈՒՂԵՐՁ

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

«Հայպետնախագիծ» գլխավորող նախագծային ինստիտուտի կողեկտիվը, քննարկելով Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզային խորհրդի 1988 թ. փետրվարի 20–ի դիմումը, ամբողջովին պաշտպանում է աշխատավորների դեպուտատների միահամուռ ցանկութունը՝ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության հետ միավորելու մասին:

Հիրավի, Լեռնային Ղարաբաղը, իր բախտի, ճակատագրի անբացատրելի ոլորապատույտներում, անհրավագիտրեն հայտնվել է ո՛չ իր Մայր Հայաստանի կազմում, մի հանգամանք, որ տարեց–տարի բերել է ներկայիս սուր իրավիճակին:

Հայ ժողովրդի մի մեծ հատվածի համար բախտորոշ ու խռովահույզ այս օրերին ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահություններին մենք կոչ ենք անում անհապաղ հրավիրել արտահերթ նստաշրջան, հանդես բերել առավելագույն մարդասիրություն և քաղաքական արդարամտություն՝ բավարարելու համար Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզային խորհրդի խնդրանքը:

Թող արդարությունը վերջապես իր ճշմարտացի սահմանադրական հունը մտնի՝ ապացուցելու համար դեմոկրատիային ու ժողովրդի շահերին ծառայելու մեր վեհ ձգտումների ողջ լրջությունը:

Ընդունված է «Հայպետնախագիծ» ինստիտուտի կողեկտիվի 1988 թ. փետրվարի 24–ի ընդհանուր ժողովում:

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 6, թ. 63:

№ 13

**ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՈՇԻ
ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԱԿԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 26-Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ԽՄԿԿ ՔԱՂԲՅՈՒՐՈՅԻՆ
ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ
ԽՍՀՄ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ
ՊԱՏՃԵՆԸ՝ ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ, ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ
ԽՈՐՀՐԳԻՆ ԵՎ ՀԽՍՀ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ**

Խաչատուր Աբովյանի անվան Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանակիր հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի կոլեկտիվի փետրվարի 26-ի ընդհանուր ժողովը խորապես անհանգստացած է Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի իրադարձությունների կապակցությամբ:

Ժողովը գտնում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում սկսած 20-ական թվականների սկզբներից կուտակված չլուծված հարցերը, մարզում թույլ տրված սխալներն ու վրիպումները նրա էկոնոմիկայի և ազգային մշակույթի զարգացման, ազգային կադրերի աճի համար ստեղծել են աննպաստ պայմաններ, որը և առաջ է բերել մարզի հայ բնակչության լայն շրջանների իրավացի դժգոհությունները: Մրանց ավելացել է և այն, որ վերջին տասնամյակներում Ադրբեջանական ԽՍՀ մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների, հրատարակչական մարմինների և պատմագիտական հաստատությունների առանձին աշխատողներ՝ հեռանալով ԽՄԿԿ լենինյան ազգային քաղաքականությունից և մոռացության տալով հայ ու ադրբեջանցի ժողովուրդների բարեկամության ու փոխադարձ հարգանքի ավանդույթները, միտումնավոր ձևով նենգափոխում են հայ ժողովրդի և նրա անբաժան հատվածի՝ Լեռնային Ղարաբաղի պատմությունը, փորձում գռեհիկ ձևով վերագնահատել հայ ազգային մշակույթի արժեքները և անգամ յուրացնել այն վիրավորելով հայ ժողովրդի ազգային զգացմունքները և արժանապատվությունը: Այս ամենով պետք է բացատրել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության դժգոհությունները և այդ կացությունից

դուրս գալու բնական ու օրենսդրական միջոց համարելով վերամիավորումը Հայկական ԽՍՀ–ի հետ:

Ժողովը որոշում է.

1. Միահամուռ պաշտպանել Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մարզային խորհրդի 1988 թ. փետրվարի 20–ի որոշումը՝ Խորհրդային Հայաստանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի միավորման մասին, որպես նրա սահմանադրական իրավունքի: Մենք համոզված ենք, որ Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումը Խորհրդային Հայաստանի հետ՝ հաջողությամբ կլուծի տասնամյակներ շարունակ այնտեղ կուտակված, չլուծված պրոբլեմները և նոր ազդակ կհանդիսանա հայ և ադրբեջանական կապերի ու լեւինյան բարեկամության հետագա ծավալման ու խորացման գործում:

2. Խնդրել ԽՍԿԿ քաղքյուրոյին ստեղծել հատուկ հանձնաժողով՝ հանգամանորեն ուսումնասիրելու Լեռնային Ղարաբաղում ստեղծված կացությունը, և այն ներկայացնել ԽՍԿԿ Կենտկոմի ազգային քաղաքականության հարցերին մվիրվելիք պլենումում մյուս պրոբլեմների կոմպլեքսում քննարկման ու արդարամիտ որոշման համար:

3. Նշել, որ ՀԽՍՀ կուսակցական, սովետական մարմինների ղեկավարները չեն ցուցաբերել անհրաժեշտ ակտիվություն և նախաձեռնություն, որն ըստ էության բարոյական օժանդակություն է հանդիսանում այն ծայրահեղական ուժերին քաղաքականության ազգերի ինքնորոշման դրույթը:

4. Նշել, որ մասսայական լրատվության միջոցների միակողմանի և իրարամերժ հաղորդումները առաջացնում են հանրապետության աշխատողների արդարացի վրդովմունքը և բողոքը:

Ժողովի նախագահ՝ **Ղազարյան Հ.Գ.**
Քարտուղար՝ **Մարգարյան Խ.Բ.**

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 8, ք. 78–79:

№ 14
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА
МАТЕНАДАРАНА ОТ 25 ФЕВРАЛЯ 1988 Г.

В ЦК КПСС
ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ СССР
ЦК КП АРМЕНИИ
ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМЯНСКОЙ ССР

февраля 1988 г. на многотысячном митинге трудящихся было зачитано официальное обращение коллектива Матенадарана к Генеральному секретарю ЦК КПСС М.С. Горбачеву, в котором нашло отражение наша озабоченность по поводу событий, происходящих в Карабахе. Дальнейший ход событий полностью подтвердил это. Сессия областного Совета Нагорного Карабаха приняла историческое решение о воссоединении Карабаха с Советской Арменией. Официальная реакция на это решение, принятое в соответствии с конституцией, произвела тягостное впечатление на армянский народ.

Присоединение Карабаха и Нахичевана к Азербайджану в начале 20-ых годов явилось результатом преступного сговора между пантюркизмом и Сталиным, и одновременно противоречило ленинской национальной политике. Если проанализировать концепции историков и идеологов Азербайджана по их публичным выступлениям, а также печатным трудам, легко убедиться, что они образуют единый фронт с панисламистской идеологией Турции, направленной против нерушимого союза советских народов. Не замечать или недооценивать это обстоятельство – значит допустить непоправимую историческую ошибку.

25 февраля 1988 г. коллектив Матенадарана на общем собрании принял решение выразить свое отношение к сложившемуся положению:

1. 20-го стихийно возникшее движение в Нагорном Карабахе отнюдь не носит случайного характера. Оно вызвано сложившимися в области национальными и социально-политическими условиями и не выходит за рамки конституционных требований.

2. Сообщение ТАСС является результатом ошибочной информации и содержит неправильные и оскорбительные формулиро-

вки, дезинформирующие широкую общественность. Трудно поверить, что оно выражает подлинное отношение советского правительства и высших партийных органов.

3. Движение в пользу воссоединения Карабаха – подлинное выражение развернувшегося во всей стране процесса демократизации и перестройки, его прямое следствие. Оно носит поистине народный характер. Невозможно отмахнуться от него или дискредитировать его.

4. До последнего времени информация, поступающая в печать, была отрывочной, противоречивой и совершенно неудовлетворительной. Грандиозные демонстрации, в которых принимает участие практически все население республики, представлялись как выступления группы экстремистов. Это означает искажение идеи демократизации и гласности, провозглашенной Коммунистической партией Советского Союза.

5. Собрание требует созвать внеочередную сессию Верховного Совета Армянской ССР с повесткой дня о воссоединении Нагорного Карабаха с Советской Арменией.

Председатель собрания **Э.М. Багдасарян**
Секретарь **А.Б. Саргсян**

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 58–59.

№ 15
РЕЗОЛЮЦИЯ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ОРДЕНА
ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ ХИМИКО–
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ТЕХНИКУМА

ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМЯНСКОЙ ССР

25 февраля 1988 г. состоялось собрание коллектива Ереванского Ордена Трудового Красного Знамени химико–технологического техникума.

Члены коллектива единогласно выразили свое отношение к событиям в Нагорно–Карабахской автономной области и приняли следующее решение.

1. Считаю требование населения Нагорного Карабаха о вхождении в состав Армянской ССР исторически и конституционно справедливым. Это желание продиктовано не сиюминутной ситуацией, а моральным и социально-экономическим положением народа в течение 67 лет. Это желание полностью согласуется с ленинской национальной политикой.

Мы за неколебимую дружбу советских людей. Но дитя должно быть под крылом родной матери.

2. Коллектив обращается с просьбой к депутатам Верховного Совета Армянской ССР о неотлагательном созыве сессии и принятии справедливого решения.

3. Мы полностью одобряем рекомендации ЦК КПСС по нормализации сложившейся ситуации в Нагорном Карабахе. Однако считаем необходимым выразить свое глубокое возмущение квалификацией событий в Нагорном Карабахе и в Армении “экстремистской акцией и требованиями группы людей”.

Требования трудящихся Нагорно-Карабахской автономной области не могут противоречить интересам трудящихся Советской Армении.

4. Весь коллектив техникума, выражая преданность Коммунистической партии Советского Союза и лично товарищу Михаилу Сергеевичу Горбачеву, просит всесторонне рассмотреть Карабахский вопрос и принять справедливое решение в интересах трудящихся Нагорно-Карабахской автономной области и Советской Армении.

Председатель **Шавоян Г.Г.**
Секретарь **Меликян О.В.**

25.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 68.

№ 16
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО
НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПРОЕКТНОГО
ИНСТИТУТА АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ
СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР

Коллектив Ереванского научно–исследовательского проектного института автоматизированных систем управления городом на общем собрании от 24 февраля 1988 г. обсудил сообщение о решении внеочередной сессии областного Совета народных депутатов Нагорно–Карабахской автономной области с просьбой о присоединении НКАО к Арм. ССР и официальное сообщение ТАСС “К событиям в Нагорном Карабахе” и приняло единогласное решение:

1. Довести до сведения соответствующих директивных органов СССР и Арм. ССР, что выступления армянского населения в НКАО и Арм. ССР являются естественным проявлением стремления многострадальной армянской нации к соединению в единое государственное образование в рамках социалистического отечества.

Для установления истины просим объявить и провести референдум в НКАО и Арм. ССР, а не навешивать на основе неполной информации ярлыки “экстремистов”, взятые из словаря терминов периода застоя и недостойные эпохи перестройки.

2. Коллектив решительно поддерживает идею присоединения НКАО к Арм. ССР, что полностью соответствует ленинским принципам права нации на самоопределение и отвечает интересам трудящихся Армении.

Нация хочет самоопределения в рамках единой союзной республики, а не проведения мер социально–экономического характера.

3. Коллектив просит ЦК КПСС, Верховный Совет СССР, ЦК КП Армении, Верховный Совет Арм. ССР с должной ответственностью, действительно руководствуясь марксистско–ленинскими принципами национальной политики, подойти к решению вопроса присо-

единения НКАО к Арм. ССР, который выражает интересы всего армянского народа.

Председатель собрания **Хачатрян В.В.**
Секретарь **Беджаниян Р.Р.**

25.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 63–64.

№ 17
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА
ИНСТИТУТА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМ. ССР Г. ВОСКАНЯНУ

В свете событий, имевших место в Нагорно–Карабахской автономной области и в Ереване, и их оценки со стороны средств массовой информации весь коллектив института (510 сотрудников) считает, что создавшееся положение является результатом исторической несправедливости, существующей с 1923 г. и, по известным причинам, не нашедшей своего справедливого решения в духе ленинской национальной политики.

Исходя из вышеизложенного, собрание коллектива предлагает:

1. Поддержать решение внеочередной сессии областного совета народных депутатов Нагорно–Карабахской автономной области о вхождении в состав Армянской ССР как справедливое решение национального вопроса.

2. Обратиться в Президиум Верховного Совета Армянской ССР с просьбой о созыве Внеочередной сессии Верховного Совета Армянской ССР для рассмотрения данного вопроса в духе ленинской национальной политики.

3. Считать, что освещение событий в Ереване и других населенных пунктах Арм. ССР по Центральному телевидению и в печати не соответствует действительности, а свободное волеизъявление и в высшей степени корректное поведение многотысячных народных масс и

трудовых коллективов представлено как выступление отдельных групп людей.

В условиях демократизации и гласности, провозглашенных съездом КПСС и последующими Пленумами, подобный искаженный подход наносит вред интернациональным чувствам нашего народа, задевает национальное достоинство и не способствует справедливому решению вопроса и ликвидации наслоений и ошибок предыдущего периода.

Председатель собрания **Григорян С.М.**
Секретарь **Мамаджанян М.А.**

25.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 8, л. 6.

№ 18

ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՈՒՀԵՐՈՒՄ ՍՈՎՈՐՈՂ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՁԸ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

Մենք՝ Երևանի բուհերում սովորող սփյուռքահայ ուսանողներս, մեր աջակցությունն ենք հայտնում Ղարաբաղի ժողովրդի արդար պահանջին՝ վերամիանալու ՀԽՍՀ-ի հետ: Համոզված ենք, որ այսօր ոչ միայն դրված չէ Ղարաբաղի հայկական գոյության հարցը, այլ նույն ինքը Հայաստանի և հայ ժողովրդի գոյության հարցը: Հայրենիքի մեջ, թե ի սփյուռս աշխարհի՝ պահանջում ենք ՀԽՍՀ ղեկավարությունից անհապաղ ձեռք առնել անհրաժեշտ միջոցառումները՝ Ղարաբաղի ժողովրդի ցանկությունը իրականացնելու ուղղությամբ:

Երևանի բուհերում սովորող սփյուռքահայ ուսանողներ: Ստորագրություններ:

25.02.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 4, թ. 40: Հեռագրային տեքստ:

№ 19

ՀԽՍՀ ԳԱ ԼԵՆԻՆԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

ՀԽՍՀ ԳԱ ԼԵՆԻՆԻ շքանշանակիր Բյուրականի աստղադիտարանի աշխատակիցները հարցը քննել են ընդհանուր ժողովում և միաձայն ընդունել որոշում, որով լիովին համամիտ է Ղարաբաղի բնակչության գերակշռող մեծամասնության արդարացի պահանջին և ընդունած որոշումին՝ վերամիավորվել Հայաստանին: Պահանջում ենք հրավիրել ՀԽՍՀ ԳԱ ընդհանուր ժողով, որը կներկայացնի հարցը լուծելու հիմնավորված առաջարկ՝ պատմական և իրավական փաստերով: Պահանջում ենք շուտափույտ հրավիրել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջան՝ քննելու Ղարաբաղը ՀԽՍՀ-ին վերամիավորելու հարցը, հակառակ պարագայում հայտնում ենք, որ ետ կկանչենք մեր դեպուտատներին: Վստահություն ենք հայտնում, որ հարցի արդարացի լուծումը կծառայի երկու միութենական հանրապետությունների շահերին:

Բյուրականի աստղադիտարանի աշխատակիցներ: Ստորագրություններ:

25.02.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 4, թ. 37-38: Հեռագրային տեքստ:

№ 20

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՍԵՎԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ

Հաշվի առնելով Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության արդարացի պահանջը, այնտեղ տեղի ունեցող իրադարձությունների կապակցությամբ՝ ՀԽՍՀ բնության պահպանության պետական կոմի-

տեի Սևանի ազգային պարկի կոլեկտիվը պահանջում է անհապաղ հրավիրել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան և կայացնել արդարացի որոշում ու այն ներկայացնել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին՝ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության արդարացի պահանջը բավարարելու համար:

Սևանի ազգային պարկի դիրեկցիա, արհկոմ, կուսկոմիտե, ԼԿԵՄ կոմիտե:

25.02.1988 թ.

ՀՄԷ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 4, թ. 33: Հեռագրային տեղամու:

№ 21
РЕЗОЛЮЦИЯ
СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА
ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА ДЛЯ
ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН ЕГУ

ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

На собрании коллектива подготовительного факультета для иностранных граждан Ереванского государственного университета 26 февраля 1988 г. был обсужден вопрос об удовлетворении решения Внеочередной сессии Областного Совета народных депутатов о включении Нагорно–Карабахской АО в состав Армянской ССР.

Преподаватели и сотрудники факультета, проявляя чувство полной солидарности с решением общего собрания коллектива Ереванского государственного университета, состоявшегося 24 февраля 1988 г., единодушно постановили.

1. Полностью поддержать решение Внеочередной Сессии Областного Совета трудящихся Нагорно–Карабахской Автономной Области и выходе из состава Азербайджанской ССР и вхождении в состав Армянской ССР.

2. Просить Верховные Советы Армянской ССР и Азербайджанской ССР созвать внеочередные сессии и поддержать решение Сес-

сии Областного Совета народных депутатов Нагорно–Карабахской Автономной Области о выходе из состава Азербайджанской ССР и вхождении в состав Армянской ССР и решить этот вопрос в духе ленинской национальной политики и в соответствии с конституционным правом народов.

3. Просить Верховный Совет СССР содействовать скорейшему созыву внеочередных сессий Верховного Совета Армянской ССР и Азербайджанской ССР по данному вопросу.

Выслушав и обсудив Обращение Генерального секретаря ЦК КПСС товарища М. С. Горбачева к трудящимся Азербайджанской и Армянской ССР, коллектив преподавателей и сотрудников подготовительного факультета для иностранных граждан Ереванского государственного университета видит желание ЦК КПСС с пониманием относиться к проблемам и нуждам армянского населения Нагорно–Карабахской автономной области и надеется, что положительное решение указанного вопроса будет содействовать скорейшему преодолению негативных явлений, препятствующих дальнейшему развитию давнишних братских отношений между азербайджанским и армянским народами, всеми народами СССР.

Больше демократии – больше социализма!

Председатель собрания **Надирян М.В.**
Секретарь собрания **Гамбарян А.А.**

26.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 53–54.

№ 22
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА МЕХАНИКИ И СКТБ
ИНСТИТУТА МЕХАНИКИ АН АРМЯНСКОЙ ССР

В ЦК КП АРМЕНИИ

Общее собрание коллектива Института механики и СКТБ Института механики АН Армянской ССР единогласно приняло настоящее обращение.

1. Объединенный коллектив поддерживает справедливое и исторически обоснованное требование коренного и основного населения Нагорно–Карабахской АО о воссоединении с Армянской ССР.

2. Объединенный коллектив выражает озабоченность по поводу возможных репрессий, вплоть до физического насилия, со стороны азербайджанских националистических (происламских) экстремистов в отношении армян, проживающих не только в Карабахе, но и в других районах Азербайджанской ССР, и поэтому требует принятия всех необходимых мер по обеспечению безопасности для армян.

3. Объединенный коллектив требует окончательного, официального определения позиций правительства Армянской ССР о готовности принять Нагорно–Карабахскую АО в состав Армянской ССР.

4. Объединенный коллектив требует принятия срочных и решительных мер по обеспечению гласности, демократии, истины и объективности при освещении событий в Нагорно–Карабахской АО и в Армянской ССР средствами массовой информации Армянской ССР и СССР.

5. Объединенный коллектив считает резолюцию партактива от 23 февраля не соответствующей истине и выражает свое несогласие с утверждением, что пересмотр национально–территориального устройства противоречит интересам армянского народа⁴.

6. Объединенный коллектив считает крайне важным определение конкретных сроков рассмотрения вопроса о Нагорно–Карабахской АО со стороны правительства СССР.

Положительное решение поднятых вопросов несомненно будет способствовать нормализации жизнедеятельности Нагорно–Карабахской АО и Армянской ССР, что и явится действительным претворением в жизнь ленинских принципов национальной политики.

Обращение объединенного коллектива одобрено и принято единогласно партийным собранием Института механики и СКТЬ Института механики АН Арм. ССР.

26 февраля 1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 5.

№ 23
ОБРАЩЕНИЕ
СОТРУДНИКОВ ЕРЕВАНСКОГО ФИЗИЧЕСКОГО
ИНСТИТУТА

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР
ПОЛИТБЮРО ЦК КПСС
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ЦК КП АРМЕНИИ

Мы, сотрудники Ереванского физического института, провели общее открытое партийное собрание института и приняли следующее решение:

1. Мы единодушно поддерживаем решение внеочередной сессии совета народных депутатов НКАО 20 созыва, от 20 февраля 1988 г. о ходатайстве перед Верховным Советом СССР, Верховными Советами Азербайджанской ССР и Армянской ССР о воссоединении НКАО с Армянской ССР.

2. Собрание требует неотложного созыва внеочередной сессии Верховного Совета Армянской ССР для обсуждения ходатайства совета народных депутатов НКАО о воссоединении с Армянской ССР.

3. Собрание требует огласить через средства массовой информации республики и СССР правдивые сведения о событиях в Армении, о содержании требований демонстрантов, об истинном числе участников митингов и демонстраций и степени социалистической сознательности и организованности.

Председатель собрания **Мотинян С.Г.**
Секретарь **Буюкян С.П.**

26.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 4, л. 14.

№ 24
ОБРАЩЕНИЕ
ТРУДЯЩИХСЯ ЕРЕВАНСКОГО ШВЕЙНОГО
ОБЪЕДИНЕНИЯ “ГАРУН”

В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМЯНСКОЙ ССР

Трудящиеся Ереванского швейного объединения “Гарун” поддерживают резолюцию собрания партийно–хозяйственного актива республики от 23 февраля 1988 года в связи с проблемой Нагорного Карабаха как единственно правильную в сложившейся ситуации. Наш трудовой коллектив призывает трудящихся города Еревана к высокой сознательности, организованности в производстве и порядку на предприятиях и в организациях только высокой сознательностью и дисциплинированностью.

Мы сможем способствовать нормализации обстановки в городе Ереване и рассмотрению вопроса Нагорного Карабаха. Коллектив Ереванского ПШО “Гарун” возлагает большие надежды, что наше обращение будет поддержано всеми трудовыми коллективами республики.

От имени трудового коллектива председатель комитета трудового коллектива объединения **Г.А. Еномян**, секретарь парткома **Д.А. Акопян**, председатель профкома **А.О. Гевондян**, секретарь комитета ЛКСМ Геворгян Л.

26.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 4, л. 10.

№ 25
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
КАРТИННОЙ ГАЛЕРЕИ АРМЕНИИ

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВОГО
СОВЕТА АРМ. ССР Г. ВОСКАНЯНУ

В связи со сложившейся в автономной области Нагорный Карабах ситуацией о назревшем требовании армянского населения воссоединиться с Армянской ССР, открытое партийное собрание коллектива Государственной картинной галереи Армении и ее филиалов присоединяет свой голос к всеобщему призыву армянского народа о скорейшем справедливом и коренном решении вопроса передачи Нагорного Карабаха, исконно армянской земли – Армянской ССР. Коллектив ГКГА приветствует выдвижение данного вопроса на обсуждение на пленуме ЦК КПСС, но до решения основной проблемы Нагорного Карабаха мы предлагаем в настоящий момент поднять социальное и экономическое положение региона, обеспечить безопасность армянского населения, проживающего в целом в Азербайджане. А также считаем необходимым решение вопроса руководящих кадров Карабаха – на руководящих постах в социально-экономической, административной–политической и культурной областях должны находиться кадры из большинства проживающего там населения соответственно Конституции СССР.

Директор, заместители директора, секретарь парторганизации, председатель профкома, все члены коллектива (210 человек).

26.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 4, л. 6.

№ 26
ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ
1988 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻ 26-Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

Բույսերի պաշտպանության գիտահետազոտական ինստիտուտի կոլեկտիվը 1988 թ. փետրվարի 26-ին կայացած ժողովում, քննարկելով Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից Հայկական ԽՍՀ-ի կազմ հանձնելու հարցը, հավանություն է տալիս ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի 20-րդ գումարման խորհրդի արտահերթ նստաշրջանի որոշմանը՝ միջնորդելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առջև՝ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից Հայկական ԽՍՀ-ը կազմ հանձնելու հարցի դրական լուծմանը:

Այդ հարցի լուծումը ելնում է Լեռնային Ղարաբաղի աշխատավորների ցանկություններից, որը միաժամանակ կնպաստի Լեռնային Ղարաբաղի սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը:

Բույսերի պաշտպանության Գիտահետազոտական ինստիտուտի կոլեկտիվ:

26.02.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 7, թ. 10:

№ 27
«ԷԼԵԿՏՐՈՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԿՈՉԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

ՊՆԻ «Էլեկտրոնախազիծ» ինստիտուտի Հայկական բաժանմունքի կոլեկտիվը պահանջում է Հայկական ԽՍՀ-ի Գերագույն խորհրդի նախագահությունից հրավիրել Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան՝ օրակարգի միակ հարցով. «1988 թ. փետրվարի 20-ին

կայացած Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մարզային խորհրդի որոշումը՝ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու և Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ վերամիավորվելու վերաբերյալ»:

Նկատի ունենալով, որ այդ ցանկությունը համապատասխանում է Լեռնային Ղարաբաղում բնակվող մեծամասնություն կազմող հայ ազգաբնակչության շահերին ու չի հակասում ԽՍՀՄ օրենսդրությանը և հայ ու ադրբեջանցի ժողովուրդների բարեկամությանը, ինչպես նաև ազգային հարցի միակ և ճիշտ լուծումն է, պահանջել Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջանից դրականորեն որոշել Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ ընդունելու հարցը:

Ընդունված է միաձայն 1988 թ. փետրվարի 26-ին կայացած ընդհանուր ժողովում:

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 7, ք. 9:

№ 28

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏՐԻԿՈՏԱԺԻ ՖԱԲՐԻԿԱՅԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՆԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

1988 թ. փետրվարի 25-ին կենտրոնական ռադիոյով և հեռուստատեսությամբ հաղորդվեց Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի վերաբերյալ ԽՍԿԿ Կենտկոմի որոշումը: Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձությունների կապակցությամբ Ձեզ տեղեկացնում ենք, որ Երևանում անցկացված միջոցառումներն անցան ինտերնացիոնալիզմի ոգով և սոցիալիզմի գաղափարների մվիրվածությամբ: Ավելորդ է նշել, որ Հայկական ԽՍՀ-ում ապրող ադրբեջանցիները շարունակում են ապրել նորմալ պայմաններում: Փետրվարի 24-ին «Ժամանակ» ինֆորմացիոն ծրագրով հաղորդված հանրապետական կուսակցական ակտիվի ժողովի որոշմանը մենք հավանություն ենք տալիս, սակայն չհաղորդվեց այդ որոշման 3-րդ կետը: Խնդրել ԽՍԿԿ Կենտկոմի պլենումը նախապատրաստելու ժամանակ, մյուս պրոբլեմների կոմպլեկսում, բազմակողմանիորեն քննության առնել

Լեռնային Ղարաբաղի հարցը: Ստեղծված իրադարձություններում մենք անհրաժեշտ ենք համարում ազգային-տերիտորիալ հարցերի քննարկման նախապատրաստման ժամանակ ներգրավել ներկայացուցիչների բոլոր շահագրգրված կողմերին, հրապարակել Նախիջևանի և Ղարաբաղի նախապատմության և Ադրբեջանին հանձնման հետ կապված պատմական փաստաթղթերը: Մենք համոզված ենք, որ լեռնային ազգային քաղաքականությունը ավելի կզարգանա վերակառուցման, վերափոխումների և հրապարակայնության ժամանակներում: Մենք կողմնակից ենք վերակառուցմանը ոչ միայն Էկանոմիկայի և հասարակական կյանքում, այլև քաղաքականության մեջ:

Երևանի Սյասնիկյանի անվան տրիկոտաժի
աշխատավորական կոլեկտիվի նախագահ՝ Ա.Ս. Բեկիրսկայա,
Կուսբյուրոյի քարտուղար՝ Է.Ս. Պետրոսյան,
Արևիկոմի նախագահ՝ Կ. Հակոբյան,
ԼԿԵՄ բյուրոյի քարտուղար՝ Է.Ն. Գասպարյան:

26.02.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 4, թ. 19-20: Հեռագրային տեքստ:

№ 29

«ՀԱՅՊԵՏԳՅՈՒՂՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

«Հայպետգյուղնախագիծ» ինստիտուտի կոլեկտիվը պահանջում է Հայկական ԽՍՀ-ի Գերագույն խորհրդի նախագահությունից հրավիրել Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան՝ օրակարգի միակ հարցով. «1988 թ. փետրվարի 20-ին կայացած Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մարզային խորհրդի խնդիրը՝ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու և Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ վերամիավորելու վերաբերյալ»:

Նկատի ունենալով, որ այդ ցանկությունը համապատասխանում է Լեռնային Ղարաբաղում բնակվող ազգային բացահայտ մեծամասնություն կազմող հայ ազգաբնակչության շահերին ու չի հակասում ԽՍՀՄ օրենսդրությանը և հայ-ադրբեջանցի ժողովուրդների բարեկամությանը, ինչպես նաև ազգային հարցի միակ և ճիշտ լուծումն է, պահանջել Գերագույն Խորհրդի արտահերթ նստաշրջանից դրականորեն որոշել Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ ընդունելու հարցը:

Ընդունված է միաձայն կողեկտիվի 1988 թ. փետրվարի 25-ին կայացած ընդհանուր ժողովում (11 ստորագրություն):

26.02.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 7, թ. 2:

№ 30

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՄԱՄՆԱՃՅՈՒՂԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԵԱՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԱՌԱՋԻՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ
ՄԻՋԱՅԵԼ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻՆ

Հարգելի Առաջին Զարտուղար,

Խորհրդային Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի մեջ օրեր է ի վեր շարունակուող համաժողովուրդային ցոյցերը կը փաստեն, թե հայ ժողովուրդը՝ չնայած իր Խորհրդային Միության ժողովուրդներու Մեծ Ընտանիքին հանդէպ ունեցած հաւատարմութեան, կը պահանջէ Ղարաբաղի միացումը Խորհրդային Հայաստանին:

Հակառակ անոր, որ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հայեր են, Ղարաբաղը անարդարօրէն կը պատկանի Խորհրդային Ազրայէճանի պետական կազմին: Իսկ այս վերջին մի քանի օրերուն, երբ մէկ միլիոնէ աւելի հայեր իրենց կամքի արտայայտութեան յանուն Ղարաբաղի Խորհրդային Հայաստանի միացման փողոցները իջած էին, այդ կարելի է դասել իբրև հանրային ցուցադրութիւն իրենց ինքնորոշման ոգիին: Քանզի Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի բնակչութիւնը պատմական իրաւունքով,

լեզուով և մշակոյթով իրարու կը պատկանին: Խորհրդային Հայաստանի հայերուն Սովետական Մեծ Ընտանիքին հանդէպ ունեցած հաւատարմութիւնը զերծ է ամէն կասկած է. Համաշխարհային երկրորդ ընդհանուր պատերազմին, անոնք միասնաբար միւս քոյր Խորհրդային Հանրապետութիւններու ժողովուրդներու հետ, չափազանց ծանր գոհողութիւններու տակ, հերոսաբար պաշտպանեցին իրենց Սովետական հայրենիքը ֆաշիստ ներխուժողներու դէմ և պատերազմէն յետոյ իրենց յատկանշական մասնակցութեամբ սատարեցին ներկայ, արդի Սովետական Միութեան վերակառուցման:

Սույնով կ' ուզանք մեր Կոչը ուղղել Ձեր անձնատրութեան, շնորհիւ Ձեր հեղինակութեան, արդար և իմաստուն լուծում մը գտնել Լեռնային Ղարապաղի հարցին:

Անտարակոյս, ներքին խաղաղութիւնն ու համերաշխութիւնը Սովետական Հանրապետութիւններու միջև, երաշխիքը պիտի ըլլայ, Ձեր պետության ջանքերուն, համաշխարհային խաղաղութեան ամրապնդման համար:

Ուստի, այս հեռագրով կարտասանենք մեր նեցկացութիւնը Հայաստանի ու Ղարապաղի մեր քոյրերուն և եղբայրներուն, յանուն իրենց ջանքերուն, խաղաղ միջոցներով Ղարապաղի միացումը մեր հայրենիքին, Սովետական Հայաստանին:

Յուսանք, որ Ձեր պետութեան կողմէ լուրջ առնուած բարեփոխման ջանքերը, հայ ժողովուրդի և միւս Խորհրդային Հանրապետութիւններու ժողովուրդների անխնայ համագործակցութեամբ, խաղաղութեան, միասնականութեան և համերաշխութեան մթնոլորտի մէջ, գիտական ու տնտեսական նուաճումներով վարձատրուին:

Բարեկամական մաղթանքներով,
Հայկական Համաշխարհային համագումարի
Գերմանիոյ Մասնաճիղի Ատենապետ **Ճօրճ Արոշեան**

Դյուսելդորֆ, 26.02.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 651, թ. 163:

№ 31
ТРЕБОВАНИЕ
РАБОТНИКОВ КИРОВАКАНСКОГО НАУЧНО–
ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ
“ПОЛИМЕРКЛЕЙ”

ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМЯНСКОЙ ССР

Мы, работники Кироваканского научно–производственного объединения “Полимерклей”, глубоко осознаем ответственность и важность ситуации, сложившейся по вопросу самоопределения Нагорно Карабахской автономной области. Мы поддерживаем ленинскую национальную политику и конституционное право народов на самоопределение. Мы считаем, что в сложившейся ситуации в целях предотвращения нежелательных инцидентов необходимы в центральной печати, по телевидению и радио выступления компетентных людей, ученых, работников искусства и ветеранов труда и отечественной войны с освещением истинной истории Нагорно–Карабахской области. Средства массовой информации в своих сообщениях не способствуют снижению напряженности в сложившейся ситуации, а наоборот в своих некомпетентных формулировках оставляют место догадкам и домыслам, что еще более нагнетает напряженность. Мы требуем правдивого освещения истинного положения дел. Мы глубоко уверены, что обнародование в условиях гласности постановления сессии Совета народных депутатов Нагорно–Карабахской автономной области о ходатайстве перед Верховными Советами Азербайджанской ССР и Армянской ССР о передаче Нагорно–Карабахской области из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР отвечает истинным требованиям коммунистических идеалов.

Работники НПО “Полимерклей” (всего 110 подписей).

27.02.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 4, л. 49.

№ 32
РЕЗОЛЮЦИЯ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ГЕОФИЗИКИ И
ИНЖЕНЕРНОЙ СЕЙСМОЛОГИИ АН
АРМЯНСКОЙ ССР

ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ СССР
ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМ. ССР

Коллектив Института геофизики и инженерной сейсмологии АН Арм. ССР на своем собрании от 1 марта 1988 г., на котором присутствовало около 200 человек, выразил свою полную солидарность с решением областного совета Нагорно–Карабахской автономной области выйти из состава Азербайджанской ССР и воссоединиться с Армянской ССР.

Мы считаем, что это решение направлено на восстановление национально–территориальной общности армянского народа, нарушенной в начале 20–ых годов вследствие искажения ленинской национальной политики, принятия единоличного и своенравного решения по Карабахскому вопросу, лишённого каких–либо научных, исторических, социально–экономических основ.

Воссоединение с Армянской ССР Нагорно–Карабахской автономной области, населенной преимущественно армянами, на наш взгляд, будет способствовать ускорению социально–экономического развития этой области, более объективному решению вопросов народного образования, культурного развития, реставрации многочисленных исторических памятников армянской культуры, а также укреплению дружбы между армянским и азербайджанским народами.

Мы считаем, что решение областного совета Нагорно–Карабахской автономной области в полном соответствии с правом наций и национальностей на самоопределение, предоставляемым Конституцией СССР, и надеемся, что этот вопрос будет рассмотрен с учетом исторических, культурно–этнических и социально–экономических факторов на основе гласности и демократии.

От имени коллектива подписывают:

Председатель собрания **Бадалян С.В.**
Секретарь **Гюрджинян Г.Г.**

1.03.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 7, л. 80.

№ 33
ЗАЯВЛЕНИЕ
ВОИНОВ–ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТОВ АРМЕНИИ

МИНИСТЕРСТВО ОБОРОНЫ СССР, МИНИСТРУ ЯЗОВУ Д.Т.

Мы, воины–интернационалисты, для которых идеи подлинного интернационализма и справедливости были и остаются выше собственной жизни, доказавших свою преданность родине и коммунистической партии, а также идеям пролетарского интернационализма, глубоко возмущены заявлением ТАСС, где весь наш народ, в том числе и нас, воинов–интернационалистов, охарактеризовали как группу экстремистов. Несмотря на все это, мы верны воинской присяге и готовы по первому зову родины выполнить свой долг, не щадя своей крови, даже жизни. В связи с событиями в Нагорном Карабахе совет воинов–интернационалистов Армении обращается в министерство обороны с просьбой призвать нас в ряды Советской Армии для выполнения своего интернационального долга с целью обеспечения безопасности жителей Нагорного Карабаха армян, азербайджанцев, русских и др., если соответствующие органы Азербайджанской ССР не в состоянии приостановить действия экстремистов разных мастей. Мы просим более детального изучения вопроса по Нагорно–Карабахской автономной области.

Если данное заявление будет воспринято как экстремистское, в таком случае мы считаем себя недостойными носить высокие правительственные награды, полученные на поле боя.

С уважением, Совет воинов–интернационалистов Армении.

02.03.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 680, л. 25.

№ 34
ОБРАЩЕНИЕ
ПРЕЗИДИУМА АН АРМЯНСКОЙ ССР
“О НАГОРНОМ КАРАБАХЕ”

Как известно, согласно решению, принятому в 1921 году, населенный армянами Нагорный Карабах был изъят из состава Советской Армении, а в 1923 году на переданной Азербайджану его территории была образована Нагорно-Карабахская автономная область. Уже тогда изъятие Нагорного Карабаха из состава Армянской ССР было воспринято всем армянским населением Закавказья как прямое нарушение ленинской национальной политики. Это ошибочное решение воспринималось с тем большей болью, что именно Нагорный Карабах был колыбелью, в которой оформилось спасительное для армянского народа стремление соединиться с Россией, приведшее к первому обращению карабахских меликов к русскому правительству во времена Петра Великого.

В результате вывода территории области из состава Армянской ССР экономическое развитие области длительное время отставало по сравнению с другими районами Азербайджана и Армении. Это привело к значительному оттоку аборигенного армянского населения. Молодежь уходила из Карабаха. В последние десятилетия эта молодежь стала больше направляться в Армению за образованием и работой.

Причиной сохранения отсталости Нагорного Карабаха явилась по-видимому, намеренная политика, осуществлявшаяся под руководством таких националистов, как, например, бывший первый секретарь ЦК КП Азербайджана Мир-Джафар Багиров. К тому же, непонимание со стороны правительства Азербайджана, того, что любое невнимание (а тем более перегибы), допускавшееся по отношению к коренному населению области, постоянно вызывало крайнее обострение отношений между двумя соседними народами Закавказья. Откровенным националистам нужен был именно исход из Карабаха возможно большего количества армянского населения. Осуществлению этой цели были посвящены мрачные для населения Нагорного Карабаха годы руководства первого секретаря обкома Кеворкова. После пресловутых слов Алиева о том, что “Нагорный

Карабах был, есть и будет нераздельной частью Советского Азербайджана”, произнесенных им на торжественном заседании, посвященном юбилею НКАО, чувство ущемленности у армянского населения усилилось. Этому способствовали и заявления некоторых тенденциозных азербайджанских историков, распространявших пантюркистские заявления о якобы неармянском происхождении армян Арцаха, фальсифицировавших историческое прошлое этого края. Очевидно, однако, что такие заявления вызывали лишь ненужное обострение национальных чувств населения.

Все это показывает, что отход от принципов ленинской национальной политики, допущенный в начале 1920-х годов из-за предполагавшихся временных преимуществ, оказавшихся призрачными, сказался резко отрицательно на жизни и интересах населения Нагорно-Карабахской автономной области.

Мы совершенно убеждены, что бывшие руководители Азербайджана скрывали от руководства КПСС истинное положение дел в Карабахе. Этой же линии, по-видимому, придерживается и нынешнее руководство ЦК КП Азербайджана.

Свою часть ответственности несет и Центральный Комитет КП Армении, который, зная обо всем этом, своей пассивностью по существу содействовал такому укрывательству, не представлял ЦК КПСС достаточно точной и достаточно полной информации, что только способствовало дальнейшему обострению отношений между армянами и азербайджанцами. Подобная позиция руководства ЦК КП Армении вызывала постоянное недовольство населения Армении. Это, несомненно, сказалось на масштабах происшедших в феврале с.г. в Ереване и других городах республики демонстраций и митингов, проходивших под лозунгами укрепления истинной дружбы между азербайджанским и армянским народами, справедливого решения вопроса о Нагорном Карабахе.

Следует отметить, что наши средства массовой информации не полностью, а иногда и неверно освещают события, связанные с Нагорным Карабахом. Ими не обнародовано принятое в полном соответствии с законами постановление сессии Областного совета народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области, содержащее просьбу о возвращении области из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР. Утаивание этого важного

факта вводит в заблуждение трудящихся всей страны, создает впечатление, что желания и требования об исправлении ошибки, допущенной в национальной политике, инспирированы безответственными элементами, являются проявлением какого-то “экстремизма”. Не освещены средствами массовой информации многотысячные митинги трудящихся Армянской ССР, в ходе которых не было выпадов против азербайджанского народа, не были допущены какие-либо действия, могущие нанести ущерб дружбе народов. Молчанием нашей прессы не преминули воспользоваться иностранные “голоса”.

Армения и армянский народ всегда стояли за незыблемую дружбу с Россией. Сотни тысяч армян, отдавая свою жизнь за нашу Родину, сознавали, что они следуют традиционной убежденности своих отцов в правильности русской и советской ориентации армянского народа. Только такая ориентация защитила нас от продолжения пантюркистской агрессии и политики истребления армян. Армения уже в начале этого века лишилась большей части своей исторической территории – Западной Армении, а население этой территории было истреблено. Затем в результате турецкой агрессии от Армении была отторгнута Карсская область – значительная часть оставшейся Восточной Армении. В 1921 году по настоянию правящих кругов Турции еще одна область Армении (Нахичеван) была отторгнута от Армении и передана Азербайджану. Было очевидным желание турок очистить от армян и эту область. К сожалению, приходится признать, что цель пантюркистов достигнута: ныне армянское население Нахичеванской АССР составляет несколько более 1% от общей численности населения.

Недавно последовали новые действия азербайджанских властей в Нагорном Карабахе: ущемлены права армянского населения в вопросах образования, например, исключено из программ школ преподавание истории Армении, приостановлены работы по созданию радио-релейной связи между Ереваном и Степанакертом. Все эти действия привели к тому, что областной Совет народных депутатов НКАО, выражая волю населения области, принял решение ходатайствовать о возвращении ее в состав Армянской ССР.

На многотысячных митингах в Ереване и других городах население Армении единодушно высказалось за исполнение воли насе-

ления Нагорного Карабаха и принятие области в состав Армянской ССР, рассматривая подобное решение вопроса как осуществление ленинских принципов национальной политики.

Горький исторический опыт армянского народа обуславливает его отрицательное отношение к полумерам и обещаниям, которые затем нарушались. Политика частичных реформ и обещаний не даст нужных результатов.

Президиум Академии наук Армянской ССР целиком и полностью одобряет Обращение Генерального секретаря ЦК КПСС тов. М.С. Горбачева “К трудящимся, к народам Азербайджана и Армении”, разделяет выраженную в нем озабоченность той остротой и драматичностью, которые приданы вопросу о переходе НКАО в состав Армянской ССР. Большое внимание, которое уделяется руководством КПСС событиям в Нагорном Карабахе и вокруг него, вселяют уверенность в том, что вопрос этот будет решен в полном соответствии с принципами ленинской национальной политики.

Ученые республики глубоко возмущены эксцессами, имевшими место в Сумгаите и других местах Азербайджанской ССР, приведшим к человеческим жертвам. Подобные явления стали возможны при пассивности местных властей, преследуют провокационную цель, наносят ущерб дружбе народов. Более того, мы совершенно убеждены, что эти действия противоречат желаниям и стремлениям азербайджанского народа, что они вызваны натравливанием из-за рубежа. Логика зарубежных пантюркистов проста: мы покончили здесь с армянами, почему вы не можете сделать тоже, использовать в качестве предлога вставший в порядок дня вопрос о Нагорном Карабахе. Мы убеждены, что коммунисты Азербайджана найдут в себе силы решительно отвергнуть эту политику натравливания.

Президиум Академии наук Армянской ССР обращается с просьбой к Центральному Комитету КПСС о восстановлении в установленном конституционном порядке принципов ленинской национальной политики и осуществлении воли населения Нагорного Карабаха о возвращении Нагорно-Карабахской автономной области в состав Армянской Советской Социалистической Республики.

Настоящее Обращение принято на расширенном заседании Президиума Академии наук Армянской ССР от 4 марта 1988 г. (прото-

кол N 8–1027). К Обращению прилагается Историческая справка о Нагорном Карабахе.

Со своей стороны ученые Армении обещают сосредоточить все свои силы на выполнении планов дальнейшего развития советской науки и техники.

Президент Академии наук Армянской ССР **В.А. Амбарцумян**
Академик–секретарь Академии наук Армянской ССР
Д.М. Седракян

*НАА, ф. 1, оп. 127, д. 672, л. 112–117.**

№ 35

ԻՏԱԼԻԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆՆԵՐԻ ՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԴԻՍՈՒՄԸ

ԱՌ ԲԱՐՉՐԱՊԱՏԻ ՏԻԱՐ ԿԱՐԷՆ ԴԵՍԻՐՉԵԱՆ
Ա ԲԱՐՏՈՒՂԱՐ ՀՍՍՀ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ,
ԵՐԵՒԱՆ
ԵՒ ԱՌ ԲԱՐՉՐԱՊԱՏԻ ՏԻԱՐ ՖԱՂԷՅ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ ՀՍՍՀ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ,
ԵՐԵՒԱՆ

Բարձրապատիւ Տեարք

Ստորագրեալներս Իտալիոյ Պետական Համալսարաններու երկու հայագիտական ամպիոններու վարիչները ներկայով կը փափաքինք նախ յայտնել Ձեզի մեր խոր եւ սրտագին մասնակցութիւնը Ղարաբաղի մեր հայրենակիցներուն զգացումներուն եւ փափաքներուն, տենչերուն, մեր հայրենի բովանդակ հայութեան ձայնակցութեան միահամուռ արտայայտութիւններուն եւ այս վերջին օրերուս մեր ժողովուրդը պատող սուգին՝ մեր բազմաթիւ եղբայրներու եւ քոյրերու խժոժաբար նահատակութեամբ:

Բոլոր սրտանց կը մտաբանք, որ Ղարաբաղի մեր հայրենակիցներուն արդար տենչերուն եւ պահանջներուն գոհացում կարենայ

* Տե՛ս նաև Հայոթյան պայքարը ԼՂԻՄ–ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար, էջ 146–150:

տրուիլ, ինչ որ վստահ ենք թէ ե՛ւս ատլի պիտի ամրապնդէ Սովետական մեծ Միութիւնը կազմող այլեայլ ժողովուրդներուն միջեւ բարեկամութեան իսկական կապերը:

Այս ուղղութեամբ նաեւ իտալահայ փոքր գաղութին մէջ տեղի կունենան զանազան ձեռնարկներ թէ՛ հանրային կարծիքը լուսաբանելու համար եւ թէ պատկան իշխանութիւններուն յայտնելու համար մեր ձայնակցութիւնը Ղարաբաղի եւ Մայր Հայրենիքի Հայութեան հետ:

Նոյն իմաստով ստորագրեալներս մեր համեստ կարծիքը յայտնեցինք նաեւ Սովետական Միութեան Համայնավար Կուսակցութեան Առաջին Քարտուղար Տիար Սիխայիլ Գորբաչովի, մաղթելով իրեն արեւշատութիւն եւ բարօրութիւն ու խաղաղութիւն ամբողջ սովետական ժողովուրդին համար, արտայայտելով մեր յոյսը եւ մաղթանքը, որ լրիւ յաջողութիւն գտնէ վերակառուցման եւ հրապարակայնութեան յառաջընթացքը եւ ասոր ծիրին մէջ իր արդար լուծումը գտնէ նաեւ Ղարաբաղի հայութեան հարցը: Ներփակ կը գտնէք պատճէն մը Տիար Գորբաչովի իտալերէն լեզուով ուղղուած այս գրութենէն:

Ակներեւ է որ մեր ժողովուրդը իր վերջին տասնամեակներու պատմութեան ամէնէն փափուկ հանգրուաններէն մէկուն մէջ կը գտնուի: Մենք լիայոյս ենք, որք այս հանգրուանը լաւագոյն ձեւով պիտի բոլորուի, եւ ըլլա՛յ Ղարաբաղի, ըլլա՛յ համայն հայութիւնը պիտի գտնէ իր արդար տենչերուն գոհացումը՝ շնորհիւ վերակառուցման եւ հրապարակայնութեան ժողովրդավար ոգիին եւ շնորհիւ Ձեր իմաստուն եւ կորովի, խոհեմ եւ վճռակամ ղեկավարութեան:

Բոլոր սրտանց կը մաղթենք Ձեզի քաջառողջութիւն եւ արեւշատութիւն, պայծառ եւ արեւաշող օրեր մեր Հայրենիքին եւ բովանդակ հայութեան, մանաւանդ Ղարաբաղի մեր եղբայրներուն, եւ բարօրութիւն ու խաղաղութիւն Սովետական Միութեան, ինչպէս նաեւ աշխարհի բոլոր ժողովուրդներուն:

Յարգանքօք

Պրոֆ. Գաբրիէլյա Ուլուիտեան,

Հայ լեզուի եւ Գրականութեան դասախօս

Պրոֆ. Հ. Լեւոն Ձեքիեան,

Բոլոնիայի Համալսարանի դասախօս Վենետիկի Համալսարանի

15.03.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 665, թ. 170:

№ 36
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА НАГОРНО–КАРАБАХСКОГО
ОБКОМА КП АЗЕРБАЙДЖАНА

Степанакерт, 17 марта 1988 г.

О ПОДДЕРЖКЕ ТРЕБОВАНИЙ НАСЕЛЕНИЯ АВТОНОМНОЙ
ОБЛАСТИ ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИСОЕДИНЕНИЯ НКАО К
АРМЯНСКОЙ ССР

Пленум Нагорно–Карабахского обкома КП Азербайджана постановляет:

выражая чаяния армянского населения автономной области, волю подавляющего большинства коммунистов Нагорного Карабаха, просить Политбюро ЦК КПСС рассмотреть и положительно решить вопрос присоединения Нагорно–Карабахской автономной области к Армянской ССР, исправив тем самым допущенную в начале 20–х годов историческую ошибку при определении территориальной принадлежности Карабаха.

“Советский Карабах”, 18 марта 1988 г.

№ 37
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՇՎՈՂԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԴԻՍՈՒՍԸ

ԽՍԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻՆ
ԽՍԿԿ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ
ԽՍԿԿ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

Լեռնային Գարաբաղի իրադարձությունների առնչությամբ կազմակերպված երևանյան խաղաղ ցույցերը մեր ազգի ինքնահաստատման արժանապատվության ցայտուն դրսևորումն էին: Այդպես կվարվեր իրեն հարգող, իր ազգային արժանապատվությունը գիտակցող ամեն ազգ, անկախ փոքր և մեծ լինելուց: Այդ ցույցե-

րի միանգամայն խաղաղ բնույթը, բարձր կարգապահությունը մեր բազմազգ երկրի բոլոր ժողովուրդներին ցույց տվեցին, թե ինչ ակունքից են սնունդ առել մեր արմատները: Երևանյան ցույցերը մեր ազգի բարոյական հաղթանակը եղան վանդալիզմի, բարոյախոսության և կրոնական ֆանատիզմի դեմ:

Ցույցերին հաջորդած Սումգայիթի դեպքերը⁵ ողջ աշխարհին մեկ անգամ ևս համոզեցին, որ հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ ապրելով բարբարոսների հարևանությամբ, ցավոք՝ նաև նրանց տիրապետության տակ, երբեք չկորցրեց իր ազգային դեմքը, չդավաճանեց ստեղծագործելու, կառուցելու, արարելու, վերստեղծելու, խաղաղ ապրելու իր հավատամքին և եթե ստիպված է եղել սուր վերցնել, ապա միայն պաշտպանվելու բնական նպատակով:

Հայ ժողովուրդը շարունակ խեղդել է իր մեջ արդարության և ճշմարտության ճիչը՝ վախենալով էլ ավելի դժվար վիճակ ստեղծել իր ժողովրդի համար, հույսը դրել եղբայրական ռուս մեծ ժողովրդի անշահախնդի օգնության վրա:

21-րդ դարի շեմին՝ աշխարհի ամենաժողովրդական երկրում, մեր ժողովուրդը նորից մորթված է և մորթվում է միմիայն այն պատճառով, որ համարձակվել է իր սահմանադրական իրավունքը պահանջել:

Ո՛չ, այս անգամ թափված անմեղ արյունն իզուր չպետք է կորչի: Եվ չպետք է լռի մեր ժողովրդի զանգակատունը: Նա պիտի հնչի անվերջ ու համառ, էլ ավելի բարձր ու հաստատուն այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի գտնի իր արդարացի լուծումը:

Խորհրդային Հայաստանի ժողովուրդն անսահման հավատով ու վստահությամբ է լցված իր իշխանության բարձրագույն մարմինների՝ Կենտրոնական Կոմիտեի և կառավարության նկատմամբ: Մենք հասկանում ենք այն մեծ պատասխանատվությունը, որ կրում են մեր իշխանության բարձրագույն մարմինները և հավատացնում, որ չի կատարվի այնպիսի մի քայլ, որը գեթ մի փոքր խաթարի նրանց հեղինակությունը:

Ղարաբաղյան շարժումը ցույց տվեց, որ հայ ժողովուրդը կանգնած է ազգային վերածննդի շեմին: Ոչ մի դեպքում և ոչ մի կերպ չի կարելի խանգարել այդ շարժմանը: Շարժման մի քանի օրերի ընթացքում հայ ժողովուրդը և նրա երիտասարդությունը ստացավ ազգային արժանապատվության գիտակցման իսկական ինտերնացիոնալ համախմբվածության մի անկրկնելի դաս:

Շինարարության մինիստրության հաշվողական կենտրոնի կոլեկտիվը խորն ըմբռնելով դարաբաղյան շարժման նշանակությունը մեր ժողովրդի համար և ելնելով ներկա իրավիճակից, խնդրում է՝

- օրինականացնել դարաբաղյան շարժման կազմկոմիտեի աշխատանքները և ամեն կերպ օժանդակել նրան, քանի որ այն չի հակասում ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը,

- ստեղծել կառավարական հանձնաժողով, որը կմասնակցի Ադրբեջանում կատարված ցեղասպանության հանցագործների բացահայտմանը,

- հարց բարձրացնել ԽՍՀՄ Կենտրոնական Կոմիտեի առաջ՝ ստեղծելու հատուկ պետական հանձնաժողով՝ Սումգայիթի հանցագործ դեպքերը հետաքննելու նպատակով, քանի որ մենք չենք վստահում Ադրբեջանում Սեիդովի գլխավորած հանձնաժողովի օբյեկտիվությանը:

Շինարարության մինիստրության հաշվողական կենտրոնի կոլեկտիվը հավաստիացնում է, որ ջանք չի խնայի իր արտադրական պարտավորությունները կատարելու և գերակատարելու համար:

Դիմումն ընդունված է հաշվողական կենտրոնի կոլեկտիվի 1988 թ. մարտի 18-ի ընդհանուր ժողովում:

ՀԱՄ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 679, թ. 21–22:

№ 38
ТРЕБОВАНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА
НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА
МАТЕРИАЛОВЕДЕНИЯ

В ЦК КП АРМЕНИИ
СОВЕТ МИНИСТРОВ АРМ. ССР
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМ. ССР

Коллектив Ереванского филиала научно–исследовательского института материаловедения (ЕрФНИИМВ) поддерживает курс существующего “де факто” Организационного комитета “Карабах” и считает необходимым признать Оргкомитет как общественную организацию, не противоречащую Конституции СССР.

Такое официальное признание сегодня является острой необходимостью, чтобы ни один из некомпетентных или не знакомых с проблемой лиц не посмел движение “Карабах” или его участников назвать “группой экстремистов” или “националистов”.

Это необходимо также для пресечения распространения всевозможных слухов и домыслов, и в том числе – провокационных сообщений зарубежных “радиоголосов” и других враждебных сил, о существовании некой подпольной организации в Советской Армении.

Необходимо отметить также, что Оргкомитет действует в полном соответствии с принципами истинной демократии, выполняя программу, выработанную Советом уполномоченных представителей от всех предприятий и организаций г. Еревана и Арм. ССР.

Председатель собрания коллектива ЕрФНИИМВ **Аветисян Ж.Д.**
Секретарь собрания **Саакова К.Э.**

21.03.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 5, л. 53.

№ 39
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА КИРОВАКАНСКОГО ЗАВОДА
ПРЕЦИЗИОННЫХ СТАНКОВ

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР
БЮРО ЦК КП АРМЕНИИ
ПОЛИТБЮРО ЦК КПСС
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

Коллектив Кироваканского завода прецизионных станков глубоко обеспокоен и возмущен последними событиями, имевшими место в Нагорно–Карабахской автономной области. С чувством высокой сознательности мы присоединяем свой голос к справедливому протесту всего народа Армении и сознавая глубину и важность создавшейся ситуации, просим и предлагаем политбюро ЦК КПСС, Президиуму Верховного Совета СССР, бюро ЦК КП Армении, Президиуму Верховного Совета СССР, бюро ЦК КП Армении, Президиуму Верховного Совета Арм. ССР ускорить решение назревших проблем и воссоединение НКАО с Советской Арменией,

тем самым окончательно исправить допущенную историческую несправедливость. Мы осуждаем злодеяния, имевшие место в Сумгаите и других районах Азербайджанской ССР и требуем строгого наказания виновников преступлений.

Мы не одобряем лозунги, призывающие покинуть рабочие места, объявить забастовки и считаем, что это неправильный метод решения назревших проблем. Это ослабит экономическую мощь Советской Армении, будет иметь пагубные последствия на финансово – экономическую деятельность завода и поэтому, оставаясь на своих рабочих местах и продолжая активную трудовую деятельность, проявляя благоразумие, оставляем за собой право участвовать в народных митингах, организованных в нерабочее время. Надеюсь на справедливое решение вышеуказанных вопросов, считаем что дальнейшее промедление может привести к новым непредсказуемым последствиям.

Мы думаем, что положительное решение данного вопроса не повлияет на традиционные отношения между армянским и азербайджанским народами.

Коллектив Кироваканского завода прецизионных станков.

Председатель СТК завода **Чилингарян С.О.**

22.03.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 20, л. 22.

№ 40
ОБРАЩЕНИЕ
ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
КИРГИЗСКОЙ ССР

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР

1. Президиум Верховного Совета Киргизской ССР выражает глубокую озабоченность и тревогу в связи с событиями, происходящими в Нагорного–Карабахской области, Азербайджанской ССР и

Армянской ССР. Эти события наносят серьезный ущерб братской дружбе советских народов, отвлекают нас от больших повседневных забот и надежд, связанных с перестройкой, ухудшают моральную обстановку в нашем общем советском доме, тормозят процессы демократизации, сеют межнациональные распри. Вот почему все, что происходит в Нагорном Карабахе, Азербайджане, Армении, воспринимается трудящимися Советской Киргизии с болью и горечью.

2. Президиум Верховного Совета Киргизской ССР, выражая волю всех трудящихся республики, призывает Президиум Верховного Совета Азербайджанской ССР и Президиум Верховного Совета Армянской ССР принять решительные и безотлагательные меры для наведения порядка и быстрой нормализации обстановки в своих республиках, в полной мере используя права, предоставленные конституцией. Надеемся, что при решении этих вопросов будут проявлены глубокое понимание ответственности за судьбы страны, интернационалистский подход, взвешенность и трезвость.

3. Президиум Верховного Совета Киргизской ССР обращается к Президиуму Верховного Совета СССР с просьбой предпринять, опираясь на свой высокий авторитет, все необходимые усилия для строгого соблюдения требований советской конституции на территории Азербайджанской ССР и Армянской ССР, обеспечить надежную защиту законных прав и интересов всех советских людей во имя дальнейшего укрепления и процветания Союза Советских Социалистических республик.

Президиум Верховного Совета Киргизской ССР.

г. Фрунзе, 22 марта 1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 671, л. 51.

№ 41
ՀԱՅԿՈՄԿՈՒՄԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ
ԿԱՐԵՆ ԴԵՍԻՐՈՅԱՆԻՆ

Պատուարժան Ընդհանուր Քարտուղար,
Ներկայիս կ'գամ իմ խոր մտահոգությունս յայտնելու Սովետական Ատրալեյճանի մէջ հայերու դէմ գործուած ջարդերուն համար եւ իմ զօրակցութիւնս արտայայտելու ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԱՐ ՊԱՀԱՆՋՔԻՆ՝ Լեռնային Ղարաբաղը կցելու Սովետական Հայաստանին:

Կ'ակնկալեմ, որ Ձեր արդար վճիռով պիտի սրբագրէք ատիք քան 65 տարիներ առաջ գործուած անարդարութիւնը Ղարաբաղի հայութեան հանդէպ:

Ազատ Արրահամեան

Կանադա, 23.03.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 652, թ. 22: Հեռագրային տեքստ:

№ 42
ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
ЧЛЕНА ВОЕННОГО СОВЕТА, НАЧАЛЬНИКА
ПОЛИТИЧЕСКОГО ОТДЕЛА ВОЙСКОВОЙ
ЧАСТИ 25685 ГВ. ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА М. СУРКОВА

В ОТДЕЛ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ
ПОЛИТИКИ ЦК КП АРМЕНИИ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОРОДСКОЙ КОМИТЕТ
КП АРМЕНИИ

Информируем Вас, что 8 марта с. г. в парке возле Драматического театра к 12.00 собралось около 250 женщин. Некоторые из них держали плакаты следующего содержания – “Свободу Армении”, “Самый лучший подарок армянским женщинам – это независимость Армении”. Собравшиеся заявляли, что они намерены добиваться

организации встречи с женщинами–кандидатами в народные депутаты от Арм. ССР. Собравшиеся также скандировали “Свободу комитету”, “Борьба до конца”, “Арцах”.

Вокруг собравшихся женщин стихийно образовалось скопление людей численностью до 1000 человек. На предложения прибывших представителей сил патрульной службы и органов МВД не нарушать требования особого положения и разойтись собравшиеся не отреагировали.

Затем собравшиеся приняли решение направиться к зданию ЦК КП Армении с целью изложить свои требования руководству республики. В ходе перемещения стихийно образовалась толпа численностью до 5 тыс. человек.

По достижению проспекта Баграмяна в 15.30, движение по которому было перекрыто войсковыми нарядами, неорганизованная толпа свернула на улицу Исаакяна. Во время движения толпы на углу проспекта Баграмяна и улицы Исаакяна хулиганствующими элементами было спровоцировано столкновение с силами патрульной службы. К 16.05 толпа удалилась из района проспекта Баграмяна и рассеялась.

Однако наиболее активная часть собравшихся двинулась по проспекту Ленина в сторону площади Ленина. В ходе движения вновь образовалось скопление людей численностью до 2 тыс. человек. На улице Амиряна толпа была остановлена представителями руководства военной комендатуры, которым в результате проведения двухчасовой разъяснительной работы удалось методами убеждения добиться рассеивания толпы.

Причинами нарушения требований особого положения являются:

1. Недостаточная идеологическая обеспеченность выполнения требований особого положения.

2. Неумение некоторой части партийного актива работать с населением по месту жительства и в трудовых коллективах.

3. Отсутствие опыта в оценке реальной ситуации, складывающейся при сборе населения, со стороны некоторой части командно-

го состава МВД и Советской Армии и неумение оперативно и правильно реагировать на изменения ситуации.

Член Военного Совета, Начальник
Политического отдела войсковой части 25685 гв. генерал-майор
Сурков М.

Март, 1988 г.

НAA, ф. 1, оп. 127, д. 698, л. 37-38.

№ 43

ՀՅԴ ԲԻՒՐՕՅԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԻՒՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Վերջին քանի մը օրերուն պատահած կարգ մը իրողութիւններ կու գան յստակօրէն նախատեսել տալու, որ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզին Խորհրդային Հայաստանի վերակցման համայն հայութեան արդար պահանջը տեղ պիտի չգտնէ Խորհրդային գերագոյն ղեկավարութեան մօտ:

Այդ իրողութիւններէն մէկը Ռուսական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետութեան Գերագոյն Խորհուրդի պահանջն էր, որ «յարգուի Խորհրդային Միութեան սահմանադրութիւնը եւ տեղի չտրուի ազգամիջեան խռովութիւններու, ինչ որ հողային հարցի պատճառու»: Պահանջ, որուն անմիջապէս հետեւեցան Գերագոյն Խորհուրդները 12 ուրիշ հանրապետութիւններու՝ նոյնօրինակ յայտարարութիւններով: Միւսը՝ «Փրատա»-ի Երկուշաբթի օրուան (21 մարտ 1988) ծանօթ յօդուածն էր, որ կը քննադատէր հայկական պահանջատիրութիւնը եւ անընդունելի կը գտնէր «հարիւր թելերով Ատրպէյճանի կապուած» Լեռնային Ղարաբաղի կցումը Հայաստանին⁶: Վերջինը, ամենէն ծանրակշիռը, Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան Չորեքշաբթի օրուան (23 մարտի 1988) որոշումն էր, որ բացայայտօրէն կը մերժէր ընթացք տալ Լեռնային Ղարաբաղի եւ Հայաստանի ժողովուրդի հաւաքական տրամադրութեան՝ լրիւ անտեսելով ազգերու ազատ ինքնորոշման սկզբունքը: Աւելի՛ն. Կարմիր Բանակը կը թուի ազգու միջոցառումներու դիմած ըլլալ արդէն՝ Երեւանի եւ Ղարաբաղի մէջ անկարե-

լի դարձնելու համար որեւէ նոր ցոյց կամ ժողովրդային այլ շարժում:

Մարտ 26 էն առաջ եւ ակնյայտ փութով հայ ժողովուրդի գլխուն խաղցումս խաղերու կազմակերպումս այս շարանը հարցական կը դարձնէ, եթէ ոչ իմաստագուրկ, նաեւ Խորհրդային Կոմկուսի Կեդրոնական Կոմիտէի փնէնումի եւ յատկապէս անոր Փոլիթբյուրոյի խոստացումս ժողովին գումարումը՝ արդար լուծում մը տալու համար Ղարաբաղի խնդրին: Աւելի՛ն. ան հարցականի տակ կը դնէ նոյնինքն Կորպաշեւեան հրապարակայնութեան քաղաքականութիւնը, Խորհրդային Միութեան բաղկացուցիչ ազգերուն խոստացումս ժողովրդավարական ազատութիւնները, – բաներ, որոնց վստահելով ու միշտ Խորհրդային Միութեան հաւատարմութեան նշանաբանով, Ղարաբաղի եւ Երեւանի հայերը, խաղաղօրէն եւ օրինակելի կարգապահութեամբ, արտայայտեցին վերամիացման իրենց միահամուռ տրամադրութիւնը՝ իբրեւ ազգային ու պատմա-քաղաքական ու բարոյական անառարկելի ու անժամանցելի իրաւունք՝ հայ ժողովուրդէն բրտօրէն խլուած ստալինեան բռնակալութեան օրերուն [...]:

Լեռնային Ղարաբաղի Ատրպէյճանի կցումը՝ 1923 թ., ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ թուրք ու թաթար ժողովուրդներու համաթուրանական ախորժակներուն գոհացում տալու ճիգ մը՝ Ստալինի եւ Խորհրդային Միութեան օրուան վարիչներուն կողմէ: Ղարաբաղը՝ պատմական Արցախը (մէկը՝ Մեծ Հայքի 15 նահանգներէն) միշտ եղած է հայկական հող, հայաբնակ, հայաշունչ եւ Հայաստանին կապուած շատ անելի բան «հարիւրաւոր թելերով»:

Մեծ պետութեանց կողմէ միշտ կարելի է ժողովներ, պահանջներ ու բանաձեւեր սարքել՝ արգելակելու համար ժողովուրդի մը պատմա-քաղաքական արդար պահանջները: Բայց ատիկա ո՛չ վերջնական ու խաղաղեցնող լուծումը կ'ըլլայ, ոչ ալ խորհրդային ժողովուրդներու «եղբայրութիւն»–ը ամրապնդող որոշում: Ազգերիները, հայութեան խաղաղ ցոյցերուն դիմաց, իրենց «եղբայրութիւն»–ը փաստեցին արդէն՝ Սումկայթի **փոկըտմը** կազմակերպելով: Առանց անհրաւումս ժողովուրդներու իրաւունքներու վերահաստատման՝ խաղաղութիւն եւ ազգամիջեան անկեղծ գործակցութիւն չեն առաջանար:

Հայութիւնը՝ Հայաստանի, Լեռնային Ղարաբաղի Խորհրդային Միութեան տարածքին, թէ ամբողջ արտասահմանի մէջ, Ղարաբաղի խնդրին կապակցութեամբ՝ մէ՛կ է հոգիով, զգացումներով ու տրամադրութիւններով: Կարելի է, թերեւս, մեծապետական կարգադրու-

թիւններով ու բռնի ուժով, Ղարաբաղը պահել Հայաստանէն պոկուած՝ լքուած՝ իր ներկայ իրաւավիճակին մէջ: Բայց կարելի չէ Հայաստանի մէջ, թէ Հայաստանէն դուրս, Ղարաբաղը բաժնել հայ հոգիէն ու մտքէն: Հայ ժողովուրդը պիտի շարունակէ իր պահանջատիրութիւնը, ինչ ըլլան իրեն պարտադրուած որոշումները:

Կեցցէ՛ Հայկական Ղարաբաղի քաջարի ժողովուրդը:

Կեցցէ՛ Հայաստանը:

Կեցցէ՛ իր իրաւունքներուն գիտակից ու ամբօրէն պաշտպան համա՛յն հայ ժողովուրդը:

Հ.Յ.Գ. Բիւրօ

24 մարտ, 1988 թ.

«Դրօշակ», ԺԸ (18) տարի, թիւ 25, 30.03.1988:

№ 44

ЗАЯВЛЕНИЕ

ДЕПУТАТА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР, АКАДЕМИКА АН АРМЯНСКОЙ ССР С.А. АМБАРЦУМЯНА

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

После решения сессии областного совета народных депутатов Нагорно – Карабахской автономной области по вопросу включения Нагорного Карабаха в состав Армянской ССР, в Армении в течение нескольких дней имели место многотысячные мирные демонстрации в поддержку этого решения. Демонстрации прошли под лозунгами претворения в жизнь ленинской национальной политики, дружбы советских народов, всемерной поддержки грандиозных планов перестройки и демократизации страны. Обращение генерального секретаря ЦК КПСС товарища М.С. Горбачева к азербайджанскому и армянскому народам, которое свидетельствовало о глубокой озабоченности и искренней заинтересованности в решении основных проблем по Нагорному Карабаху, с пониманием и признательностью было принято армянским народом. С чувством высокого гражданского долга и большой ответственности за общее дело трудя-

щиеся и студенческая молодежь Армении прекратили манифестации по этому поводу и вернулись к нормальной созидательной жизни. Однако, после обращения М.С. Горбачева, в Азербайджанской ССР крайне экстремистски настроенные националистические элементы спровоцировали вопиющие беспорядки, проявили акты вандализма и насилия, приведшие к человеческим жертвам, Погибли старики, женщины и дети, что естественно вызвало траурные манифестации протеста в Армении. Мои избиратели и я чрезвычайно обеспокоены таким развитием событий и просим Президиум Верховного Совета СССР рассмотреть этот вопрос и принять соответствующие решения по проблемам Нагорного Карабаха, а также действенные меры для обеспечения моральной и физической безопасности армянского населения, проживающего в Азербайджанской ССР, часть которого вынужденно покинула родные места и ищет приюта в Армянской ССР и других городах нашей страны.

Депутат Верховного Совета СССР, Академик АН Армянской ССР
Амбарцумян С.А.

29.03.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 672, л. 120.

№ 45
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА “ЕрАЗ”

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ СОВЕТСКОГО СОЮЗА
ГОРБАЧЕВУ М.С.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ГРОМЫКО А.А.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.А.**

Многоуважаемый Михаил Сергеевич!

Многонациональный 2,5 тысячный коллектив “ЕрАЗ” присоединяет свой голос в поддержку решения Областного Совета Народ-

ных Депутатов Нагорного Карабаха о воссоединении со своей Родиной – Армянской ССР.

Кто же отдаст своего ребенка соседям, какие бы добрососедские чувства их не связывали. Так и армянский народ хочет единения со своим сыном – Нагорным Карабахом.

Обращаясь к Вам, просим положительно решить вопрос воссоединения. Промедление решения этого вопроса приводит к ухудшению положения армян, проживающих на территории Азербайджанской ССР, чему свидетельствуют события от 28 февраля сего года в г. Сумгаите.

В то время как весь армянский народ, после Вашего Обращения к народам наших республик с большой верой в исторически справедливое решение вопроса, приступил к мирному труду и работал в субботу и воскресенье, чтобы устранить перерыв в производстве, бандитские элементы в Сумгаите начали избиение проживающих там армян.

Мы всегда были сторонниками интернациональной и братской дружбы между народами нашего Союза. Сознаем и по братски благодарны русскому народу, который после установления советской власти во многом отказывал себе, ради того, чтобы помочь нам встать на ноги. И сегодня нами движет не отступление от принципов интернационализма, а оскорбленное чувство национального достоинства, долгие годы попираемое несправедливостью и националистическим курсом азербайджанского руководства.

И тем более крайне неприятным и печальным фактом является необъективное и неполное освещение данного вопроса средствами массовой информации.

Хочется верить, что в период революционной перестройки общества, гласности и демократии, когда народ решил исправить допущенные ошибки как в период “культы”, так и во время “застоя”, эта ошибка будет исправлена.

Заверяем Вас, что с глубоким убеждением поддерживаем политику ЦК КПСС в революционном начинании перестройки, гласности и демократизации нашего общества. Если КПСС стала партией всего народа, действует для народа и служит народу, надеемся, что

она обязательно услышит голос всего народа. А мы своим трудом докажем свою приверженность революционному Ленинскому делу партии.

Председатель **Навасардян Д.**
Секретарь **Мирзоян Л.**

10.04.1988 г.

НАА, ф. 207, с. 44, д. 7, л. 91–92.

№ 46
ОБРАЩЕНИЕ
ПАРТИЙНОГО СОБРАНИЯ ФАКУЛЬТЕТА
МАТЕМАТИКИ ЕРЕВАНСКОГО
ГОСУНИВЕРСИТЕТА

В ЦК КПСС И В РЕДАКЦИЮ ГАЗЕТЫ “ПРАВДА”

В сложившейся в связи с событиями в Нагорном Карабахе и вокруг него ситуации особенно трудно приходится нам, преподавателям вузов республики, ибо наши студенты задают нам множество вопросов, на которые у нас самих все еще нет ответов.

Действительно, вот уже больше месяца наше телевидение и газеты дают лишь скудную, зачастую противоречивую информацию об этих событиях. Более того, бросается в глаза односторонность даваемых оценок происшедших событий. Так, в статьях газеты “Правда” “Эмоции и разум” и “Подстрекатели” оценка событий в Армении основывается на искусственном раздувании некоторых негативных моментов, абсолютно не характерных для всенародного движения, охватившего республику (роль Айрикияна и т. д.). В то же время, в тех же статьях, о событиях в Сумгаите, ужаснувших весь советский народ, было сказано лишь несколько невнятных строчек. Спрашивается, что больше вредит дружбе народов: ошибочные взгляды нескольких лиц, не нашедшие поддержки, или организованный кровавый погром? Особенно опасным для дружбы народов является то, что Сумгаитский погром все еще должным образом не осужден, не указаны политические цели его организаторов, причи-

ны “успеха” их призывов. А ведь анализ всего этого прольет свет и на первопричины Карабахской проблемы в целом.

В дни Чернобыльской катастрофы наша пресса нашла в себе силы сказать народу всю правду. Поэтому, мы верим, что и нынешний период умалчивания и недомолвок относительно событий в Нагорном Карабахе и вокруг него скоро останется позади. В качестве первого шага мы просим опубликовать в республиканских газетах Армении и Азербайджана поименный список 32 жертв сумгаитского погрома вместе с соболезнованиями родственникам погибших.

Председатель собрания **Кочарян Г.С.**

12.04.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 688, л. 58.

№ 47
ДОКЛАДНАЯ
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КОМИТЕТА
ГОСБЕЗОПАСНОСТИ АРМЯНСКОЙ ССР

В ЦК КП АРМЕНИИ

Анализ ситуации в республике после несостоявшегося митинга 26 марта с.г. показывает, что в тактике бывших “комитетчиков” стали происходить некоторые изменения. Они полагают и доводят это до своих связей в Армении и НКАО, что в настоящее время не следует проводить забастовки, митинги, демонстрации, распространять листовки, т.к. это помешает благожелательному рассмотрению вопроса о Нагорном Карабахе. Поэтому И. Мурадян и другие выступили против продолжения забастовки в г. Степанакерте, против невыхода на учебу студентов в г. Ереване.

В то же время бывшие “комитетчики” считают, что надо постоянно напоминать о нерешенной проблеме Карабаха и в этих целях необходимо: из НКАО регулярно направлять “делегации” в Москву, в Президиумы Верховных Советов союзных республик для разъяснения сути вопроса, а из Армении направлять в инстанции доку-

менты, свидетельствующие о необходимости присоединения Карабаха к Армении.

В первое время после 26 марта с. г. казалось, что у части населения постепенно наступает отрезвление, в том смысле, что вопрос о присоединении НКАО к Армянской ССР неразрешим. Тогда же, например, С. Капутикян, З. Балаян считали, что многолюдные митинги, демонстрации, события в г. Сумгаите “погубили дело Карабаха”, но утешали себя тем, что все же им удалось добиться немало: проблема Карабаха доведена до высшего руководства страны и этой проблемой занимаются Секретариат и Политбюро ЦК КПСС. Подчеркивалось, что они (“активисты движения”) свое сделали, а остальное – дело последующих поколений.

Однако затем на смену таким настроениям пришла надежда, что НКАО все же будет присоединена к Армении.

В настоящее время И. Мурадян и его связи усиленно распространяют слухи, ссылаясь в качестве их источника на московских армян, что вопрос о Карабахе рассматривается в выгодном для армян плане. При этом выдвигаются три варианта: присоединение НКАО к Армянской ССР, присоединение НКАО к РСФСР, изменение статуса НКАО и превращение ее в автономную республику в составе Азербайджанской ССР. Однако значительная часть населения республики (студенчество, интеллигенция, трудовые коллективы) верит, что будет осуществлен первый вариант.

Таким образом, теперь превалирующим в настроениях армянского населения Армении и НКАО является надежда, переходящая в уверенность, что вопрос о Карабахе найдет положительное решение. Такие настроения создают скрытую напряженность в республике и НКАО, которая внешне не заметна, но может быстро перейти в массовые проявления недовольства. Очевидно, такие проявления в свою очередь вызовут негативную реакцию у азербайджанского населения Армении и Азербайджана.

Немало в республике (но не в НКАО) имеется сторонников и третьего варианта, полагающих, что он может оказаться приемлемым для Азербайджана и Армении.

Имеются и экстремистские позиции в этом вопросе – только присоединение Карабаха. Лучше всего к Армении, в крайнем случае к РСФСР. Если же будет предложено создать автономную республику в составе Азербайджана, то, по убеждению И. Мурадяна, следует бороться “до победного конца”.

Другим моментом, сказывающимся на обстановке в республике, является вопрос о сумгайтцах. Несмотря на принимаемые партийно-советскими органами меры по возвращению прибывших из Сумгаита армян на прежнее их место жительства, последние категорически отказываются от этого и заявляют, что если не разрешат остаться в Армении, то выедут в другие регионы страны, но не вернуться обратно. В связи с этим бывшие “комитетчики” заняли ультимативную позицию против их “принудительного возвращения в г. Сумгаит”. И. Мурадян в частности заявляет о намерении организовать забастовки и демонстрации протеста. Он же предлагает компромисс: осуществить через два месяца переезд сумгайтцев на жительство в НКАО, надеясь за это время решить вопрос их жилья и трудоустройства.

Данных о готовящихся антиобщественных проявлениях, приуроченных к дате геноцида армян младотурками – 24 апреля, не поступало.

Касательно первомайской демонстрации, главным образом в студенческих кругах выдвигаются предложения – бойкотировать демонстрацию или же выйти с лозунгами, транспарантами и надписями на одежде, славящими перестройку, руководство ЦК КПСС и призывами присоединить НКАО к Армении.

Рассматриваются также предложения такого рода, чтобы большой группе демонстрантов остановиться перед трибуной и скандировать примерно такой лозунг: “Позор предателям интересов народа”. Не исключено, что могут быть и лозунги, связанные с г. Сумгаитом.

Зарубежные армянские колонии постепенно стали втягиваться в обсуждение вопроса о Карабахе. Если в начале реакция была выжидательной и обращения к советскому руководству носили лояльный характер в виде просьбы внимательно и справедливо рассмотреть вопрос о Карабахе, то позже и особенно после событий в Сумгаите стали звучать уже требования антисоветской направленности “оградить армян от геноцида”. Одновременно происходит процесс консолидации различных по своей политической ориентации слоев зарубежных армян. При этом постепенно усиливается роль и влияние дашнаков. Подобные процессы в той или иной степени имеют место в США, Англии, Франции, ФРГ, Греции, Аргентине, Ливане, Иране, Египте, Сирии, Австралии. Такое развитие событий чревато усилением проамериканского влияния в зарубежных армянских колониях.

Турецкие средства массовой информации все активнее проводят мысль об этнической связи турок с “мусульманским населением в СССР”, особенно с азербайджанцами. Приводились тезисы об исторической принадлежности НКАО и Нахичевана “турецкому народу Азербайджана”.

Председатель Комитета госбезопасности Армянской ССР
Юзбашян М.А.

19.04.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 87, д. 13, л. 58–60.

№ 48

ЗАЯВЛЕНИЕ

ОТ ИМЕНИ ОБЩЕСТВА НАГОРНОГО КАРАБАХА

В ЦК КПСС И ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР

Нагорный Карабах (Арцах) – исконная область исторической Армении, является составной и неотъемлимой частью Армянской ССР – правопреемницы всех армянских областей. Нагорный Карабах – один из вековых очагов армянского народа, занимает выдающееся место в его истории. Армянская нация Нагорного Карабаха – составная часть армянской социалистической нации как и весь армянский народ консолидировалась вокруг Советской Армении.

В многовековой героической борьбе с восточными деспотами армянское население Нагорного Карабаха сумело сохранить осколки армянской государственности вплоть до прихода русских войск в Закавказье, всегда было в авангарде национально-освободительной борьбы, определило пророссийскую ориентацию всего армянского народа, сыграло замечательную роль в революционном движении России, приняло активное участие в становлении и защите социалистического отечества.

Выдающиеся умы уделяли большое внимание Нагорному Карабаху, важному стратегическому плацдарму в Закавказье. Нагорный Карабах – первая армянская область, присоединившаяся к России в 1805 году.

В период установления советской власти в Закавказье в силу ряда политических обстоятельств и ошибок было осуществлено на-

ционально–территориальное размежевание, в результате которого две исконные армянские области – Нахичеван и Нагорный Карабах были отторгнуты от Советской Армении, большая часть территории которой была оккупирована Турцией.

Если Нахичеван был включен в состав Азербайджанской ССР по настоянию Турции, что зафиксировано в главе 111 Московского договора 16 марта 1921г.⁷, Нагорный Карабах включен в состав данной союзной республики по решению Кавказского крайкома. При этом учитывая то, что в части национально–территориального размежевания не существует никакого договора между Армянской ССР и Азербайджанской ССР, отсутствовал подлинно демократический референдум, а Кавказский крайком не компетентен решать исторические судьбы народов. Отторжение населения Нахичевана и Нагорного Карабаха от Армянской ССР является антиленинским, антисоциалистическим, неконституционным актом, который можно классифицировать как аннексию.

Данное решение не учитывало возможного изменения внешней и внутренней политической ситуации, военно–стратегического значения Закавказья в целом, части игнорирования исторических прав, национальных и экономических интересов армянского народа – оно бесчеловечно.

Пребывание Нагорного Карабаха, как и других армянских областей в составе Азербайджанской ССР характеризуется подлинным бедствием для армянского населения. На протяжении десятилетий здесь происходили преступления против человечности.

Стали привычными убийства и насилие над лицами армянской национальности, что нередко приводило к межнациональным столкновениям. Создались условия, способствующие вытеснению армян с родных очагов. Из Нагорного Карабаха выселяется армянская интеллигенция и все те, кто поднимал свой голос против произвола со стороны руководителей Азербайджанской ССР. Ныне десятки тысяч армян Нагорного Карабаха рассеяны по многим республикам, краям и областям, армянское население сократилось, как абсолютно, так же относительно.

Сдерживается социально–экономическое развитие края, по уровню которого Нагорный Карабах не идет ни в какое сравнение с соседними районами Армянской ССР и Азербайджанской ССР. Промышленность области представлена лишь предприятиями, в основном, пищевой и легкой промышленности. Осуществляется подрыв

сельского хозяйства; водные ресурсы края используются почти полностью для нужд соседних азербайджанских районов. Варварски уничтожаются любые другие природные богатства Нагорного Карабаха. В аварийном состоянии содержатся автодороги. На низком уровне находятся жилищное строительство, сфера обслуживания населения. Развитие системы образования и создание различных учреждений осуществляется с целью заселения области азербайджанским населением без какой-либо хозяйственной необходимости.

Уничтожаются памятники армянской культуры и вместе с тем охраняются и реставрируются памятники мусульманской культуры. Осуществляется фальсификация истории: у армянского населения Нагорного Карабаха отнимается право пользоваться коренными его жителями. Все это имеет целью создать исторические и юридические основания для удержания края в пределах Азербайджанской ССР и тюркизации.

По нашему глубочайшему убеждению, данные преступления полностью соответствуют определению геноцида, принятому Генеральной Ассамблеей ООН.

Однако геноцид армянского населения, осуществляемый в Азербайджанской ССР, лишь только способ достижения "заветной цели" – создания монолитной тюркской территории с общей границей с Турцией, созданной путем территориального обмена между Турцией и Ираном. Таким образом, преступления против армянского населения в Нагорном Карабахе и в других армянских районах направлены в конечном итоге против целостности и безопасности Советского государства.

Политическое положение Нагорного Карабаха в советской действительности беспрецедентно. Это единственное национально-территориально-административное образование нации, имеющей рядом свою союзную республику и имеющие национальное, географическое название.

На протяжении всего периода пребывания Нагорного Карабаха в составе Азербайджанской ССР армянское население всеми доступными средствами пыталось привлечь внимание руководства КПСС и Советского правительства к своему бедственному положению и настоятельно требовало воссоединить край с Армянской ССР. В 1965 году под Обращением в ЦК КПСС подписались 45 тысяч жителей области. В 1977 году в период обсуждения проекта новой

Конституции в высшие партийные, правительственные органы было послано такое количество писем, что президиум. Совета Министров СССР сделал в сборнике “Примечания и замечания трудящихся” следующую запись: “Вследствие ряда исторических обстоятельств несколько десятилетий назад Нагорный Карабах искусственно был присоединен к Азербайджану. При этом не были учтены историческое прошлое, его национальный состав и экономические интересы, желание народа. Прошли десятилетия, а вопрос Карабаха продолжает склоняться, вызывать беспокойство и моменты недоброжелательства между двумя соседними народами... Надо присоединить Карабах (Арцах по армянски) к Армянской ССР. Тогда все станет на свои законные места”. (Президиум Совета Министров СССР, протокол заседания № 61 от 23 ноября 1977 года).

В адрес XXVIII съезда КПСС было послано Обращение, содержащее просьбу от воссоединении Нагорного Карабаха с Армянской ССР. Под ним подписались десятки тысяч жителей области. В юбилейном 1987 году в Нагорном Карабахе был осуществлен референдум, в результате которого под Обращением к Генеральному секретарю ЦК КПСС тов. М. С. Горбачеву поставили подписи около 80 тыс. человек, в которых 30 тыс. жителей области и выходцев из нее. Этим население Нагорного Карабаха высказало свое твердое требование воссоединить свой вековой очаг с Армянской ССР. Данный референдум может стать политической основой реализации права армянского населения Нагорного Карабаха на самоопределение, т.е. воссоединение с Армянской ССР.

Просим Центральный Комитет КПСС и Верховный Совет СССР направить в Нагорный Карабах партийно–правительственную комиссию для рассмотрения нынешнего политического и социально–экономического положения нашего родного края.

Выражаем надежду, что данная комиссия выработает единственно справедливое предложение – воссоединить Нагорный Карабах с Армянской ССР.

[Более 100 подписей]

Весна, 1988 г.

*Государственный архив Нагорно–Карабахской республики (ГА НКР),
ф. 2, оп. 1, д. 13, л. 35–37.*

№ 49
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО НИИ
МАТЕМАТИЧЕСКИХ МАШИН

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДИУМЫ ВЕРХОВНЫХ СОВЕТОВ СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СУДА В.И. ТЕРЕБИЛОВУ
ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ СССР А.М. РЕКУНКОВУ

Коллектив Ереванского НИИ математических машин полностью поддерживает обращение творческих союзов Арм. ССР от 06.05.88 г. к товарищам М. С. Горбачеву, А. А. Громыко, А. М. Рекункову по поводу беспрецедентных событий в Сумгаите (текст прилагается) считая, что резня, погромы и насилия, учиненные преступными элементами азербайджанской национальности, являются чудовищным актом против представителей одной национальности – армян. Мы полагали, что это обращение творческих союзов будет принято во внимание, однако ход судебного процесса в Сумгаите свидетельствует о том, что суд над участниками заранее организованного преступления, осуществленного при фактическом прямом попустительстве руководства Аз. ССР, заменен судами над отдельными хулиганствующими элементами, поэтому наш коллектив, помня обращения тов. М. С. Горбачева и президиумов Верховных Советов союзных республик с призывом к спокойствию и разуму, обращается к Вам о надеждой на восстановление истины и справедливого ведения судебного процесса и просит потребовать:

1. Отнестись к судебному процессу в Сумгаите как к чрезвычайному событию в жизни нашей страны.
2. Принять решения о проведении суда с участием народных судей всех союзных республик.
3. Допустить к участию на всех судебных заседаниях общественных обвинителей от Арм. ССР.

Считаем, что правда и гласность при проведении этого суда послужат интересам нашей многонациональной страны и надеемся,

что этот процесс станет последним таким процессом в истории нашей социалистической родины.

Президиум Совета трудового коллектива Ереванского НИИ математических машин.

18.05.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 8, л. 146.

№ 50
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО
ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОГО ЗАВОДА

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР

Трудящиеся Нагорного Карабаха для исправления допущенной исторической ошибки подняли вопрос о воссоединении НКАО с Армянской ССР, который поддержала сессия областного Совета и пленум областного комитета партии. Справедливое требование Карабахского народа не направлено против перестройки, не имеет антисоциалистическую направленность, не подрывает дружбу народов, не противоречит процессу демократизации общества. В настоящее время в Нагорном Карабахе обстановка накалилась. При полном бездействии и прямом попустительстве руководителей Азербайджана проводится политика шантажа, угроз, физической расправы, имеются случаи убийств. Дальнейшее пребывание области в составе Азербайджанской республики невозможно и может привести к трагическим последствиям. Исходя из крайне напряженной ситуации, от имени коллектива Степанакертского электротехнического завода обращаемся к Вам, членам Президиума Верховного Совета Армянской ССР с настоятельной просьбой обратиться в Президиум Верховного Совета СССР для положительного решения Карабахского вопроса. В искусственно нагнетаемой взрывоопасной ситуации единственный выход видим в незамедлительной передаче НКАО в административное подчинение центрального правительства СССР до окончательного решения воссоединения с Советской Арменией.

По поручению коллектива Степанакертского электротехнического завода – Директор Степанакертского электротехзавода Арушанян, председатель профкома СЭТЗ Акопян, председатель трудового коллектива СЭТЗ Аветисян.

23.05.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 8, л. 126.

№ 51
ОБРАЩЕНИЕ
ТРУДЯЩИХСЯ г. АБОВЯНА

СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ АРУТЮНЯНУ С.Г.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМ. ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.

Последние события в г. Шуше и судебный фарс над сумгаитскими головорезами наш коллектив считает результатом 3-х месячного молчания и бездействия со стороны республиканской прессы и телевидения.

Следуя Вашим обращениям по армянскому телевидению и призыву М. С. Горбачева к азербайджанскому и армянскому народам о спокойствии и терпении, мы были спокойны и терпели: перетерпели Аскеран, Сумгаит, а теперь уже Шуша. Какой город на очереди?

А ведь всего этого могло не быть, если бы руководители 2-х республик сразу же после обращения к ним сессии областного совета НКАО, сели бы за стол переговоров, в соответствии с ст. 78 Конституции, и по справедливости решили этот вопрос.

Обеспокоенные судьбой наших соотечественников, проживающих в Аз. ССР и для предотвращения новых трагических событий, которые станут последней каплей, переполнившей чашу нашего терпения, трудящиеся г. Абовяна требуют:

1. Включить в повестку дня очередной сессии Верховного Совета Арм. ССР вопрос рассмотрения ходатайства сессии областного совета НКАО.

2. Официально от имени ЦК КП и народа Армении обратиться в Верховный Совет СССР и Генеральному прокурору СССР об от-

мене либерального приговора над участниками “вандализма” и “погрома”, который квалифицирован как хулиганские действия отдельных лиц, а не групповое насилие и физическое уничтожение народа. Их надо судить именно по этой статье и в присутствии представителей всех союзных республик.

3. Принять решительные меры по защите армянского населения, проживающего в Аз. ССР, и предотвратить любой террор по отношению к ним.

4. Организовать объективное и своевременное освещение всех событий, относящихся к Сумгаиту и НКАО, по телевидению и в прессе.

5. В случае не выполнения наших требований трудящиеся города вынуждены будут обратиться с аналогичными требованиями в ЦК КПСС и Верховный Совет СССР.

От имени трудящихся г. Абовяна, участвующих в митингах от 19, 20, 21 мая 1988 г.

24.05.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 665, л. 48.

№ 52

ОБРАЩЕНИЕ

НАСЕЛЕНИЯ НАГОРНОГО КАРАБАХА

**ДЕПУТАТАМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР**

Уважаемые товарищи! Как Вам известно, в феврале – марте 1988 года в Нагорно–Карабахской автономной области произошли события, о которых средства массовой информации далеко не всегда давали объективную информацию. Не только не раскрывалась суть проблемы, но зачастую она искажалась. Лишь отдельные документальные кадры в передаче “Позиция” Центрального телевидения в какой–то мере дали представление о случившемся, хотя и здесь главное осталось в стороне.

Вышеизложенное побудило нас обратиться к Вам, членам высшего органа государственной власти нашей страны. Мы убеждены,

что Вы, как и все честные люди, независимо от национальной принадлежности, поймете нас правильно.

Думается, нет нужды возвращать Вашу память в глубину веков, чтобы еще раз напомнить о многотрудной судьбе армянского народа, чья родина систематически подвергалась нашествиям иноземных завоевателей, поделивших Армению между собой, уничтоживших миллионы армян. Только в 1915 году в результате геноцида, учиненного главарями партии младотурок, в Турецкой Армении было зверски истреблено более полутора миллионов армян за их поддержку России в русско–турецкой войне. Взоры многострадального армянского народа всегда были устремлены на север, к великому русскому народу, благодаря заступничеству которого наш древний народ не был полностью уничтожен.

Будучи одним из регионов исторической Армении, Нагорный Карабах стал тем центром, где было поднято знамя освободительной борьбы против персидских и турецких поработителей, знамя союза и братства армянского и русского народов. И, как ни больно сознавать, именно этот край оказался вне Армении.

Такая вопиющая несправедливость стала результатом провокационных действий азербайджанского руководства и дьявольской многоликости Сталина, 5 июля 1921 года самочинно изменившего за день до этого принятое Кавказским бюро ЦК РКП (б) решение о включении Нагорного Карабаха в состав Армянской ССР.

Оказавшись против своей воли в составе Азербайджанской ССР, 150 тысяч армян, составлявших в 1923 году около 95 процентов населения края, с первых же дней образования автономной области столкнулись с дискриминацией по отношению к себе. Это выражалось в игнорировании назревших социальных проблем, сдерживании темпов развития экономики области. Если и создавался в области определенный производственный потенциал, то делалось это таким образом, чтобы ни в одной сфере жизнеобеспечения не допустить самостоятельности, а наоборот, углубить зависимость области от экономики республики. Главная же задача при этом заключалась в планомерном лишении области собственного лица как армянского автономного образования. С этой целью активно использовались духовные и моральные факторы воздействия.

Тенденциозная кадровая политика, создание непреодолимых преград в налаживании связей с Армянской ССР, фальсификация истории армян Нагорного Карабаха, неуважительное отношение к

памятникам их материальной культуры, постоянное ущемление прав автономной области и другие целенаправленные действия республиканских органов привели к тому, что население Нагорного Карабаха за период с 1923 по 1986 год увеличилось лишь на 19 тыс. человек, или на 12 процентов и то полностью за счет азербайджанцев (в основном приезжих), а коренное армянское население уменьшилось по сравнению с годом образования области несмотря на относительно высокую рождаемость. Для сравнения отметим, что население Нахичеванской АССР, находящейся также в составе Азербайджана, за указанный период увеличилось на 200 процентов, а в автономных областях других союзных республик – на 60 – 300 процентов. В результате политики вытеснения армян, их доля в общей численности населения области постоянно снижается и в настоящее время составляет примерно 75 процентов.

Естественно, что такое положение вызывало беспокойство и недовольство трудящихся области. Но каждый раз, когда поднимался этот вопрос, ему приписывалась националистическая окраска, делались соответствующие “выводы” в отношении многих наших кадров руководителей.

Но чаша терпения переполнилась. Были исчерпаны все формы выражения несогласия с идущей вразрез с интернационализмом политикой руководства республики в отношении Нагорного Карабаха.

Созданная в стране атмосфера демократии и гласности, свободного волеизъявления, дала возможность подавляющему большинству населения автономной области открыто выразить свои чаяния по вопросу воссоединения Нагорного Карабаха с Армянской ССР на собраниях коммунистов и трудовых коллективов, на многотысячных митингах в областном центре и районах области. Свое положительное отношение к данному вопросу высказали сессия областного Совета народных депутатов, пленум областного комитета партии. Собрания и митинги носили мирный и организованный характер, они прошли без единого случая правонарушения. Не было допущено ни одного факта неуважительного отношения к азербайджанцам, проживающим в области, и ко всему азербайджанскому народу.

В создавшейся ситуации ответственные работники республиканских органов изменили свою тактику. Объявив о возможном нападении на область из соседних с нею азербайджанских районов и назвав заложниками армян, проживающих в других городах Азер-

байджана, они создали максимальную напряженность в республике с целью заставить карабахцев отказаться от идеи воссоединения. Спустя несколько дней мы убедились, что такие заявления были сделаны не только с целью устрашения. “Первые ласточки” появились из соседнего Агдамского района, откуда многотысячная толпа двинулась на область по “меткому” выражению одного горе-журналиста “наводить порядок в г. Степанакерте”. Чиня на своем пути погромы и пожары, толпа дошла до райцентра Аскеран, где разгромила областную нефтебазу, другие общественные здания, зверски избивала людей. Трудно представить чем бы это нашествие кончилось, если бы путь им не преградили воинские подразделения. Это было 22 февраля 1988 года.

Спустя неделю начались погромы армян, убийства и изнасилования, грабежи в расположенном на расстоянии 400 км от области г. Сумгаите. По официальным данным 26 армян было убито, сотни ранено. Это была настоящая резня ни в чем не повинных и беззащитных людей. И здесь обезумевшую толпу остановили войска, введенные однако, непонятно почему, с большим опозданием. Многие армянские семьи, доведенные до отчаяния, вынуждены были покинуть Сумгаит, город, в строительстве которого они принимали активное участие, и искать убежище в Армении, в Нагорном Карабахе, в республиках Средней Азии, Российской Федерации. А те, кто остались в Сумгаите и сегодня продолжают жить в страхе. Неудивительно, что они предпочитают остаться лучше без крова, чем влачить жалкое существование в городе, где на их глазах происходили чудовищные акты вандализма.

Да, трудно поверить в то, что на 70-ом году существования нашего социалистического государства есть еще люди, способные подобными методами решать пусть даже самые сложные и трудные вопросы. Остается лишь недоумевать, как могло ТАСС в своем официальном сообщении этот сброд фанатиков, шовинистов и убийц назвать всего лишь хулиганами.

Должно быть понятно, что в результате таких акций обстановка в Нагорном Карабахе и вокруг него еще более осложнилась. И чем раньше поднятая проблема найдет свое положительное решение, тем лучше для народов Азербайджана и Армении. Будет снят с повестки дня вопрос, постоянно являющийся причиной напряженности между двумя нашими братскими народами.

Между тем, как это представляется в связи предпринимаемыми мерами со стороны ЦК КПСС и Советского правительства, проблему Нагорного Карабаха пытаются свести к решению ряда социально-экономических вопросов развития, что никак не может удовлетворить население области, исполненное желанием воссоединиться со своим народом.

Хочется отметить и тот факт, что даже в создавшейся ситуации вопросы, касающиеся автономной области, во многих случаях решаются, как говорится, через ее голову, без учета мнения населения Нагорного Карабаха. А ведь у нас много кадров, способных внести немало позитивного в их решение.

Уважаемые товарищи! При всем нашем глубоком уважении к Президиуму Верховного Совета СССР нам, и в равной степени всему армянскому народу, остается непонятным его отношение к событиям в Нагорном Карабахе и вокруг него. Ведь эта проблема для Верховного Совета СССР не была неожиданной. Мы думаем, она заслуживает глубоко продуманного анализа и уверены, что в условиях перестройки, революционного обновления общества будет найдено единственно верное решение. Однако ввиду недостаточной информированности о причинах, имевших место событий и сути проблемы, Президиумами Верховных Советов союзных республик были приняты поверхностные постановления по этому вопросу. Считаю нужным сообщить, что поспешное постановление Президиума Верховного Совета СССР о событиях в Нагорном Карабахе и вокруг него не нашло одобрения со стороны подавляющего большинства населения области, да и всего армянского народа.

Для полноты описания имевших место событий следует сказать и о забастовках на предприятиях и в организациях области. Эта вынужденная мера была спровоцирована необъективными, а порой и ложными заявлениями отдельных руководителей Азербайджанской ССР о том, что вопрос Нагорного Карабаха поднят кучкой националистов и экстремистов, и что он ни республиканскими, ни союзными органами рассматриваться не будет. Подобные заявления – следствие неправильной позиции руководителей республики. Что касается народа Азербайджана, то наши добрые взаимоотношения, выдержавшие все трудные испытания, и в создавшейся ситуации будут непоколебимы. Выступления же отдельных групп азербайджанского населения явно спровоцированы националистически

настроенными представителями руководства и интеллигенции республики.

Небезынтересно, наверное, Вам знать, что Нагорный Карабах занимает 4,4 тыс. кв. километров, или всего 5 процентов территории Азербайджана, а все его население численностью 180 тыс. человек составляет лишь 2,6 процента населения республики. Его разделяет от Армении узкая полоса территории шириной 4–5 километров. При глубоком понимании чаяний 140–тысячного армянского населения области и доброжелательном отношении к его просьбе, поднятый им вопрос мог бы быть решен без особых осложнений.

Мы надеемся на мудрость Политбюро ЦК КПСС и Верховного Совета СССР, проявляемую в подходе к решению самых сложных вопросов жизни нашей страны и международной политики.

Уважаемые депутаты Верховного Совета СССР!

Обращаясь к Вам от имени подавляющего большинства населения Нагорного Карабаха, убедительно просим Вас использовать все Ваши возможности для содействия гуманному и благородному делу воссоединения Нагорно–Карабахской автономной области с Армянской ССР. Нам с Вами, дорогие товарищи, советский народ доверил решение самых сложных и самых важных вопросов, и мы несем ответственность перед народом и перед историей.

Депутат Верховного Совета СССР, механизатор колхоза им. Шаумяна

Мартунинского района **Балаян Вазген Жораевич.**

Депутат Верховного Совета Азербайджанской ССР,

Герой Социалистического труда, член бюро обкома партии,

виноградарь колхоза им. К. Маркса Мартунинского района

Гарибян Шмавон Акопович.

Депутат Верховного Совета Азербайджанской ССР, овощевод колхоза

“Коммунизм” Аскеранского района **Манвелян Арега Садиевна.**

Народный учитель СССР, член областного комитета партии, директор

Чанахчинской средней школы Аскеранского района

Атаян Иван Айрапетович.

Герой Социалистического труда, член бюро Степанакертского горкома

партии, ткачиха Карабахского шелкового комбината

им. 26 бакинских комиссаров **Аракелян Кнарик Арсеновна.**

24.05.1988 г.

НАА, ф.1, оп. 127, д. 653, л. 147–152.

№ 53
ОБРАЩЕНИЕ
ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО
СОСТАВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО
ПЕДИНСТИТУТА

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЕНИИ

20 февраля с. г. сессия Нагорно–Карабахского областного совета приняла постановление о воссоединении Нагорного Карабаха с Арменией с просьбой к Верховному Совету Армянской ССР принять соответствующее постановление, однако до настоящего времени сохраняется абсолютное молчание со стороны Верховного Совета Армянской ССР. Положение армян в Нагорном Карабахе и в других регионах Азербайджана крайне тяжелое и продолжает ухудшаться.

С каждым днем в Баку, Кировабаде, Сумгаите, Мингечауре, Физули, Шамхоре и других районах продолжается избиение и насильственное выселение армян из своих очагов. Степанакерт стал городом приюта беженцев. Положение Степанакерта наверно нельзя сравнить ни с одним городом мира. Более того, практически вся область находится в блокадном положении. 14–15 мая избиение, погромы квартир, насильственное изгнание армянских семей вплоть до новорожденных детей начались в г. Шуше. Армянское население Шуши поголовно изгнано и находится в Степанакерте и в близлежащих армянских селах. Вместе с тем отметим, что инцидент в Араратском районе Армении стал широким и гласным обсуждением со стороны ЦК компартии Азербайджана, Верховного Совета Республики, прокуратуры, Союза писателей Азербайджана используя средства печати и телевидения. Спрашивается, почему один инцидент в Армении стал предметом широкого обсуждения в верхах Азербайджана, а руководство Армении упорно молчит, почему не поднимете Ваш голос. Не ясна официальная позиция руководства Армении. Видимо ждете полного геноцида армян в Азербайджане, чтобы воздвигнуть новый памятник в Цицернакаберте.

[Наличие 35 подписей].

26.05.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 8, л. 122.

№ 54

ТЕЛЕГРАММА ИЗ СТЕПАНАКЕРТА

**МОСКВА, КРЕМЛЬ, ПРЕЗИДЕНТУ СССР ГОРБАЧЕВУ
МВД СССР, МИНИСТРУ БАКАТИНУ ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОНТРОЛЬНО–НАБЛЮДАТЕЛЬНОЙ
КОМИССИИ ПО НКАО ФАТЕЕВУ**

В ночь 24 на 25 мая в Степанакерте со стороны внутренних войск допущены бесчинства, приведшие к гибели одного и ранению нескольких гражданских лиц. Поводом для этой карательной акции послужил обстрел неизвестными лицами войсковых нарядов, в результате которого погиб один и ранено трое военнослужащих.

Мы глубоко сожалеем по поводу бандитской выходки в отношении военных. Вместе с тем мы возмущены действиями войск, ничем не отличающимися от действий нападавших на наряды преступников.

В течение всей ночи военные на бронетранспортерах терроризировали население города, выражаясь в адрес армянского народа нецензурной бранью, обстреливая жилые и другие здания, автотранспорт. Вместо розыска преступников комендант района чрезвычайного положения вводит новые ограничения прав и свобод граждан, создает условия, фактически приостанавливающие работу многих предприятий, в нарушение закона о чрезвычайном положении запрещает пользование индивидуальным транспортом.

Все эти действия не имеют ничего общего с желанием нормализовать обстановку, а формируют у основной части населения антиармянское настроения.

Незаконные действия войск на территории области становятся возможными из-за непризнания факта восстановления областных органов государственной власти, бесконтрольности со стороны контрольно–наблюдательной комиссии за использованием войск по прямому назначению.

Обстановка в области крайне напряженная и непредсказуемая.

Просим безотлагательно принять в Москве представителей области.

Нагорно–Карабахский облисполком, **Бабаян С.**

26.05.1988 г.

ГА НКР, ф. 254, оп. 5, д. 2, л. 47–48.

**«ԼՈՒՅՍ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՍՈՒՍԸ**

**ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՍԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ**

«Լույս» հրատարակչության կոլեկտիվը դիմում է ձեզ՝ Լեռնային Ղարաբաղում և Ադրբեջանի հայաբնակ վայրերում հայ բնակչության դրության օրեցօր վատթարանալու կապակցությամբ:

Բազմաթիվ մամակներից, հեռագրերից, հեռախոսազանգերից և ականատեսների պատմածներից երևում է, որ Ադրբեջանի բոլոր այն վայրերում, որտեղ ապրում են մասնաճյուղեր, ադրբեջանցիների կողմից պարբերաբար կազմակերպվում են ընդհարումներ, ծեծկռտուքներ, բռնություններ, որոնց նպատակը մեկն է՝ ստիպել հայ բնակչությանը լքել իր պապենական հողը, հարազատ օջախը և նորից բռնել պանդխտության, անհուսալի դեգերումների ճանապարհը:

Նման վիճակը չի կարող չանհանգստացնել բոլորիս, մինչդեռ, համապատասխան օրգանները ցուցաբերում են զարմանալի անտարբերություն: Կոլեկտիվը խնդրում է կտրուկ միջոցներ ձեռնարկել՝ կանխելու Ադրբեջանի հայ բնակչության նորօրյա ցեղասպանությունը, միութենական կենտրոնական իշխանությունների և սեփական միջոցներով անմիջապես միջամտել կատարվող իրադարձություններին: Եվ դա անել առանց ժամանակ կորցնելու: Այլապես հայ ժողովրդի մի զանգվածի գոյությունը դրված կլինի ոչնչացման վտանգի տակ:

Պատմությունը չի ների նման անտարբերությունը:

Կոլեկտիվը միաժամանակ խնդրում է ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի մարզային խորհրդի 1988 թ. փետրվարի նստաշրջանի որոշումը քննարկել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի առաջիկա նստաշրջանում, այդ որոշմանը տալ դրական պատասխան և դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը՝ հարցը պաշտոնական քննարկման դնելու և կոնկրետ որոշում ընդունելու պահանջով:

Ընդունված է միաձայն «Լույս» հրատարակչության կոլեկտիվի 1988 թ. մայիսի 27-ի ընդհանուր ժողովում:

ՀՍՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 9, ք. 66:

№ 56

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՌԱԴԻՈՖԻԶԻԿԱՅԻ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ
ԱՌԱՋԱՐԿԸ**

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱՀԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի կոլեկտիվը առաջարկում է 1988 թ. հունիսի 15-ին հրավիրված ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի հերթական նստաշրջանի օրակարգում մտցնել ԼՂԻՄ-ի մարզային խորհրդի փետրվարի 20-ի ընդունած դիմումը Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանին վերամիավորելու վերաբերյալ:

Մենք գտնում ենք, որ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանի կողմից այս դիմումի բավարարումը լիովին սահմանադրական է, համապատասխանում է լեռնային ազգային քաղաքականության սկզբունքներին և կնպաստի լարվածության թուլացմանն ինչպես հանրապետությունում, այնպես էլ Լեռնային Ղարաբաղում:

Կոլեկտիվի ժողովը միաժամանակ խնդրում է հարց բարձրացնել մասսայական ինֆորմացիայի կենտրոնական միջոցների առջև լայնորեն լուսաբանելու ԽՍԿԿ կենտկոմի քաղբյուրոյի ԽՍԿԿ քարտուղարությանը տրված հանձնարարության վերաբերյալ կայացած որոշումների կատարման ընթացքի մասին: Այդպիսի հաղորդագրությունները կնպաստեն վերացնելու ԼՂԻՄ-ի հարցի վերաբերյալ տարածված ասեկոսեները, որոնք կապված են աղբյուրների կենտկոմի պլենումում ԽՍԿԿ կենտկոմի քարտուղար Ե. Կ. Լիզաչովի ելույթի հետ⁸:

Ժողովը նշում է, որ արդեն մեկ շաբաթ է, ինչ ուսանողությունը մնան պահանջներով մտակյաց շուրջօրյա ցույց է կատարում Երևանի թատերական հրապարակում, որը կարող է ճակատագրական նշանակություն ունենալ նրանց առողջական վիճակի համար և բերել անմասխաղեպ հետևանքների:

Ընդունված է միաձայն ԵՊՀ ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի ժողովում, 31.05.88 թ.:

Ժողովի նախագահ՝ Բաղդասարյան Գ.Հ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 8, թ. 152:

№ 57
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЗИОЛОГИИ
АН АРМЯНСКОЙ ССР

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР

События последних месяцев привели к резкому обострению положения в Армении и Азербайджане. Нервная обстановка в этих регионах не способствует улучшению морально-психологического климата в трудовых коллективах и установлению нормального трудового ритма, отвлекает силы трудящихся от решения стоящих перед ними конкретных задач.

В Ереване поднялась новая волна многотысячных митингов, ставших уже ежедневными; студенты проводят сидячую демонстрацию, вот уже много суток не покидая Театральную площадь; имели место инциденты (столкновения) между армянами и азербайджанцами в Арагатском и Масисском районах Армении; в Степанакерте началась новая всеобщая забастовка; в близлежащих вокруг НКАО районах Азербайджана вновь активизировались антиармянские выступления; в Баку проходят демонстрации, направленные против армянского населения Азербайджана.

Одной из причин накала страстей является хроническая нехватка информации. Люди идут на Театральную площадь в надежде услышать правдивые сведения о всех волнующих их проблемах, потому что более чем скромные сообщения средств массовой информации республики не могут удовлетворить все возрастающие потребности осознавшего свои права народа.

Нам совершенно непонятны самоотстранение от нужд и чаяний армянского народа и безразличная позиция Президиума Верховного Совета Армянской ССР, вот уже четвертый месяц игнорирующего обращение к нему Сессии Областного Совета народных депутатов НКАО от 21 февраля 1988 года с просьбой принять Нагорный Карабах в состав Армянской ССР. В нашей стране есть закон, согласно которому все государственные органы обязаны в месячный срок письменно ответить на заявление любого гражданина. А Верховный Совет нашей республики четыре месяца никак не реагирует на послание целой автономной области! Невольно прихо-

дится констатировать: Мать–Армения безмолвно и безучастно взирает на протянутые к ней руки насильственно отторгнутого от нее многострадального сына.

Все это может привести к окончательному подрыву веры народа в дееспособность верховной власти, способность руководить народом и республикой. Если положение дел не изменится, то все чаще звучащие на Театральной площади призывы к общенациональной забастовке могут возыметь действие, а это окажет губительное влияние как на экономическую, так и социально–политическую жизнь нашей республики. Кроме того, народ может выразить недоверие и отозвать своих депутатов, что будет в высшей степени справедливо.

Исходя из вышеизложенного, коллектив Института физиологии АН Арм. ССР обращается к Президиуму Верховного Совета Армянской ССР с просьбой: включить в повестку дня работы предстоящей Сессии Верховного Совета Армянской ССР вопрос о Нагорном Карабахе.

Мы призываем Вас проявить государственную мудрость, прислушаться к голосу своего народа и дать официальный положительный ответ на просьбу сессии Областного Совета народных депутатов НКАО о включении ее в состав Армянской ССР.

Принято на общем собрании коллектива Института физиологии им. акад. Л. А. Орбели АН Арм. ССР.

Председатель профкома **Аветисян З.А.**
Секретарь собрания **Татурян И.Х.**
Председатель собрания **Арутюнян Р.А.**

03.06.1988 г.

НАА, ф. 207, с. 44, д. 9, л. 53–54.

№ 58
ОБРАЩЕНИЕ
УЧАСТНИКОВ МИТИНГА
г. ЛЕНИНАКАНА

**ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.**

Вот уже месяц народ Армении, Нагорного Карабаха, все честные люди земли живут идеей и надеждой на восстановление справедливости – воссоединение НКАО с Арменией. В последнее время в связи с провокационным заявлением, сделанным на пленуме в Баку известным вам официальным лицом, положение в НКАО вновь обострилось после Сумгаитской трагедии. Вновь оскорблена честь нации. Все это вынудило карабахцев пойти на крайние меры и 23 мая область объявила всеобщую забастовку. Их справедливое негодование разделяем и мы в Ереване. 12 день около 100 студентов проводят сидячую забастовку. Такая забастовка началась и в Ленинанкане. После жертв Сумгита как последний протест против неуместного и непонятного молчания правительства республики по этому вопросу группа молодых людей на исторической оперной площади Еревана объявила голодовку. Среди них инженер, рабочие и одна служащая, 5 человек из них ветераны Афганистана, ежедневно рисковавшие жизнью, выполняя свой интернациональный долг, один из них инвалид 2 группы. Голодовка для него в первую очередь может иметь фатальный исход уже в ближайшие дни. Сегодня они возложили на жертвенный алтарь нации свои жизни. Состояние их здоровья вызывает у общественности Ленинанкана глубокую тревогу. Считаем необходимым ваше обращение к ним лично или через прессу с заверением об удовлетворении их требования, требования всего народа. Медлить нельзя ни дня, ни часа, ни минуты. Вы единственный, кто в этой ситуации обязан сделать это заявление, в противном случае вся ответственность за их жизнь и здоровье ляжет на вас и правительство, точно также как и ответственность за судьбу всего армянского народа.

Участники митинга, 6 июня 1988 г., Ленинанкан.

НАА, ф. 207, с. 44, д. 9, л. 33.

№ 59

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ՄԵԶԵՆԱՆԵՐԻ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԱՆԱՆՑ ԽՈՐՀՐԴԻ ԴԻՄՈՒՄԸ

Խորհրդային Հայաստանի հարգելի ղեկավարներ.

Հավատարմվ մեր կուսակցության նոր՝ դեմոկրատացման և հրապարակայնության քաղաքականությանը, արդեն երեք – չորս ամիս է, ինչ մեր ժողովուրդը՝ մեծ թե փոքր՝ հրապարակ է ելել՝ իր բուռն համերաշխությունն արտահայտելու Լեռնային Ղարաբաղի մեր հայ եղբայրների ու քույրերի հետ մայր հանրապետությանը վերամիավորելու նրանց արդար, մաքուր և բնական իղձի առիթով: Վերջին տասնօրյակում, սակայն, իրադրությունը շատ ավելի լուրջ բնույթ է կրում: Մեր գուսայ, հավասարակշռված երիտասարդությունը քուն ու դադարից գրկված՝ գիշեր–ցերեկ անց է կացնում փողոցներում ու հրապարակներում՝ մշտական ցույցերի ու միտինգների մեջ:

Այս ամենը, անշուշտ, կատարվում է օրենքի, սահմանադրության սահմաններում, և մեր ժողովուրդը համոզված է իր պահանջի արդարության և ճշմարտացիության մեջ:

Մենք գտնում ենք, որ հարցի քննարկման ձգձգումը կամ բացասական լուծումը կարող է հուսախաբ անել մեր ժողովրդին, հատկապես երիտասարդությանը, որն իր ուսերի վրա պետք է կրի վերակառուցման դժվարությունները:

Մեր կոլեկտիվի կանայք կազմում են հանրապետության կին մտավորականների զգալի մասը, նրանից շատ–շատերը մայրեր են և մեծ պատասխանատվությամբ են համակված մեր երիտասարդների ապագայի հանդեպ: Ուստի, թախանձագին խնդրում ենք Ձեզ, ընդառաջելով մեր ժողովրդի բուռն ցանկությանը, ՀՍՍՀ Գերագույն սովետի առաջիկա՝ հունիսի 15–ի նստաշրջանի օրակարգում մտցնել Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդական դեպուտատների մարզային խորհրդի ս.թ. փետրվարի 20–ի նստաշրջանի որոշումը քննարկելու և ԼՂԻՄ–ը Հայկական ՍՍՀ–ին վերամիավորելու խնդրին դրական պատասխան տալու հարցը:

Մեր կարծիքով, հարազատ կառավարության հոգատար վերաբերմունքի, իր ժողովրդի հետ լինելու փաստի գործնական վկայությունն արտահայտող այս պայմանի դեպքում կարող է մեր ժողովուր-

դը կրկին բնականոն կյանքի վերադառնալ և դուրս գալ այս վտանգավոր վիճակից:

Կանանց խորհրդի նախագահ՝ Նալբանդյան Ժ.Ս.

08.06.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 678, թ. 48-49:

№ 60
ՔԱՂՎԱԾՔ
«ԳԱՐՈՒՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Ժողովը քննարկեց Երևանի թատերական հրապարակում նստացույցին մասնակցող ուսանողների պահանջները: Ելույթ ունեցողները նշեցին, որ երիտասարդական ամսագիրն իրավունք չունի շրջանցելու հանրապետության երիտասարդության բողոքի ցույցը:

Ժողովը միաձայն որոշեց.

1. Ընդունել նստացույցը՝ որպես դարաբաղյան շարժման արդի փուլում երիտասարդների պայքարի արդարացի, սահմանադրական ձև:

2. Կոչ անել հանրապետության Գերագույն խորհրդի պատգամավորներին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 11-րդ գումարման 7-րդ նստաշրջանի օրակարգում մտցնել ԼԳԽՄ մարզային խորհրդի ս/ք փետրվարի 20-ի արտահերթ նստաշրջանի որոշման քննարկումն այն մասին, որ Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզը մտնի Խորհրդային Հայաստանի կազմի մեջ:

3. Հնարավորություն տալ հանրապետական ռադիոհեռուստապետկոմիտեի ուղղակի հաղորդումներով լուսաբանելու նստաշրջանի աշխատանքները:

Ժողովի նախագահ՝ **Տեր-Գուլանյան Մ.**

Ժողովի քարտուղար՝ **Թադևոսյան Ա.**

08.06.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 9, թ. 61:

№ 61
ПОРУЧЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ И
ПРАВА АН АРМЯНСКОЙ ССР

ДЕПУТАТУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР Ю. А. МЕЛИК–ОГАНДЖАНЯНУ
В СВЯЗИ С ПРЕДСТОЯЩЕЙ VII СЕССИЕЙ ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА АРМ ССР XI СОЗЫВА

Мы, сотрудники Института философии и права АН Арм ССР, даем депутату Верховного Совета Арм. ССР от Чайковского избирательного округа № 20 тов. Мелик–Оганджяну Ю.А. поручение:

Поддержать рассмотрение на созываемой 15 июня с. г. сессии Верховного Совета Арм. ССР решения Областного Совета НКАО от 20 февраля 1988 г. о ходатайстве перед Верховными Советами Азербайджанской ССР и Армянской ССР о передаче Нагорного Карабаха из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР и оказать личное содействие принятию положительного решения по указанному вопросу.

10 июня 1988 г., на встрече с коллективом Института философии и права, депутат Мелик–Оганджянян Ю. А. дал согласие выполнить поручение коллектива, подкрепив это свое согласие подписью.

Председатель профкомитета Института философии и права,
ст. науч. сотр. **Навасардян Р.Г.**

10.06.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 26, л. 90.

№ 62
ТРЕБОВАНИЕ
КОЛЛЕКТИВОВ ФАКУЛЬТЕТОВ ЕРЕВАНСКОГО
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ АРУТЮНЯНУ С.Г.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.

Обращаемся к Вам по поводу напряженной ситуации, сложившейся в республике.

На театральной площади Еревана с 4 июня с. г. проводится голодовка группы граждан нашей республики в качестве демонстрации требования о включении в повестку дня предстоящей 15 июня с. г. Сессии Верховного Совета Армянской ССР вопроса о воссоединении Нагорного Карабаха с Армянской ССР и его положительного решения.

С этим же требованием вот уже 13 дней на Театральной площади проводится круглосуточная сидячая демонстрация студентов, к которой присоединяются все новые коллективы.

Одновременно, в поддержку этих требований, продолжаются непрерывные митинги и демонстрации трудящихся республики, локальные забастовки.

Считаем, что причиной сложившейся обстановки является игнорирование Верховным Советом Армянской ССР на протяжении 4–х месяцев своей прямой обязанности – рассмотрения обращения Областного Совета НКАО от 20 февраля 1988 г. и принятия решения по этому вопросу. И это невзирая на активное волеизлияние народа, в том числе в виде наказов депутатам.

Коллективы факультетов технической кибернетики, радиотехники, вычислительной техники и РИО Ереванского политехнического института считают, что безразличие, проявляемое по поводу выдвинутых вопросов, достойно осуждения, и вся ответственность за создающуюся обстановку и ее последствия, в том числе опасность здоровью голодающих и многочисленных участников сидячей забастовки целиком ложится лично на Вас.

Требуем включить в повестку дня ближайшей Сессии Верховного Совета Армянской ССР рассмотрение обращения Сессии Об-

ластного Совета депутатов трудящихся Нагорного Карабаха о воссоединении с Армянской ССР, срочно опубликовать это в печати и принять на Сессии положительное решение, а также от имени Сессии Верховного Совета Армянской ССР обратиться к Верховному Совету Азербайджанской ССР и к Верховному Совету СССР с требованием справедливого решения вопроса.

Принято на общем собрании факультетов ТК, РТ, ВТ и РИО Ереванского политехнического института.

Председатель профбюро ФТК **Абгарян С.В.**
Председатель профбюро ФВТ **Мнацаканян А.Г.**
Председатель профбюро ФРТ **Широян С.Г.**
Зав. РИО **Алексян Э.В.**

13.06.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 10, л. 3–4.

№ 63

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿՐԱՍՆՈՍԵՒՄԿԻ ՇՐՋԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՅՑԻ ՄԱՍԻՆ

1988 թ. հունիսի 14–ին Կրասնոսելսկի շրջկենտրոնի Լեռնի փողոցում խաղաղ միտինգի հավաքվեցին շրջանի աշխատավորներ, պատերազմի և աշխատանքի վետերաններ, Հայրենական պատերազմի շքանշանակիրներ, Աֆղանստանում իրենց ինտերնացիոնալ պարտքը կատարած երիտասարդներ, բարձր դասարանցիներ:

Միտինգին մասնակցեցին 2000–ից ավելի մարդիկ: Միտինգը նվիրված էր Լեռնային Ղարաբաղին (Արցախին) և նրա շուրջը ծագած հարցերին:

Միտինգի մասնակիցները միահամուռ որոշեցին.

1. Միտինգի մասնակիցներն իրենց ուղերձն են հղում ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի առաջիկա նստաշրջանին և պահանջում Լեռնային Ղարաբաղի պահանջի արդարացի լուծում:

2. Պատվիրել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի Կրասնոսելսկի պատգամավորներին քվեարկել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորման օգտին:

3. Պահանջել ՀԿԿ Կրասնոսելսկի շրջկոմից և շրջխորհրդի գործկոմից՝ բարեկամական կապեր հաստատել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի որևէ շրջանի հետ:

4. Պահանջել շրջանային «Բարեկամություն» թերթի խմբագրությունից պարբերաբար նյութեր տպագրել Ղարաբաղի այսօրվա կյանքի մասին:

5. Պահանջել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր, ՀԿԿ շրջկոմի առաջին քարտուղար Ս. Նազիկյանից՝ միտինգի մասնակիցների պահանջները ներկայացնել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանին և արդյունքների մասին հաղորդում տալ ընտրողներին:

ԿՐԱՍՆՈՍԵԼՍԿԻ ՇՐՋԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՎԻՐԱՆԸ

1988 թվականի փետրվարի 20-ին Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի (ԼՂԻՄ) ժողովրդական դեպուտատների 20-րդ գումարման արտահերթ նստաշրջանը որոշում ընդունեց դիմել Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի և Հայկական ԽՍՀ-ի Գերագույն խորհուրդներին Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի վարչական կազմի մեջ վերամիավորելու հարցով:

Առ այսօր Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը չի արձագանքել այդ որոշմանը:

Մենք՝ Կրասնոսելսկի շրջանի ընտրական տեղամասի ներքոհիշյալ ընտրողներս, պահանջում ենք, որ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի ընթացիկ նստաշրջանն անդրադառնա ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ի վարչական կազմի մեջ վերամիավորելու խնդրին: Ուստի, պահանջում ենք մեր կողմից ընտրված Կրասնոսելսկի սովխոզի բանվոր Մասլոդ Միխեյիլ Իվանովիչին դիմել Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը ընթացիկ նստաշրջանի օրակարգում մտցնել ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ի վարչական կազմի մեջ վերամիավորելու հարցը:

Պահանջում ենք նաև, որ քվեարկության դեպքում նա իր ձայնը տա վերամիավորելու օգտին: Մեր պատվիրանը չկատարելու դեպքում մենք՝ ներքո ստորագրյալ ընտրողներս, սույնով հայտնում ենք

մեր անվտանգությունը պատգամավորին և պահանջում ենք Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդից հետ կանչել պատգամավոր Մասուրով Միխայիլ Իվանովիչին: Մեր ընտրական տեղամասում անցկացնել նոր պատգամավորի ընտրություն՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Կրասնոսելսկի շրջկենտրոնի բնակչություն:

14 հունիսի, 1988 թ.

ՀՄՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 10, ք. 17-18:

№ 64
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР

Ереван, 15 июня 1988 г.

О решении внеочередной сессии Областного совета народных депутатов НКАО Азербайджанской ССР от 20 февраля 1988 года “О ходатайстве перед Верховными советами Азербайджанской и Армянской ССР о передаче Нагорно–Карабахской Автономной Области из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР”

Верховный Совет Армянской Советской Социалистической Республики постановляет:

1. Всесторонне изучив решение внеочередной сессии областного Совета народных депутатов Нагорно–Карабахской автономной области Азербайджанской ССР от 20 февраля 1988 года и учитывая сложившуюся напряженную обстановку в Нагорном Карабахе и вокруг него, а также волеизъявление армянского населения НКАО и Армянской ССР, руководствуясь статьей 70 Конституции СССР о праве свободного самоопределения наций, дать согласие на вхождение Нагорно–Карабахской автономной области в состав Армянской ССР.

2. Просить Верховный Совет СССР рассмотреть и положительно решить вопрос о переходе Нагорно–Карабахской автоном-

ной области из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР.

3. Верховный Совет Армянской ССР, обращаясь к Верховному Совету Азербайджанской ССР, выражает надежду, что такое решение не нарушит традиционно добрососедски отношений между обеими республиками, и оно с пониманием будет воспринято азербайджанским народом.

Председатель Президиума Верховного Совета Армянской ССР

Г. Восканян

Секретарь Президиума Верховного Совета Армянской ССР

Н. Степанян

“Коммунист”, Ереван, 16 июня 1988 г.

№ 65

**ՄԱՐԱԼԻԿԻ ԼՈՒՍԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ
ԷԼԵԿՏՐՈՍԱՐՔԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆԻՆ

«Լույս» արտադրական միավորման Մարալիկի լուսատեխնիկական էլեկտրոսարքավորումների գործարանի կոլեկտիվը միահամուռ պաշտպանում է ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Ս. Գ. Հարությունյանի հաղորդումը Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ–ի կազմից Հայկական ԽՍՀ կազմի մեջ մտցնելու մասին նստաշրջանին ներկայացվող նախագծի առթիվ, որը բխում է հայ ժողովրդի ազգային հարցի արդարացի լուծման շահերից: Գործարանի կոլեկտիվը միաժամանակ պահանջում է նստաշրջանում խստորեն դատապարտել Սումգայիթում տեղի ունեցած բանդիտիզմի և բարբարոսությունների փաստը: Խնդրել այդ կապակցությամբ վարվող անարդարացի դատավարությունը հանձնել ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի քննարկմանը: Ի պատասխան արդարացի պահանջ–լուծման, գործարանի կոլեկտիվը, պահպանելով պատշաճ կարգ ու կանոն, ուժ ու եռանդ չի խնայի պետա-

կան պլանային առաջադրանքներն անպայման կատարելու և ԽՍՀՄ
19-րդ կոնֆերանսն արժանի գործերով նշանավորելու համար:

Գիրեկցիա, կուսկոմիտե, արհկոմիտե, ԼԿԵՄ կոմիտե:

15.06.1988 թ.

ՀՄՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 26, թ. 77–78: Հեռագրային տեքստ:

№ 66 ПИСЬМО ИЗ ЯРОСЛАВЛЯ

**АРМЯНСКАЯ ССР, г. ЕРЕВАН, ПРЕЗИДИУМ
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР**

Глубокоуважаемый председатель президиума Верховного Сове-
та Армянской ССР.

Мне в недавнем прошлом много раз приходилось бывать в
Ереване, реже в Баку и Тбилиси. Хотя я и русский человек, люблю
Закавказье, не столько его курорты, сколько народ, культуру, древ-
ние традиции народов Закавказья. Я много читал по этому вопросу,
хотя по своей специальности я не политик, не экономист, не нацио-
налист какой-то. Вот почему проблемы Закавказья принимаю близ-
ко к сердцу. Как решить проблему Нагорного Карабаха? Лично я
полностью согласен с решением Верховного Совета Армянской
ССР о передаче Нагорного Карабаха Армянской ССР. Но иное ре-
шение, как известно, принято Верховным Советом Азербайджанс-
кой ССР. Где же искать справедливое решение, строго в соответст-
вии с Конституцией СССР?

Мое мнение: В НАГОРНОМ КАРАБАХЕ НАДО ПРОВЕСТИ
ВСЕНАРОДНЫЙ ОПРОС или как это в зарубежных странах назы-
вается ПЛЕБИСЦИТОМ. Вопрос должен быть поставлен “ДА” – к
Армении, “ДА” – к Азербайджану. Пусть же сам народ Нагорного
Карабаха сам решит свою принадлежность. Это его КОНСТИТУ-
ЦИОННОЕ право. Даже не тот или иной Верховный Совет должен
решить этот вопрос за спиной НАРОДА НАГОРНОГО КАРАБА-
ХА, да пусть не в обиду пусть сказано, не в ЦК КПСС, а тем более
этот вопрос не может решать Егор Кузьмич Лигачев и его едино-

мышленники (он недавно, как известно, был своеобразным гостем в Закавказьи). Более того, всенародный опрос не должен проводиться в Армении или Азербайджане (исключая Нагорный Карабах). Только сам НАРОД НАГОРНОГО КАРАБАХА СПРАВЕДЕЛИВО, СВОБОДНО, БЕЗ КАКОГО-ТО НАЖИМА (чиновничьего аппарата разных рангов – открытых или полузакрытых – МВД, местного КГБ). Думаю, что перед Всенародным опросом в Нагорном Карабахе, могут свободно демократично высказаться за ту или иную сторону и представители общественности и армянской и азербайджанской национальности или формальных представителей этих союзных республик. Но на день опроса всякая агитация должна быть запрещена. Даже у нас в Ярославле противники демократии пугают... Сумгаитом. Сумгаит оказался наруку консерваторам разных мастей, чтобы даже этой мрачной тенью укрепить себя, свое кресло, свой ЧИН, свою чиновничью местную власть. Но это уже не главное. Главное – ВСЕНАРОДНЫЙ ОПРОС НАРОДА НАГОРНОГО КАРАБАХА, ПЛЕБИСЦИТ ТАМ.

С уважением, член КПСС, **Шугаев Б.Б.**

18.06.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 10, л. 80.

№ 67

ԵՐԵՎԱՆԻ ՍԱՆԿԱՎԱՐԺ ՎԵՏԵՐԱՆՆԵՐԻ ԱԿՈՒՄԲԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԽՆԴՐԱՆՔԸ

**ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Ա.Ա. ԳՐՈՍԻԿՈՒՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Հ.Մ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ**

Մենք՝ Երևանի մանկավարժ վետերանների ակումբի ավելի քան 430 անդամներս, հավանություն տալով, ողջունում ենք Հայկական ԽՍՀ տասնամեկերորդ գումարման Գերագույն խորհրդի յոթերորդ նստաշրջանի որոշմանը, որտեղ մյուս կետերի հետ նշվում է՝ «Խնդրել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին քննարկել և դրականորեն

լուծել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից Հայկական ԽՍՀ կազմի մեջ անցնելու հարցը»:

Սրտանց միանալով այդ որոշմանը՝ ակումբի անդամներ անարգանքի սյունին են գամում Սումգայիթի չարագործների արարքը՝ հայ խաղաղ բնակիչների չարանենգ սպանության կապակցությամբ, և վրդովմունք արտահայտելով դատավարության սխալ ընթացքի՝ բանդիտային հանցագործություն կատարողների նկատմամբ ոչ ճիշտ ձևակերպմամբ դատավճիռ սահմանելու հարցում, իրենց սպիտակահեր գլուխները խոնարհելով գոհվածների հիշատակին՝ խորին կսկիծով ցավակցում են նրանց հարազատներին:

Բոլորի հետ ակումբի անդամներս փետրվարյան օրերին ու դրանից հետո տագնապով և հոգու խռովքով ենք հետևվում Լեռնային Ղարաբաղի ու դրա հետ կապված բոլոր դեպքերին:

Եվ դա հասկանալի է: Ո՞վ կարող է ավելի սրտամոտ ընդունել խորհրդային ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամության հարցը, քան մանկավարժները, որոնք իրենց աշխատանքային ողջ կյանքը նվիրել և նվիրում են մանուկներին, երիտասարդությանն ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու գործին:

Ելնելով այդ սկզբունքներից և ղեկավարվելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին ԽՍՀՄ Սահմանադրության 70 հոդվածով՝ մենք լիահույս ենք, որ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդը դրականորեն կլուծի Լեռնային Ղարաբաղի մարզի և Հայկական ԽՍՀ բնակչության կամքի արտահայտությունը և իր համաձայնությունը կտա Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Հայկական ԽՍՀ կազմի մեջ մտնելուն:

Այդ խնդրանքը դիտվում է ոչ թե որպես տերիտորիալ կամ տնտեսական հարց, այլ միևնույն ազգությանը պատկանող ժողովրդի համատեղ վարող հոգևոր կյանքի՝ լեզվի, կուլտուրայի, սովորույթների, պատմության գոյատևման հարց, որը հիմնավորվում է լենինյան ազգային դրույթներով:

Երևանի Մանկավարժ վետերանների ակումբ:

23.06.1988 թ.

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 13, թ. 10-11:

№ 68
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ОРГАНИЧЕСКОЙ
ХИМИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР

ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР

Коллектив Института органической химии АН Арм. ССР на общем собрании 22 июня 1988 года решил обратиться в Верховный Совет Арм. ССР с требованием публично осудить судебный фарс, организованный Верховным судом Азербайджанской ССР над членами бандитских групп, учинившими из националистических побуждений погромы лиц армянской национальности в гор. Сумгаите 27, 28, 29 февраля сего года, квалифицируя их как убийства из хулиганских побуждений. Считаем, что Верховный суд СССР обязан, учитывая особую политическую значимость совершенных преступлений, исключительную важность уголовных дел в отношении членов бандитских групп, совершивших погромы в гор. Сумгаите, руководствуясь п. 1 ст. 27 закона СССР “О Верховном суде СССР” принять к своему производству все уголовные дела об этих погромах. Аналогичные обращения направлены в Верховный Совет СССР, приемную XIX партконференции, Верховный суд СССР.

23.06.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 10, л. 98.

№ 69
РЕЗОЛЮЦИЯ
КОЛЛЕКТИВА НИИ ЭКОНОМИКИ И
ПЛАНИРОВАНИЯ ПРИ ГОСПЛАНЕ
АРМЯНСКОЙ ССР

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМЯНСКОЙ ССР
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР
ВЕРХОВНЫЙ СУД СССР

Учитывая необходимость принципиальной политико-правовой оценки геноцида армян в городе Сумгаите Азербайджанской ССР,

массовых государственных преступлений бандитизма, погромов и вопиющих злодеяний, причинивших невосполнимый ущерб нашему социалистическому государству, политико–нравственной жизни всех народов СССР, добрососедским отношениям армянского и азербайджанского народов, считаем необходимым обратиться в Верховный Совет СССР с требованием.

1. Прекратить судебный фарс в Сумгаите, проходящий под эгидой Верховного суда Азербайджанской ССР, злостно искажающий сущность совершенного в этом городе, квалифицирующий совершенные варварскими методами убийства армян и другие злодеяния, направленные против армянского населения как совершенные из хулиганских побуждений.

2. Передать расследование преступлений, совершенных в Сумгаите, в Прокуратуру СССР и Верховный суд СССР, обстоятельно и объективно пересмотреть и вынести справедливо – суровый приговор от имени СССР.

3. Судить не только непосредственных исполнителей преступлений, совершенных в Сумгаите, но еще более сурово и неотвратно наказать организаторов.

Директор института, **Адонц М.М.**

23 июня 1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 10, л. 90.

№ 70
ТРЕБОВАНИЕ
СОТРУДНИКОВ ИНСТИТУТА БИОХИМИИ
АН АРМЯНСКОЙ ССР

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА АРМ. ССР Г. ВОСКНЯНУ

Сессия Верховного Совета Армянской ССР от 15 июня 1988 г. квалифицировала события в Сумгаите как организованные злодеяния против армянского населения. В связи с этим сотрудники Института биохимии АН Армянской ССР настоятельно требуют отст-

ранить азербайджанских юристов от следствия и судебного процесса в Сумгаите, перенести судебное разбирательство над организаторами и исполнителями преступления в Верховный суд СССР, допустить к участию в заседаниях суда общественных обвинителей от Армянской ССР, а также представителей других союзных республик, судебный процесс регулярно и правдиво освещать по центральному телевидению и в печати.

Считаем случаи антиармянских выступлений в Баку, Кировабаде, Шамхоре, Чардахлу и других населенных пунктах Азербайджана, а также провокационные действия азербайджанцев в Армении как прямое следствие безнаказанности преступлений в Сумгаите.

Коллектив института биохимии АН Армянской ССР.

27.06.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 13, л. 4.

№ 71
ОБРАЩЕНИЕ
ТВОРЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ АРМЕНИИ

**МОСКВА, В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
В ВЕРХОВНЫЕ СОВЕТЫ УКРАИНЫ, БЕЛОРУССИИ,
МОЛДАВИИ, ЛАТВИИ, ЛИТВЫ, ЭСТОНИИ**

Уважаемые председатель и члены Президиума! От имени творческих деятелей Армении обращаемся к Вам по вопросу о судьбе значительной части нашего народа – армян Нагорного Карабаха. Думается, за эти пять месяцев вы имели возможность самым тщательным и обстоятельным образом ознакомиться с сутью дела. Однако если судить по публикациям в прессе и вскользь оброненным замечаниям высокопоставленных руководителей, то у нас невольно создается впечатление, что историческая правда, как и современная, дошла еще не до всех. Особенно хотим отметить провокационные выступления газеты “Правда”, которая с первых же дней событий будто нарочно старалась подогреть страсти и дать новые поводы для осложнений и столкновений. Мы просто не в силах понять, кто

и зачем навязал всему армянскому народу пресловутые обвинения в “Перекройке границ” и “Территориальных претензиях”, которые стали притчей во языцех для всех противников справедливого решения вопроса в согласии с положениями Конституции СССР. Народ Нагорного Карабаха требует признания его законного права самоопределения на своей исконной исторической территории, и вы прекрасно знаете, что произошло это без какого-либо вмешательства извне. Но вновь и вновь искажаются факты – из страха перед кем?

В 1921 году Нагорный Карабах незаконно, под прямым давлением Сталина, был введен в состав Азербайджана. Все эти годы он подвергался национальной и духовной дискриминации, угнетался культурно и экономически, испытал демографическую депрессию. Но сегодня в светлые времена гласности и перестройки, он выражает свою волю к самоопределению на своей исторической территории, подтверждаемую его собственным верховным органом Областным Советом народных депутатов в полном соответствии с мудрыми ленинскими принципами национальной политики.

Или целью всего этого длящегося вот уже многие месяцы преступного равнодушия является провоцирование межнациональной резни до той степени, чтобы русский солдат перед лицом всего просвещенного мира поднял оружие против азербайджанца и армянина? Мы глубоко убеждены, что только положительное решение Верховным Советом и правительством СССР справедливого требования народа Нагорного Карабаха о самоопределении может помочь ему исцелить свои раны и найти в себе силы для дальнейшего укрепления дружбы со всеми народами нашей страны, в том числе и с азербайджанским. Кровавое клеймо геноцида армян легло и на Сумгаит, где якобы прекращенный судебный ФАРС продолжается ныне тайно, без освещения в печати, вопреки всем клятвенным заверениям.

Разве так должна была поступить наша страна-поборник и знаменосец гласности? Ведь и наш армянский народ всей душой болеет за гласность и демократизацию и не может не тревожиться за судьбу перестройки. Нагорный Карабах остается верен решению своего высшего органа. Мы верим, что именно от Вашего подлинно честного и объективного отношения к проблеме зависит восстановление справедливости и истины.

Председатель комитета по государственным премиям Армянской ССР **Григор Ханджян**, заместители председателя **Рачия Ованесян**, **Левон Ахвердян**, **Эдгар Оганесян**, ответственный секретарь **Размик Давоян**.

И еще 48 подписей деятелей науки и культуры, удостоенных государственных премий и высших званий СССР и Армянской ССР.

01.07.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 664, л. 76–77.

№ 72

«ԵՐԵՎԱՆՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԲՈՂՈՔԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

Ելնելով Անդրկովկասում հայ բնակչության կյանքի ու գույքի ապահովագրությանը սպառնացող վտանգավոր իրավիճակից, որն ստեղծել է Հայաստանի հետ Ղարաբաղի միավորման հարցի աններելի ձգձգման, սումգաիթյան ծաղրադատով աղբրեջանցիների անպատժելիության համոզմունք ներշնչելու, ինչպես նաև Հայկական ԽՍՀ կառավարության ցուցաբերած անվճարականության պատճառով՝ «Երևաննախագիծ» ինստիտուտի կոլեկտիվը *ս/թ* հուլիսի 6–ից միանում է համազգային գործադուլին:

Գործադուլի նպատակն է՝

Պահանջել Հայաստանի ղեկավարությունից հասնել այն բանին, որ ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանություններն անհապաղ իրականացնեն հետևյալ միջոցառումները.

1. Բավարարել Լեռնային Ղարաբաղի մարզային խորհրդի 1988թ. փետրվարի 20–ի և հունիսի 21–ի նստաշրջանների որոշումները, մարզը անհապաղ դուրս բերել Աղբրեջանական ԽՍՀ կազմից և վերամիավորել Հայաստանի հետ:

2. Սումգաիթի ցեղասպանության կազմակերպիչների և իրագործողների դատավարությունը դնել ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի իրավասիության տակ՝ ապահովելով հասարակական մեղադրողների մասնակցությունը Հայաստանից:

3. Ապահովելով լիակատար հրապարակայնությունը ս/թ հունիսի 23–ին Մասիս քաղաքում հայ բնակչության նկատմամբ կիրառված զանգվածային թունավորման դեպքի վերաբերյալ և այդ հանցագործության հետաքննությունը վարելու նպատակով՝ ստեղծել կառավարական հանձնաժողով՝ նրա կազմում ընդգրկելով նաև հասարակայնության ներկայացուցիչներին:

4. Անհապաղ դուրս բերել Երևան մտցված գորամիավորումները, որոնք ոչ թե նպաստում են լարվածության թուլացմանը, այլ ընդհակառակը՝ գոգոռում են ժողովրդին:

5. Անհապաղ վերացնել Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակումը, հակառակ դեպքում նույնպիսի շրջափակման ենթարկել Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունը:

«Երևաննախագիծ» ինստիտուտի ներկայացուցչական ժողով:
Գործադուլային կոմիտե:

06.07.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 45, թ. 6:

№ 73

ԽՆԿՈ ԱՊՈՐ ԱՆՎԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԱՐՀՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԽՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ ԵՎ «ՂԱՐԱԲԱՂ» ԿՈՄԻՏԵԻՆ

1988 թ. հուլիսի 11–ին տեղի ունեցավ Խնկո Ապոր անվան համարապետական մանկական գրադարանի արհմիութենական կազմակերպության ընդհանուր ժողովը: Ժողովին 185 արհմիութենական անդամներից մասնակցում էին 130–ը:

Կոլեկտիվը որոշեց միանալ համազգային գործադուլին՝ ընդունելի համարելով առաջադրված հետևյալ պահանջները.

Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի վերամիավորումը Խորհրդային Հայաստանին:

1. Սումգայիթի ոճրագործությունը որակել որպես բանդիտիզմի ծայրահեղ դրսևորում և դատապարտել ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի կողմից ըստ արժանվույն:

2. Մասիսի շրջանի «Գարուն» կարի արտադրական միավորման մասնաճյուղի 51 կանանց թունավորումը որակել ցեղասպանության փորձ և դատապարտել ամենայն խստությամբ:

3. «Ձվարթնոց» օդանավակայանում խորհրդային զորքերի կողմից խաղաղ ժողովրդի հաշվեհարդարը բանդիտիզմ է. պահանջում ենք դատապարտել մեղավորներին:

4. Խորհրդային զորքերի դուրս բերումը Երևան քաղաքից:

5. Ապահովել ԽՍՀՄ տարածքում հայ քաղաքացիների անվրտանագությունը:

Ժողովի որոշումը հաստատվեց ձայների մեծամասնությամբ:

Ժողովի նախագահ՝ **Գալստյան Ս.**
Քարտուղար՝ **Թադևոսյան Ս.**

11.07.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 45, թ. 19:

№ 74

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻ ԼՂԻՄ 20–ՐԴ ԳՈՒՄԱՐՄԱՆ ՍՈՎԵՏԻ 8–ՐԴ ՆՏՏԱՇՐՋԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Ստեփանակերտ, 12 հուլիսի 1988 թ.

ԱԳՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄՍՀ-ի ԿԱԶՄԻՑ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱԴԻ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՄԱՐԶԻ ԴՈՒՐՍ ԳԱԼՈՒ ՀՈՉԱԿՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

1. Հաշվի առնելով ստեղծված վիճակը, անհրաժեշտ համարել մեկ անգամ ևս ընդգծել հետևյալը. արտահայտելով Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության ճնշող մեծամասնության պետական կամքը և ելնելով մեր միասնական միութենական բազմազգ պետության ազգային պետական կառուցվածքի հիմքում ընկած ազատ ինքնորոշման ազգերի իրավունքի մասին լեռնայան սկզբունքը հետևողականորեն իրականացնելու անհրաժեշտությունից, հռչակել Ադրբեջա-

նական ՄՍՀ-ի կազմից Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի դուրս գալը:

2. Հաշվի առնելով, որ վերջին ժամանակներս ինքնավար մարզում իրադրությունը ծայրաստիճան սրվել է, իսկ հանրապետական մարմինների գրաված դիրքը ավելի է ապակայունացնում իրավիճակը, ուշադրություն դարձնելով այն բանին, որ Ադրբեջանական ՄՍՀ-ի հետ կապերը գործնականում խզված են, ժողովրդական դեպուտատների ԼԳԽՄ սովետը մարզի համար միակ ընդունելի համարում է Լեռնային Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ Հայկական ՄՍՀ Գերագույն սովետի 1988 թ. հունիսի 15-ի նստաշրջանի որոշման իրագործումը:

3. Ժողովրդական դեպուտատների ԼԳԽՄ սովետը հույս է հայտնում, որ Լեռնային Ղարաբաղի միացումը Հայկական ՄՍՀ-ին ըմբռնումով կրնկալվի Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության աշխատավորների և ժողովուրդների կողմից:

4. Հանձնարարել ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի մարզային սովետի գործկոմին սահմանված կարգով միջնորդություն հարուցել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Արցախի Հայկական Ինքնավար Մարզ վերանվանելու մասին:

Ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի
Մարզսովետի գործկոմի նախագահի պաշտոնակատար՝

Շ.Մ. Պետրոսյան

Ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի
Մարզսովետի գործկոմի քարտուղար՝ **Ռ.Վ. Խաչիյան**

«Սովետական Ղարաբաղ», թիվ 163, 13 հուլիսի, 1988 թ.:

№ 74¹
РЕШЕНИЕ
ВОСЬМОЙ СЕССИИ СОВЕТА НАРОДНЫХ
ДЕПУТАТОВ НКАО 20-ГО СОЗЫВА

Степанакерт, 12 июля 1988 г.

О ПРОВОЗГЛАШЕНИИ ВЫХОДА НАГОРНО–КАРАБАХСКОЙ
АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ ИЗ СОСТАВА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

1. Учитывая создавшееся положение, считать необходимым еще раз подчеркнуть следующее: выражая государственную волю подавляющего большинства населения Нагорного Карабаха и исходя из необходимости последовательного осуществления лежащего в основе национально–государственного устройства нашего единого союзного многонационального государства ленинского принципа о праве наций на свободное самоопределение, провозгласить выход Нагорно–Карабахской автономной области из состава Азербайджанской ССР.

2. Учитывая, что за последнее время ситуация в автономной области крайне обострилась, принимая во внимание, что связи с Азербайджанской ССР практически прерваны, Совет народных депутатов НКАО считает единственно приемлемой для области реализацию решения сессии Верховного Совета Армянской ССР от 15 июня 1988 года по вопросу Нагорного Карабаха.

3. Совет народных депутатов НКАО выражает надежду, что вхождение Нагорного Карабаха в состав Армянской ССР будет с пониманием воспринято трудящимися и народами Союза Советских Социалистических Республик.

4. Поручить исполкому Нагорно–Карабахского областного Совета народных депутатов возбудить в установленном порядке ходатайство о переименовании Нагорно–Карабахской автономной области в Арцахскую автономную область.

И. о. председателя Нагорно–Карабахского облисполкома

Петросян Ш.М.

Секретарь Нагорно–Карабахского облисполкома

Хачиян Р.В.

“Советский Карабах”, 13 июля 1988 г.

№ 75
ПИСЬМО
АЗЕРБАЙДЖАНСКОМУ НАРОДУ

Дорогие братья – азербайджанцы!

Я – русский, но трагические события последних месяцев воспринимаю как собственное, личное глубокое несчастье. Среди моих друзей есть и азербайджанцы, и армяне; до недавнего времени сама возможность какого-либо “конфликта” показалась бы мне дурным сном или воспоминанием о том, что не может вернуться. Но вот – вернулось...

Обращаясь к вам, я хочу говорить – с болью и сочувствием – о трагедии именно азербайджанского народа. Я твердо верю, что события в Сумгаите и Карабахе никоим образом не проявление национального духа азербайджанцев. Это – последствия ошибочной политики оторвавшейся от народа верхушки.

Дело не в суде и не в “политической оценке” – все это формальности, которые могут помогать, а могут и мешать подлинному решению проблем. Дело в том, чтобы в азербайджанском народе взяли верх силы, обладающие мужеством, необходимым, чтобы увидеть болезнь, понять ее причины и найти лечение. В конце концов, как бы ни были живучи национальные предрассудки, чтобы толпа людей пошла убивать – нужен особый климат отчаяния и озлобления, взрывчатая смесь безнадежности и безнаказанности. И если уж это случилось – возрождение возможно, как показывает опыт всего человечества, только через признание ужаса прошедшего, раскаяние и обновление.

Но страшит то, что ошибочная политика прошлого продолжается по какой-то странной инерции. Что мешает пойти навстречу воле жителей Нагорного Карабаха? Какие позитивные соображения могут быть приведены в пользу насильственного удержания НКАО в составе Азербайджана? Разве нужно азербайджанскому народу насильственное объединение с частью армян, ценой углубления совершенно бесосновательного, не имеющего под собой подлинных движущих сил конфликта? Разве не плодотворнее во всех отношениях дружба, основанная на свободе, равноправии и уважении суверенного волеизъявления каждой нации?

Мне думается, что в глазах народов как нашей Родины, так и всего мира престиж Азербайджана значительно выиграл бы, если бы он нашел в себе силу для этой уступки. Это было бы проявлением не слабости, а именно силы, гуманности, гибкости, готовности к обновлению, которое так нужно всем нам – и русским, и азербайджанцам, и армянам, и эстонцам, и таджикам, и узбекам...

Я желаю братьям–азербайджанцам, чтобы силы подлинного национального обновления нашли ярких выразителей, нашли поддержку в народе и понимание в руководстве, чтобы народ Азербайджана восстановил свое доброе имя и репутацию уважаемого и чтимого члена братской семьи советских народов. Чтобы можно было забыть ошибки прошлого (после извлечения из них необходимых уроков), найти удовлетворяющие всех конструктивные решения в настоящем и вместе двигаться к будущему, которое находится сейчас в наших руках.

Папуш М.П., музыковед,
Член СК СССР.

15.07.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 680, л. 26–28.

№ 76
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПАРТИЙНОГО КОМИТЕТА ЕРФИ

В ЦК КП АРМЕНИИ
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАНСКИЙ ГК КП АРМЕНИИ
МАШТОЦКИЙ РК КП АРМЕНИИ

Партийный комитет Ереванского физического института, рассмотрев на своем расширенном заседании (с участием всех заместителей директора и секретарей партбюро первичных парторганизаций) вопрос о задачах партийной организации ЕрФИ на текущем этапе развития проблемы Нагорного Карабаха, после его рассмотрения на заседании Президиума Верховного Совета СССР,

ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Считая принятое 18 июля с. г. Постановление Президиума Верховного Совета СССР “О решениях Верховных Советов Армянской ССР и Азербайджанской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе” не отвечающим нашим ожиданиям, глубоким чаяниям и надеждам, партийный комитет ЕрФИ в то же время видит долг каждого жителя нашей республики в понимании того, что в сложившейся ситуации, в рамках действующей Конституции руководство страны не было готово к принятию другого решения, отвечающего справедливому требованию армянского населения Нагорного Карабаха, всего народа Советской Армении.

2. Анализ известных событий, происшедших в республике в июле с. г., показывает, что путь противопоставления государству, путь безответственных и безрассудных шагов, путь забастовок обрекает на неудачу справедливое решение Карабахской проблемы. Поэтому партком считает, что интересы дальнейшего развития проблемы НКАО требуют того, чтобы со стороны всего армянского народа, и в частности, со стороны каждого члена нашего коллектива, был бы проявлен максимум понимания решения высшего органа государственной власти, ответственность за судьбу демократического процесса, такт, хладнокровие и мудрость.

3. Партком считает, что на нынешнем этапе развития событий задача каждого из нас состоит в том, чтобы добиваться претворения в жизнь в полной мере Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 24 марта 1988 г. “О мерах по ускорению социально-экономического развития Нагорного-Карабахской автономной области в 1988 – 1995 годах” и Постановления Президиума Верховного Совета СССР по вопросу НКАО от 18 июля с. г. Мы все убедились, что вопрос этот исключительно сложен, для своего решения он требует длительной подготовки и времени, и залогом успеха на настоящем этапе может быть только всестороннее укрепление и развитие связей НКАО с Арм. ССР.

4. Благодаря решению Верховного Совета Армянской ССР от 15 июня с. г. по Карабахской проблеме была создана политическая база для объединения в этом вопросе руководства Армянской ССР с широкими слоями народа. Партком считает, что для развития этого процесса, являющегося залогом успеха дела перестройки в республике во всех ее аспектах, развития единства, взаимопонимания и сотрудничества правительства и народа на базе выполнения обязательств Армянской ССР по НКАО, необходимо создать предста-

вительный орган с участием членов правительства и широкой общественности – для контроля и всемерного содействия реализации Постановлений ЦК КПСС, Президиума ВС СССР и СМ СССР по НКАО, для активного участия в работе специальной Комиссии Совета Национальностей по вопросам НКАО.

5. Партком считает, что пора от слов, которых было слишком много уже сказано, переходить к конкретным делам. В связи с этим партком решает создать комиссию из представителей партийной, профсоюзной и комсомольской организаций, дирекции, а также научной общественности и направить эту комиссию в г. Степанакерт для выяснения с руководством автономной области возможностей по оказанию действенной помощи и содействия в вопросах научного и социально-экономического развития НКАО со стороны нашего института.

6. Партком считает необходимым обратить внимание ЦК КПСС и ЦК КПА на то, что большинство публикаций центральных органов массовой информации, особенно в последний период, политически неправильно ориентировали народ, зачастую, ущемляя национальное достоинство, грубо исказили реальную действительность – тем самым умышленно способствовали, с одной стороны, созданию у всех советских людей ложного представления об истинных целях и задачах армянского народа, а с другой – развитию у части населения НКАО и Армянской ССР нездоровых, незрелых тенденций, совершенно антиобщественных поступков.

7. С учетом того, что на XIX Всесоюзной партконференции намечено осуществить редакцию Конституции СССР, как не отвечающей во многих своих положениях современному пониманию советского социалистического федеративного государства, партком обращается в Президиум Верховного Совета Армянской ССР с предложением добиваться изменения, в частности, статьи 78 ныне действующей Конституции СССР, статьи, которая обеспечивая суверенитет союзных республик, не дает никаких гарантий для реализации более высокого принципа – права наций на самоопределение.

8. Партком вновь обращается ко всем сотрудникам института с призывом до конца нормализовать обстановку в институте, создать нормальную рабочую атмосферу, крепить трудовую дисциплину, не поддаваться провокациям, помнить, что безусловное выполнение поставленных перед нашим коллективом исключительно слож-

ных научных, производственных и хозяйственных задач, представляет вклад в дело справедливого решения карабахского вопроса, в дело дальнейшего развития и расцвета всего армянского народа в братской семье народов СССР.

Принято единогласно.

Секретарь парткома ЕрФИ Бадалян С.Г.

21.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 16, л. 18–21.

№ 77

«ԳԱՐՈՒՆ» ԿԱՐԻ ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՍԻԱՎՈՐՄԱՆ ՏՂԱՍԱՐԴԿԱՆՑ ՎԵՐՆԱՇՏԱՊԻԿՆԵՐԻ ՖԱԲՐԻԿԱՅԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ԲԱՆԱԶԵՎԸ

Քննարկելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18–ի նիստի որոշումը⁹ ժողովը, թվով շուրջ 1000 հոգի, եզրակացրեց, որ այն հակասում է լեւինյան ազգային քաղաքականությանը, ոտնահարում ազգերի ինքնորոշման ԽՍՀՄ Սահմանադրության 70–րդ հոդվածում արտահայտված լեւինյան սկզբունքները:

Ժողովը որոշեց.

1. Նիստում նյութի ընդհանուր քննարկման և մասնավորապես նախագահության անդամ պատգամավոր Մ. Ս. Գորբաչովի ելույթի մեջ մեզ համար կտրականապես անընդունելի է Ղարաբաղյան շարժման որակավորումը իբրև ծայրահեղականների, առանձին անձանց կողմից հրահրված, և մենք այն համարում ենք համաժողովրդական ու իրապես վերակառուցման հովերով հարուցված և տոգորված: Գերագույն Խորհրդում դեպքերի այլ մեկնությունը կամ թյուրիմացության արդյունք է և կամ հակված է իրողության միտումնավոր խեղաթյուրմանը: Այն վիրավորում է հայ ժողովրդի արժանապատվությունը՝ ջանալով Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում հենց կուսակցության արդի քաղաքականության գաղափարներով առաջնորդվող օրինական շարժումը փաստորեն ԽՍՀՄ և միջազգային հանրությանը ներկայացնել ծուռ հայելու մեջ:

2. Շարժումը գլխավորող և ժողովրդական շահերին հետամուտ «Լարարադ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ որևէ ճնշամիջոցների դիմելը կդիտվի որպես համայն ժողովրդի արդար պահանջների և կամքի բռնադատում:

3. Երևանում խորհրդային գորքերի մեծաքանակ ներկայությունը և անիրավ այն գործողությունները, որոնք կատարվեցին «Զվարթնոց» օդանավակայանում, իրենց եղերական ծանր հետևանքներով՝ հանգեցնում են լարվածության ուժեղացմանը. ուստի, պահանջում ենք ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդից անհապաղ միջնորդել գորքերի մայրաքաղաքից դուրսբերման համար:

4. Ժողովը պահանջում է հրավիրել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան, որն արտահայտի ժողովրդի կամքն ու վերաբերմունքը 1988 թ. հուլիսի 18-ի ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստի որոշման վերաբերյալ:

Ժողովը որոշեց՝ հուլիսի 21-ին և 22-ին հայտարարել երկօրյա գործադուլ՝ ընդդեմ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության դարաբաղյան հարցի առթիվ կայացրած որոշման:

Նախագահ՝ Ասատրյան Օ.
Քարտուղար՝ Սեդրակյան Է.

21.07.1988 թ.

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 16, թ. 32-33:

№ 78
ОБРАЩЕНИЕ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА
ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА МОСКОВСКОГО НИИ
РАДИОСВЯЗИ (ЕРФМНИИРС)

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ ССР

Мы, сотрудники Ерфмниирс, в связи с несправедливым и неприемлемым для армянского народа решением заседания Президиума Верховного Совета СССР от 18.07.88 г., квалифицированием национальных устремлений армянского народа как “движения, организованного группой экстремистов”, а также игнорированием

и искажением всемирно известных исторических фактов, 22 июля 1988г. объявляем забастовку протеста.

Общее собрание коллектива постановило:

1. Выразить несогласие в связи с насильственным удержанием НКАО в составе Аз. ССР как нарушение основ ленинской национальной политики.

2. Считать такое решение вопроса НКАО неприемлемым, неокончательным и подлежащим дальнейшему, более глубокому и исторически обоснованному, справедливому пересмотру.

3. Объявить 22 июля 1988 г. забастовку протеста.

4. С 25 июля 1988 г. выйти на работу для выполнения государственных планов, поставленных перед нами и устранения дальнейшего срыва выполнения плана в других республиках нашей страны.

Коллектив считает, что только справедливое решение вопроса НКАО (о выходе из состава Аз. ССР) может реально нормализовать обстановку в республике и по всей стране, способствовать дальнейшему действительному укреплению дружбы между народами нашей страны. Необходимыми условиями выполнения вышесказанного являются:

1. Прекращение одностороннего освещения истинных событий в НКАО и вокруг него средствами массовой информации.

2. Признание Комитета Арцахского движения Армении органом волеизъявления всего армянского народа и прекращение всяческих репрессий против его членов.

3. Вывод так называемых войск по поддержанию общественного порядка, блокирующих столицу Армении от остальных регионов республики.

Председатель собрания **Егикян В.Г.**
Секретарь собрания **Гюрджинян А.О.**

21.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 14, л. 69.

№ 79
РЕЗОЛЮЦИЯ
КОЛЛЕКТИВА ИЗДАТЕЛЬСТВА “ЛУЙС”

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР

Коллектив издательства “Луйс” считает, что обсуждение на заседании Президиума Верховного Совета СССР справедливого требования армянского народа само по себе уже имеет большое значение. Коллектив выражает полное одобрение деятельности делегации Армянской ССР в ходе данного обсуждения. Результатом проявления единства армянского народа и правительства республики можно считать некоторые положительные сдвиги в решении этого вопроса, которые отмечены в постановлении Президиума Верховного Совета. Однако коллектив находит, что это постановление не решает окончательно проблему Нагорного Карабаха и, естественно, не может удовлетворить требование армянского населения НКАО, как и всего армянского народа. Коренным решением этой проблемы может быть только воссоединение Нагорно-Карабахской автономной области с Советской Арменией, которое вытекает из принципов ленинской национальной политики и явится одним из проявлений истинной социалистической демократии.

Тем самым будет исправлена одна из грубейших ошибок, допущенных в сталинский период, которая 67 лет являлась очагом национальных конфликтов. Таким образом, будет устранена создающая национальные конфликты проблема и положена основа для действительного укрепления дружбы между армянским и азербайджанским народами.

Коллектив издательства “Луйс” (всего 65 подписей).

21.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 14, л. 82.

№ 80
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА
ЭКОНОМИКИ АН АРМЯНСКОЙ ССР

Общее собрание коллектив Института экономики АН Армянской ССР, рассмотрев Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. “О решениях Верховных Советов Армянской ССР и Азербайджанской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе” считает:

1. В принятом Президиумом Верховного Совета СССР Постановлении не нашел отражения ленинский принцип самоопределения наций по статье 70 Конституции СССР, а также не полностью учтено положение статьи 2 Конституции СССР и по этой причине оно не может быть окончательным решением поднятого вопроса.

2. Предложенные на заседании Президиума депутатами Верховного Совета СССР от Армянской ССР компромиссные решения, связанные с временным выводом НКАО из состава Азербайджанской ССР до окончательного и справедливого решения возникшей проблемы, являются приемлемыми в сложившейся напряженной обстановке.

3. Коллектив Института считает, что “карабахское движение” является общенациональным и, следовательно, его нельзя представить как националистическое движение, организованное отдельными лицами.

4. Собрание коллектива Института обращается в Верховный Совет Армянской ССР с просьбой поднять вопрос по Нагорному Карабаху в Верховном Совете СССР для повторного рассмотрения.

Председатель **Селвиназян Б.С.**
Секретарь **Петросян А.В.**

22.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 16, л. 98.

№ 81
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА АРМЯНСКОГО
ЭЛЕКТРОМАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО
ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ
“АРМЭЛЕКТРОМАШ”

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ
МОСКВА, ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ГРОМЫКО

Двенадцатитысячный коллектив Армянского электромашиностроительного производственного объединения “Армэлектромаш”, ознакомившись с постановлением Президиума Верховного Совета СССР о решениях Верховного Совета Армянской ССР и Азербайджанской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе, выражает удовлетворение по вопросу социально-экономического развития армянского населения НКАО, одновременно выражает свое несогласие с принятым постановлением. Армянские электромашиностроители считают, что данный вопрос решался без учета интересов обоих армянского и азербайджанского народов, без учета чаяний и надежд армянского народа с игнорированием волеизлияния самого Карабахского народа, что противоречит духу и букве Конституции СССР, ее 70 статьи, которая гарантирует право каждой нации на самоопределение. Рабочие, служащие, инженерно-технические работники ПО “Армэлектромаш” просят при изучении вопроса НКАО со стороны утвержденной комиссии рассмотреть вопрос вновь и решить его справедливо в рамках ленинской национальной политики права наций на самоопределение.

Коллектив ПО “Армэлектромаш”.

22.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 14, л. 67.

**ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 22-Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԺՈՂՈՎԻ ԲԱՆԱԶԵՎԸ**

**ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ
ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ՊԵՏ. ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՅՈՒՋԲԱՇՅԱՆԻՆ**

Ս.թ. հուլիսի 22-ին Մաշտոցի անվան Մատենադարանի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը՝ քննարկելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումը «Լեռնային Ղարաբաղի հարցի առթիվ Հայկական ԽՍՀ և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների որոշումների մասին» և «Իզվեստիա» լրագրի ս.թ. հուլիսի 22-ի ՏԱՍՍ գործակալության անունով ստորագրված «Նրանք չպետք է ժողովրդին տանեն իրենց հետևից» հոդվածը, ընդունեց հետևյալ բանաձևը.

1. ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հիշյալ որոշումը հակասում է լեռնիյան ազգային քաղաքականության անկյունաքարային սկզբունքներին, դեմոկրատիայի տարրական նորմերին, ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը: Այն անարդարացի է և անընդունելի:

2. ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստում բոլոր ելույթները, բացի հայ պատվիրակների խոսքերից, կառուցված էին նախապես հայտնի միակողմանի և կողմնակալ որոշման նախագծի հիման վրա, դրա ճնշման և թելադրանքի պայմաններում: Այս ամենն ըստ էության դեմոկրատիայի և հրապարակայնության ոտնահարում է նշանակում:

3. Մատենադարանի կոլեկտիվը խստորեն դատապարտում է կենտրոնական հեռուստատեսության և մամուլի միտումնավոր և աչառու դիրքորոշումը Ղարաբաղի հարցի նկատմամբ, դատապարտում է նրանց հակահայկական մեթոդիկ, ստահող գնահատականներն ու պրովոկացիոն հաղորդագրությունները: Ի դեմս «Իզվեստիայի» հուլիսի 22-ի վերոհիշյալ հոդվածի՝ դրանք ձեռք են բերել ծայրահեղ անբարոյական բնույթ: Պահանջում ենք պաշտոնական բողոք ուղարկել ԽՍՀԿ ԿԿ և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդ՝ նմանօրինակ ցինիկ ոգով գրված հոդվածների տպագրությունն արգելելու համար:

4. Վերակառուցումից բխած և վերակառուցում ազդարարող, մինչև այսօր էլ սահմանադրական ճանապարհով ընթացող համագ-
գային և համաժողովրդական դարաբաղյան շարժումը ՀԽՍՀ-ում,
բնականաբար, պաշտպանություն չգտնելով լճացման տարիներից
եկած կուսակցական և խորհրդային ղեկավարության կողմից, ինչ-
պես ամեն մի նման շարժում, անհրաժեշտաբար ծնեց իր ղեկավար-
ներինը: «Կռունկ» և «Ղարաբաղ» կոմիտեները ԼՂԻՄ-ում և ՀԽՍՀ-
ում դառնալով ժողովրդի ազնիվ հույզերի իսկական արտահայտիչն
ու կազմակերպիչը՝ հինգ ամիս շարունակ հավասարակշռված ու
շրջահայաց ղեկավարում են համաժողովրդական շարժումը՝ թույլ
չտալով սահմանադրական որևէ դրույթի և որևէ օրենքի խախտում:
Գերմարդկային ջանքերով նրանց հաջողվեց թույլ չտալ պատաս-
խան Մուսկալիթ ո՛չ Հայաստանում, ո՛չ Ղարաբաղում, ո՛չ որևէ այլ
տեղ: Այս ամենի համար նրանք համաժողովրդական գովեստի և
շնորհակալության են արժանի միայն: «Իզվեստիայի» «Նրանք ժո-
ղովրդին չպետք է տանեն իրենց ետևից» ստալինյան ժամանակնե-
րի ոգով գրված հոդվածում նրանց տրված պիտակները, հերյու-
րանքներն ու լուտանքները բացարձակ անհիմն են, ժամանակավո-
րապես ուշացած շուրջ 50 տարի:

5. Համաժողովրդական շարժման ղեկավարների և ակտի-
վիստների նկատմամբ որևէ ճնշում և հալածանք կիրառելը կարող է
աննախադեպ հուզումներ առաջացնել ժողովրդի մեջ, և երկիրը
կանգնեցնել անելանելի ու անկառավարելի վիճակի առաջ, ուստի,
պահանջում ենք արգելել նրանց նկատմամբ նմանօրինակ որևէ
սանկցիայի կիրառումը:

Մենք խստագույնս դատապարտում ենք Երևանի և Աբովյանի
քաղկոմների որոշումը Ա. Մանուչարյանին և Վ. Ենգիբարյանին
ԽՍԿԿ շարքերից հեռացնելու անօրինական որոշումները և պա-
հանջում վերականգնել նրանց ԽՍԿԿ շարքերում:

Ժողովի նախագահ՝ **Քաղդասարյան Է.**
Քարտուղար՝ **Մարգարյան Ա.**

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 16, ք. 35-36:

**«ՀԱՅԿԱԶՄԳԱԶԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ» ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

Վարչության կոլեկտիվը գտնում է, որ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ին կայացած նիստի որոշման 1-ին կետը, որով մերժվում է Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից հանելու որոշումը, չի համապատասխանում ազգային քաղաքականության լենինյան սկզբունքին և ԽՍՀՄ-ի կազմավորման կարևորագույն հիմնադրույթին, այսինքն՝ ազգերի ինքնատրոշման իրավունքի հիման վրա ֆեդերալ պետության ստեղծման լենինյան գաղափարին:

Ժողովը դատապարտում է ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստի ընթացքում որոշ պատգամավորների կողմից ամբողջ նախագահության և մասնավորապես՝ հայկական պատվիրակության ներկայացուցիչների վրա որոշակի ճնշում գործադրելը և էլույթների անհարկի ու անթույլատրելի ընդհատումները:

Կոլեկտիվը պահանջում է զորքերը անհապաղ դուրս բերել Երևան քաղաքից՝ համարելով, որ քաղաքի բնակչությունը թույլ չի տալիս իրավակարգի այնպիսի խախտումներ, որ անհրաժեշտություն գգացվի զորքերի միջամտության, որ զորքերի ներկայությունը ոչ թե նվազեցնում, այլ սրում է լարվածությունը և՛ քաղաքում, և՛ ամբողջ հանրապետությունում՝ սպառնալով առիթ դառնալ խոշորամասշտաբ ընդհարումների:

Ժողովը դատապարտում է կազմակերպված պիկետը «Զվարթնոց» օդանավակայանում և՛ զորքերի կողմից իրականացված բարբարոսական միջադեպերը և՛ օդանավակայանում, և՛ Երևան-Էջմիածին խճուղու օդանավակայանին հատող հատվածում, և՛ օդանավակայանի ամբողջ շրջակայքում: Կոլեկտիվը գտնում է, որ «Զվարթնոց» օդանավակայանում կատարվածը մեծ վնաս հասցրեց ԽՍՀՄ բազմազգ ժողովուրդների և հայ ժողովրդի ինտերնացիոնալ բարեկամությանը:

Վարչության կոլեկտիվը պաշտպանում է ժողովրդի կազմից ընտրված «Ղարաբաղ» կոմիտեի գործունեությունը՝ ընդգծելով, որ կոմիտեն ժողովրդի կամքի ու ցանկությունների արտահայտողն է ու կատարողը:

Կոլեկտիվը պահանջում է Սուճալիթում հայ ժողովրդի նկատմամբ կատարած եղեռնագործության հանցագործների դատավարության ընթացքի լայն հրապարակայնություն:

Կոլեկտիվը գտնում է, որ նշված պահանջների իրականացումը խթան կհանդիսանա պլանային առաջադրանքների գերազանց կատարմանը:

Նախագահ՝ **Հարությունյան Մ.**
Քարտուղար՝ **Գրիգորյան Շ.**

25.07.1988 թ.

ՀՄՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 18, ք. 49.

№ 84
РЕЗОЛЮЦИЯ
СОБРАНИЯ АКТИВА ИНСТИТУТА
“АРМГИПРОТРАНС”

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ АРУТЮНЯНУ С.Г.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА МИНИСТРОВ
АРМЯНСКОЙ ССР САРКИСЯНУ Ф.Т.

Коллектив института “Армгипротранс” целиком и полностью поддерживает принципиальную позицию делегации Армении на заседании Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г., основанную на необходимости справедливого решения вопроса о Нагорном Карабахе.

Мы поддерживаем усилия, направляемые армянским народом на удовлетворение справедливых требований населения Нагорного Карабаха, усилия, способствующие устранению ненормальных взаимоотношений между армянским и азербайджанским народами, возникших из-за упорного нежелания части интеллигенции, советских и партийных руководящих работников Азербайджана с реалистических позиций подойти к решению вопроса о Нагорном Карабахе.

Считая одной из важнейших задач улучшение территориальных связей Нагорного Карабаха с Арменией и идя навстречу поже-

ланиям его населения, коллектив института “Армгипротранс” принял решение разработать на общественных началах, безвозмездно, работая во внеурочное время, проект автомобильной дороги, кратчайшим путем соединяющей Горисский район Армении с Нагорно-Карабахской областью.

Мы уверены, что наш скромный вклад будет содействовать исполнению искренних желаний населения Нагорного Карабаха.

В целях практического решения этой задачи просим возбудить ходатайство с разрешением выполнить на месте изыскательские работы.

Принято собранием актива единогласно.

Директор института **Дандуров В.К.**
Секретарь партбюро **Аругюнян В.А.**
Председатель профкома **Мхитарян Л.А.**
Секретарь комитета ЛКСМ **Карапетян А.Т.**

25.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 16, л. 38.

№ 85
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА
“АРМГИДРОПРОЕКТА”

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
А. ГРОМЫКО

Общее собрание коллектива Армгидропроекта выражает возмущение и протест против метода и атмосферы рассмотрения Карабахского вопроса на заседании Президиума Верховного Совета СССР. Заседание занималось побочными фактами и обстоятельствами, сопутствовавшими Карабахскому вопросу, как следствие ошибок руководящих органов и дезинформации, основное существо вопроса практически не затронуто. Коллектив не согласен с приня-

тыми решениями и требует рассмотрения существа Карабахского вопроса в историко–политическом аспекте и с позиций статьи 70 Конституции СССР, утверждающей ленинский принцип самоопределения народов. Нельзя преднамеренно вводить это положение в искусственное противоречие со статьей 78, не имеющей отношения к случаю волеизъявления самого населения НКАО, имеющего как и все народы право на самоопределение. Коллектив не считает вопрос закрытым и уверен, что при объективном рассмотрении по существу и с действительно интернационалистических и конституционных позиций он будет наконец решен справедливо.

Коллектив “Армгидропроекта”.

25.07.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 14, л. 78.

№ 86

ՀԽՍՀ ԳԱ ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՁՐ ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ 1988 Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 18-Ի ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

**ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ՊԵՏ. ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
Մ. ՅՈՒՁԲԱՇՅԱՆԻՆ**

ՀԽՍՀ ԳԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի աշխատակիցներս (կոլեկտիվի մեկ երրորդից ավելին, մյուսները արձակուրդի մեջ են և բացակայում են քաղաքից) ս.թ. հուլիսի 26-ին կազմեցինք մեր վերաբերմունքն արտահայտող հետևյալ փաստաթուղթը՝ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշման «Լեռնային Դարաբաղի հարցի առթիվ Հայկական ԽՍՀ և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների որոշումների մասին» և ս.թ. հուլիսի 22-ին «Իզվեստիա» լրագրում, ապա հուլիսի 23-ին «Կոմունիստ» թերթում տպագրված Տասսի հատուկ թղթակիցներ Գ. Թալալևի և Ա. Տրաֆիմովի ստորագրությամբ «Ուր էին տանում նրանք ժողովրդին» հոդվածի, ինչպես նաև ս.թ. հուլիսի 23-ին «Սովետա-

կան Հայաստան» օրաթերթի «Նայենք ճշմարտության աչքերին» առաջնորդողի վերաբերյալ:

1. Լեռնային Ղարաբաղի հարցի առթիվ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988թ. հուլիսի 18-ի որոշման առաջին կետն անարդարացիորեն միակողմանի է և անընդունելի. այն հակասում է լեռնային ազգային քաղաքականության և դեմոկրատիայի հիմնական սկզբունքներին, ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը:

2. Ղարաբաղյան համազգային-համաժողովրդական շարժման «Ղարաբաղ» և «Կռունկ» կոմիտեները ՀԽՍՀ-ում և ԼՂԻՄ-ում ծնվել են հայ ժողովրդի կամքով և դարձել նրա արդարացի պահանջի ձայնափողը: Դրանք հայրենասիրական (սակայն բնավ ոչ նացիոնալիստական) կազմակերպություններ են, վայելում են ժողովրդական զանգվածների անսահման վստահությունն ու հարգանքը, որի վկայությունն են Ստեփանակերտում, Երևանում և հանրապետության այլ վայրերում տեղի ունեցած կեսմիլիոնանոց միտինգները: Անցած 5-6 ամիսների Ղարաբաղյան շարժման նշված կոմիտեների գործունեությունը ընթացել է զուտ սահմանադրական, դեմոկրատական ուղիով, երբեք չի հանդիսացել հակաիրավական, առավել ևս՝ հակախորհրդային:

3. Մենք խստորեն դատապարտում ենք «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների և գործունեության նկատմամբ կենտրոնական ու հանրապետական մամուլի միտումնավոր, անբարո ղիրքորոշումը և պահանջում դադարեցնել նրանց վրա բարդված բացարձակապես անհիմն մեղադրանքների և ամոթալի պիտակների հոսքը՝ ոճով հար և նման 37 թվականին և այն տարբերությամբ, որ «ժողովրդի թշնամի» պիտակին այժմ փոխարինել է «վերակառուցման հակառակորդ»-ը: Ի դեպ, կոմիտեի անդամների բանավոր ելույթներից կցկտուր քաղվածքներ կատարելը ապացուցման բարոյական միջոց չէ:

4. Մենք պահանջում ենք դադարեցնել կոմիտեի անդամների և Ղարաբաղյան շարժման ակտիվ մասնակիցների նկատմամբ գործադրվող հանիրավի ճնշումներն ու հալածանքները: Այս առումով դատապարտելով Ա. Մանուչարյանին և Վ. Ենգիբարյանին ԽՍՀՄ շարքերից հեռացնելու Երևանի և Աբովյանի քաղկոմների ոչ օրինական որոշումը՝ պահանջ ենք ներկայացնում վերականգնելու նրանց ԽՍՀՄ շարքերում:

5. Վերակառուցման փուլում հանդես են եկել բազմաթիվ հասարակական կազմակերպություններ՝ տարբեր ծրագրերով (պատմական հուշարձանների պահպանություն, գոյապահություն և այլն): Դրանց գործունեությունը խրախուսվում է, հատկացվում են մի-

տինգների անցկացման և մամուլում արտահայտվելու հնարավորություններ:

Բարձր գնահատելով «Ղարաբաղ» կոմիտեի գործունեությունն անցած 6 ամիսների ընթացքում՝ մենք կոչ ենք անում օրինականացնել նրա կարգավիճակը (ստատուսը): Հանձին կոմիտեի, մեր ժողովրդի կյանքում աճել ու հասունացել է հասարակական աննախադեպ մի կազմակերպություն, որն անձնվիրաբար և անշահախնդրորեն կատարում է և անշուշտ կշարունակի կատարել իր դժվարին, բայց ազնիվ ու վեհ առաքելությունը՝ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշման և ազգային-մշակութային զարգացման խնդիրների լուծման ճանապարհին:

[Փաստաթուղթը ստորագրել են ինստիտուտի
58 աշխատակիցներ]:

27.07.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 19, թ. 51–53:

№ 87

ՀԽՍՀ ԳԱ Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Ա. ԳՐՈՍԻԿՈՅԻՆ
ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿՈՍԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
Մ. ՅՈՒՁԲԱՇՅԱՆԻՆ

1988 թ. հուլիսի 27-ին տեղի ունեցավ ՀԽՍՀ ԳԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողով: Ժողովը քննարկեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հուլիսի 18-ի որոշումը Լեռնային Ղարաբաղի մասին և ՀԿԿ Կենտկոմի բյուրոյի հուլիսի 23-ի որոշումը:

Ժողովը միաձայն որոշեց՝

1. Հայ ժողովուրդը երբեք չի հաշտվի Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմի մեջ մնալու փաստի հետ, ուստի ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշման առաջին կետը չենք կարող համարել վերջնական: Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշման իրավունքը՝ նախատեսված ԽՍՀՄ Սահմանադրության 70 հոդվածով, ամբողջությամբ հանգեցվում է Ադրբեջանի հանրապետության տերիտորիալ անձեռնմխելիության հարցին և ի չիք է դարձնում գործող սահմանադրության պայմաններում որևէ սոցիալիստական ազգի ինքնորոշման լենինյան իրավունքը: Լեռնային Ղարաբաղը վարչականորեն մտցվել է Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմի մեջ 1921 թվականի հուլիսի 5-ին, ինքնավար մարզ, իր սեփական պատմական տարածքով, և ոչ մի դեպքում այդ տարածքը չի կարող համարվել Ադրբեջանի տերիտորիայի անբաժանելի մասը:

2. ՀԿԿ Կենտկոմի հուլիսի 23-ի որոշումը հակասում է Հայաստանի Գերագույն խորհրդի հունիսի 15-ի նստաշրջանի միաձայն ընդունված որոշմանը, ինչպես և ազգային քաղաքական այն պլատֆորմին, որով հայ ժողովրդի պատվիրակները հանդես եկան ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թվականի հուլիսի 18-ի նիստում՝ արտահայտելով ողջ հայ ժողովրդի և հայ կոմունիստների միասնական կամքը:

3. Դատապարտել բոլոր այն փորձերը, որոնք նպատակ ունեն ըստ ամենայնի համաժողովրդական, առաջադիմական դարաբաղյան շարժումը և «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների հայրենամուտ գործունեությունը որակել իբրև հակավերակառուցողական, ծայրահեղական, հակապետական և ազգայնամոլական: Մեղադրել կոմիտեի անդամներին, նշանակում է մեղադրել ողջ հայ ժողովրդին, քանի որ նրանք միշտ եղել են ժողովրդի հավաքական կամքի արտահայտիչներ:

4. Արձանագրել, որ վերջին ամիսներին Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում տեղի ունեցած զանգվածային գործադուլներն արդյունք են ոչ թե առանձին «անպատասխանատու անձանց» կոչերի և հրահրումների, այլ Լեռնային Ղարաբաղի արդարացի հարցի նկատմամբ ցուցաբերած ոչ ճիշտ դիրքորոշման, ինչպես նաև հայ ժողովրդի նկատմամբ գործադրված ոճիրների՝ Սուսգայիթից մինչև Մասիսի շրջանում հայ կանանց զանգվածային թունավորումը քիմիական նյութերով:

5. Պահանջում ենք նաև դադարեցնել «Զվարթնոցի» հետ կապված ԽՍՀՄ պետական անվտանգության քննչական գործու-

նեությունը՝ խաղաղ ցույցի դուրս եկած հայ երիտասարդների նկատմամբ: Չի կարելի պղտորել երկրի դեմոկրատական զարգացման հեռանկարային խնդիրներն իրենց ուսերին առնող երիտասարդների անբիծ հոգիները: Չէ՛ որ դրանք մեր երեխաներն են:

Ժողովի նախագահ՝ Ավետիսյան Չ.
Քարտուղար՝ Սայադյան Վ.

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 658, ք. 72–73:

№ 88

**ԼԵՆԻՆԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ
ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ
ՊԱՀԱՆՁԸ**

**ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Մ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀՄՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՏՀ ՊԵՏ. ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿՈՍԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
Մ. ՅՈՒՉԲԱՇՅԱՆԻՆ**

Վերջին մի քանի ամիսների ընթացքում ողջ հայ ժողովուրդը ելել է պայքարի՝ հանուն Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին վերամիավորելու արդար գործի: Այդ պայքարի արդարացիության օգտին է արտահայտվել նաև հանրապետության բարձրագույն իշխանությունը՝ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հունիսի 15–ի համապատասխան որոշմամբ:

Ղարաբաղյան շարժման առաջին օրերին կենտրոնական հեռուստատեսության և մամուլի կողմից շարունակ միակողմանի և ստահող տեղեկություններ են տարածվում ինչպես համաժողովրդական պայքարի բնույթի, այնպես էլ անհրաժեշտաբար այդ շարժումից ծնված և նրա նպատակների արտահայտիչ դարձած անձանց վերաբերյալ:

Դառնալով ժողովրդական շարժման կամքի արտահայտիչն ու խոսափողը՝ «Ղարաբաղ» կոմիտեն կարողացել է ժողովրդավարական միջոցներով համախմբել շարժումը և կանխարգելել հնարավոր պայթյունավտանգ ծայրահեղությունները:

Դա առավել գնահատելի է, եթե հաշվի առնենք այն ծանր կացությունը, որ ստեղծվել էր Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում տեղի ունեցած ողբերգական իրադարձությունների ու մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների խեղաթյուրված և սադրիչական հաղորդումների հետևանքով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ նույնիսկ միտինգների ժամանակ ժողովրդի կողմից առաջ քաշված գործադուլի պահանջը, որպես պայքարի ծայրահեղ միջոց, Կոմիտեի կողմից ընդունվում էր մեծ զսպվածությամբ և իրադրության լրջության գիտակցությամբ: Ինչ վերաբերում է «Զվարթնոց» օդանավակայանում տեղի ունեցած ողբերգական դեպքերին, Կոմիտեն արեց ամեն ինչ դրանք կասեցնելու համար: Դա քաջ հայտնի է միտինգների մասնակիցներին, և այդ մասին նշվեց նաև Երևանի քաղկոմի քարտուղարի այդ դեպքերին նվիրված հեռուստատեսային ելույթում:

ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հուլիսի 18-ի որոշումից հետո ավելի է ասստկացել մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների բացահայտ թշնամական վերաբերմունքը «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ: Մենք մտավախություն ունենք, որ դա ազդանշան է ազնիվ և վերակառուցման իսկական ջատագով դարձած անձանց նկատմամբ ռեպրեսիաներ սկսելու համար: Համարում ենք, որ նման միջոցառումները փաստորեն ուղղված կլինեն մեր երկրում կյանքի իրավունք ձեռք բերող դեմոկրատիայի և հրապարակայնության սկզբունքների դեմ: Ժողովրդի նվիրական իղձերն արտահայտող շարժման ղեկավարներ դարձած անձանց նկատմամբ հալածանքների կիրառումն իր հերթին կարող է հանգեցնել իրադրության սրման և աննախատեսելի հետևանքների:

Ուստի, ՀԽՍՀ Բյուրականի աստղադիտարանի կոլեկտիվը, միանալով ողջ ժողովրդի պահանջին, կոչ է անում խիստ դատապարտել և կասեցնել նրանց հանդեպ կատարվող ոտնձգությունները:

ՀԽՍՀ ԳԱ Բյուրականի աստղադիտարանի կոլեկտիվ:

28.07.1988 թ.

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 16, թ. 90-91:

№ 89
РЕЗОЛЮЦИЯ
СОБРАНИЯ СОТРУДНИКОВ ЕРЕВАНСКОГО
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО И
ПРОЕКТНОГО ИНСТИТУТА
АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ
УПРАВЛЕНИЯ ГОРОДОМ

ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР
ЦК КП АРМЕНИИ

Собрание сотрудников ЕрНИПИ АСУГ, обсудив сложившуюся в республике обстановку в связи с вопросом Нагорного Карабаха, приняло решение:

1. Строго осудить травлю комитета “Крунк’ и армянского комитета карабахского движения, организованную средствами массовой информации. Будучи выдвинутыми народом члены названных комитетов на протяжении всего периода напряженных событий в связи с вопросом Нагорного Карабаха своими действиями изъясляли волю народа, способствовали разрядке обстановки и предупреждению возможных провокационных действий со стороны отдельных групп лиц зачастую в условиях, когда действия официальных органов в том же направлении оказывались безрезультатными. Сейчас, когда обстановка относительно стабилизирована, официальные органы, выйдя из состояния литургического оцепенения, пытаются взвалить основную вину за свою несостоятельность на названные комитеты, одновременно присваивая себе часть их заслуг. В связи с этим считаем необходимым обратиться к Президиуму Верховного Совета Арм. ССР с требованием оградить членов армянского комитета карабахского движения от дальнейших нападков со стороны средств массовой информации и других официальных органов.

2. Требовать передачи судебного процесса по поводу февральских событий в Сумгаите в ведение Верховного Суда СССР. Расчленение и растаскивание дела по областным судам РСФСР способствует представлению организованной варварской акции бандитов в виде отдельных хулиганских поступков, в корне искажая суть

дела, и не позволяет выявить истинных виновников – организаторов сумгаитской трагедии.

3. Осудить средства массовой информации и, в первую очередь, центральное телевидение и центральную прессу, которые на протяжении пяти месяцев предвзято и искаженно отражали события в Армении в связи с вопросом Нагорного Карабаха. Постыдная антиармянская кампания, развязанная средствами массовой информации, не могла отрицательно не повлиять на ход заседания Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г.

4. Осудить Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 20.07.88 г. в отношении Паруйра Айрикяна. Названное решение грубо нарушает принцип презумпции невиновности, объявляя помилование человеку, который был не осужден, а лишь задержан без широкой огласки его проступков, которые якобы наказуемы в соответствии со статьей 206 УК. Таким образом, в условиях гласности остается неясным, почему Паруйра Айрикяна лишают гражданства СССР, а не судят публично в соответствии с законом.

Осудить в этой связи молчание Президиума Верховного Совета Арм. ССР, гражданином которой Паруйр Айрикян является в первую очередь

Принято на собрании сотрудников Ереванского научно–исследовательского и проектного института автоматизированных систем управления городом.

Протокол № 3 от 25 июля 1988 г.

Председатель собрания **Дувалян А.**
Секретарь собрания **Хачатрян Н.**

01.08.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 17, л. 34–35.

№ 90
РЕЗОЛЮЦИЯ
СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО НПО
“АВТОМАТИКА”

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ГРОМЫКО А.А.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР ВОСКАНЯНУ Г.М
В РЕДАКЦИЮ ГАЗЕТ “ИЗВЕСТИЯ” И “СОВЕТАКАН АЙАСТАН”

Коллектив Ереванского НПО “Автоматика”, обсудив на общем собрании постановление Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. “О решениях Верховных Советов Армянской ССР и Азербайджанской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе”, выражает свое категорическое несогласие с пунктом 1 данного постановления, который коренным образом противоречит духу демократии и одному из основных принципов ленинской национальной политики — праву наций на самоопределение.

Подобное рассмотрение вопроса о Нагорном Карабахе создает превратное впечатление посягательства Армянской ССР на территорию Азербайджанской ССР.

В своем решении Президиум Верховного Совета СССР должен был исходить в первую очередь из постановлений сессий областного Совета народных депутатов НКАО от 20 февраля 1988 г., 21 июля 1988 г. и 15 июля 1988 г., а не из постановлений сессий Верховных Советов Армянской ССР от 15 июня 1988 г. и Азербайджанской ССР от 17 июня 1988 г., в которых лишь было выражено отношение указанных союзных республик к данному вопросу.

Считаем неправомерным ссылку в постановлении Президиума Верховного Совета СССР на ст. 78 Конституции СССР о невозможности изменения территории союзной республики без ее согласия, а также игнорирование ст. 70, в которой четко изложен основополагающий принцип добровольного объединения наций в единую социалистическую федерацию.

Вопрос о Нагорном Карабахе не должен рассматриваться как территориальное притязание одной союзной республики к другой, а должен быть рассмотрен как добровольный выход автономного формирования из состава одной союзной республики и вхождение

в состав другой, в соответствии с закрепленным в Конституции СССР правом каждого народа на самоопределение.

Считаем, что в создавшейся конфликтной ситуации окончательное решение вопроса о Нагорном Карабахе находится в компетенции только сессии Верховного Совета СССР.

Выражаем уверенность, что специальная комиссия при Совете национальностей Верховного Совета СССР глубоко и всесторонне изучит все проблемы по Нагорному Карабаху и выйдет с соответствующими предложениями для рассмотрения на сессии Верховного Совета СССР.

Коллектив Ереванского НПО “Автоматика” полностью одобряет решения сессий областного Совета народных депутатов НКАО и Верховного Совета Армянской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе, а также выступления на заседании Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. всех делегатов от Армянской ССР и НКАО.

Коллектив объединения считает необходимым сообщить также свое отношение к деятельности комитета “Карабах”. Комитет “Карабах” свою деятельность осуществляет в рамках закона, выражает волю и чаяние всего армянского народа. Любые оскорбительные замечания в адрес комитета со стороны средств массовой информации являются унижением для нашего народа.

Председатель собрания **Рубинян Г.В.**
Секретарь собрания **Маркосян В.С.**

01.08.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 17, л. 1–2.

№ 91

ՀԽՍՀ ԳԱ ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ԲԱՆԱԶԵՎԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԱՈՒՋԻՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ
Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ

Ս.թ. հուլիսի 28-ին ՀԽՍՀ ԳԱ արվեստի ինստիտուտի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը, քննարկելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագա-

հուբյան 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումը «Լեռնային Ղարաբաղի հարցի առթիվ Հայկական ԽՍՀ և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների որոշումների մասին», միաձայն ընդունեց հետևյալ բանաձևը:

1. Հավանություն տալ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի նիստում ՀԽՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի պատվիրակների առաջադրած պահանջներին՝ դրանք համարելով միանգամայն արդարացի և օրինական: Պաշտպանել Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հունիսի 15-ի արտահերթ նիստում կայացրած որոշումը:

2. Հավանություն չտալ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշման առաջին կետին, քանի որ դրույթը (ԽՍՀՄ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը), որի հիման վրա ընդունվել է որոշման այդ կետը, հակասության մեջ է նույն սահմանադրության 70-րդ հոդվածին և ազգերի ինքնորոշման լեռնային սկզբունքին:

3. Վճռական բողոք հայտնել կենտրոնական հեռուստատեսությանը և կենտրոնական մամուլին, որոնք միակողմանի, խեղաթյուրված մեկնաբանություն են տվել Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շուրջը ծավալված դեպքերին, Հայաստանում տեղի ունեցած իրադարձություններին, ճշմարտապես չեն բացահայտել Լեռնային Ղարաբաղի հայության պահանջները և ընդվզումի բուն պատճառները, չեն դատապարտել Մուսկալիթի ողբերգության հանցագործներին: Մասսայական ինֆորմացիայի այդ դիրքորոշումն է եղել հայ ժողովրդի հանիրավի վարկաբեկման պատճառը, որն իր հերթին եղավ հայության բողոքի մասսայական ցույցերի եթե ոչ գլխավոր, ապա գլխավոր պատճառներից մեկը:

4. Արվեստի ինստիտուտի կոլեկտիվն իր խոր անհանգստությունն է հայտնում Երևանում անցկացված ցույցերի կազմկոմիտեի անդամների հետագա ճակատագրի նկատմամբ՝ գտնելով, որ նրանց գործունեությունը չի կրել քաղաքական արատավոր բնույթ, ուստի և նրանց հանդեպ հարկավոր է հանդես բերել պետականորեն բարյացակամ վերաբերմունք: Ավելին, կարծում ենք, որ կազմկոմիտեի անդամների ուժերն ու կարողությունները պետք է ի սպաս դնել հասարակական օգտաշահ գործունեության և Լեռնային Ղարաբաղի հարցի արդարացի լուծման գործին՝ պետական օրինապահության սահմաններում:

5. Արվեստի ինստիտուտի կոլեկտիվը գիտակցում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի նոր ստատուսը պարտականություններ է դնում նաև գիտության և մշակույթի ասպարեզի աշխատողների վրա: Ուստի և հանձն է առնում գործունեության լայն ծրագիր, որի մեջ նախատեսվում են՝

ա. Լեռնային Ղարաբաղի նյութական մշակույթի հուշարձանների ուսումնասիրություն:

բ. Երաժշտական ֆոլկլորի ուսումնասիրություն:

գ. Կիրառական արվեստի ուսումնասիրություն:

դ. Գիտական նստաշրջաններ Ստեփանակերտում:

ե. Ստեփանակերտի թատրոնի ներկայացումների քննարկում և մասնագիտական օգնություն թատրոնին, ինչպես նաև մարզի գեղարվեստական ինքնագործունեությանը:

Այս միջոցները պետք է ծառայեն Լեռնային Ղարաբաղի մշակույթը հայ մշակույթի ընդհանուր ոլորտի մեջ առնելու նպատակին, որը համապատասխանում է մարզի զարգացման վերաբերյալ կայացված որոշումներին:

Ժողովի նախագահ՝ **Ղաֆաղարյան Կ.**
Քարտուղար՝ **Գրիգորյան Ա.**
Արհկոմի նախագահ՝ **Չթյան Ա.**

04.08.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 663, թ. 43-44:

№ 92

ՀԽՍՀ ԳԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՊԱՀԱՆՁԸ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԵՏՆԵՐԻ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆՔԻ ՆԱԽԱԳԱՀ, ՀԽՍՀ ԳԱ ԱԿԱԳԵՄԻԿՈՍ
Գ. Խ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԵՏՆԵՐԻ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ
ՆԱԽԱԳԱՀ, ԽՍՀՄ ԳԱ ԱԿԱԳԵՄԻԿՈՍ
Մ. Ս. ԿԱՊԻՑԱՅԻՆԻՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
Հ. Մ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԿԿ ԿԿ ԱՈԱԶԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
«ՊՐԱՎԴԱ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ
«ԻԶՎԵՍՏԻԱ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ
«ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ
«ԿՈՄԻՏԱՍ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

1988 թ. հուլիսի 18-ի ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի «Հայկ. ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և Ադրբ. ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի Լեռնային Ղարաբաղի առթիվ որոշման» մասին կայացրած անարդարացի որոշմանը հետևեց մասսայական տեղեկատվության միջոցների կողմից հետապնդման, հերյուրանքի և բացահայտ լուտանքների լայն կոմպանիա՝ ուղղված «Կռունկ» և «Ղարաբաղ» կոմիտեների անդամների դեմ: Այսինքն՝ ընդեմ ժողովրդի կողմից բազմահազարանոց միտինգներում ընտրված, հայ ժողովրդի լավագույն ներկա-

յացուցիչների, որոնց գործունեությունը երբեք չի անցել Խորհրդային Սահմանադրության սահմանները: Հայ հասարակությունն ընկալում է այդ կոմպանիան որպես հարձակումներ և հետապնդում՝ ուղղված ողջ հայ ժողովրդի դեմ:

«Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամներից երկուսը՝ պատմ. գիտ. թեկնածու, ՀԽՍՀ ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտաշխատող Ա. Հ. Հակոբյանը և բան. գիտ. դոկտոր, Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ավագ գիտաշխատող Լ. Հ. Տեր-Պետրոսյանը (վերջինս ԱՀԱ-ի հայկական բաժանմունքի բանասիրական բաժնի ղեկավարն է) մեր գործընկերներն են: Նրանք ազնիվ, սկզբունքային, արժանավոր մարդիկ են, քաջ հայտնի և բարձրագույնս գնահատվող մեր երկրի և արտասահմանյան արևելագիտական շրջանակներում: Մենք մեր պարտքն ենք համարում մեր բարձր գնահատականը տալու «Ղարաբաղ» կոմիտեի ևս մեկ անդամ՝ պատմաբան-ուցիողուզ Հ. Գալստյանի անձին և մասնագիտական հատկանիշներին: Նրանք բոլորը վերակառուցման և իսկական ժողովրդավարության ակտիվ կողմնակիցներ են, ԽՄԿԿ և խորհրդային կառավարության կողմից սկսած՝ խորհրդային հասարակության նորացման արշավի ջատագովներ:

Համաժողովրդական հարգանքի և վստահության արժանացած մարդկանց դեմ հարձակումների բացահայտ ստալինյան ոգին խիստ անհանգստություն է առաջացրել Հայաստանի արևելագետների մեջ, որոնք լի են վճռականությամբ՝ անելու իրենցից կախված ամեն ինչ՝ մեր հասարակության մեջ ստալինիզմի վերակենդանացումը կանխելու համար:

Մենք պահանջում ենք պաշտպանել «Ղարաբաղ» և «Կռունկ» կոմիտեների անդամներին քաղաքական և այլևայլ պիտակներից և օրեկտիվ տեղեկություններ տալ նրանց գործունեության մասին:

05.08.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 651, թ. 50:

**ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՀԱՅ ՄԱՅՐԵՐԻ ԵՎ
ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՆՐԱՀԱՎԱՔԻ ԲՈՂՈՔԸ**

ՀԽԱՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

Մենք՝ հայ մայրերս և կանայք, մեր վրդոհմունքն ենք արտահայտում ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հուլիսի 18-ի նիստի որոշման առթիվ, որով մերժվեց Ղարաբաղի վերամիավորումը Հայաստանին:

Մեզ հայտնի չէ, թե Վարդգես Պետրոսյանն ինչպես պատասխանեց ընկ. Մ. Գորբաչովի այն հարցին, թե Ղարաբաղի հարցի դրական լուծումից հետո մտածո՞ւմ եք, թե ինչ կապասվի Ադրբեջանում բնակվող հայերին: Համենայնդեպս, այդ հարցին պատասխանում ենք մենք՝ հայ կանայքս. ընկ. Գորբաչով, իսկ երբ Սումգայիթում ադրբեջանցիները 3 օր շարունակ, ոչ թե մի քանի ժամ, սպանում, բռնաբարում ու տանջամահ էին անում անմեղ հայ բնակչությանը, երբ Ադրբեջանի տարբեր շրջաններում, ճանապարհներին հարձակվում էին հայերի վրա, ծեծում, սպանում էին ու ջարդում ավտոմեքենաները, երբ Մասիսում և Երևանում թունավորում էին հայ կանանց, ինչո՞ւ չէին մտածում, որ Հայաստանում նույնպես մեծ թվով ադրբեջանցիներ են ապրում, ինչ կապասվի նրանց: Սակայն, ինչպես տեսաք, հայ ժողովուրդը չդիմեց պատասխան քայլի մնալով իր բարձրության վրա:

Ի՞նչ է, Ադրբեջանը խորհրդային հանրապետություն չէ՞, անարխիա՞ է տիրում այնտեղ, այդ պոռոտախոս ու մեծամիտ վեզիրովները մի թե չեն կարող զսպել իրենց արնախում հայրենակիցներին:

Եվ այդ անհանգստությունն արտահայտում է մի հզոր պետության դեկավար, որը ցանկացած շրջանում կարող է անմիջապես զորք մտցնել և կարգ ու կանոն հաստատել:

Այդ նիստում հայտարարվեց, թե Ղարաբաղի հարցում հաղթող ու պարտվող չի լինի: Դա միայն ասվեց: Իրականում, մինչ մենք՝ հայերս, սրտի նուպաներով անքուն գիշեր անցկացրինք, իսկ առավոտյան՝ սպորտային լեզվով ասած, նակաուտի մեջ էինք. մարդասպան ադրբեջանցիները տոնում էին իրենց հաղթանակը, որն էլ Մոսկվան մեծ բավականությամբ ցուցադրում էր:

Եվ այս բոլորից հետո մեր կառավարությունը պահանջում է աշխատավորական կոլեկտիվներից ժողովներ գումարել և ողջունել

հուլիսի 18-ի Գերագույն Խորհրդի որոշումը: Ինչպե՞ս կարող է հաշը, որն ունի ազգային և մարդկային արժանապատվություն, այդպես կեղծի ու ստորացնի իր հոգին:

Այն դեպքում, երբ Ադրբեջանի ղեկավարությունը՝ միացած իր ժողովրդին, ամուր կանգնած է նրա թիկունքին ու թույլ չի տալիս ոչ մեկին դատապարտելու իր ազգային տոկալի հանցագործությունները, Հայաստանի ղեկավարությունը հեռացավ իր քաղաքակիրթ ժողովրդից՝ բռնելով հակահայկական դիրքորոշում: Նա ոչ միայն չպաշտպանեց մեր ազնիվ ու արդարացի պայքարը, այլև եռանդուն կերպով ձեռնամուխ եղավ կազմակերպելու մեր ազգը վարկաբեկող ու ստորացնող ոչ ճիշտ հաղորդումների:

Գրանով չբավարարված, առանց խղճի խայթ զգալու, ձեռնարկում են ռեպրեսիաներ մեր ազնվագույն ու սկզբունքային հայրենակիցների նկատմամբ, միայն նրա համար, որ նրանք ճիշտ են խոսում:

«Ղարաբաղ» կոմիտեի ակտիվիստներին կայցնելով զանազան պիտակներ՝ ծայրահեղականներ, դեմագոգներ, կաշառակերներ և այլն, և այլն, մեղադրում են նրանց, իբրև այդ անկոչ կոմիտեն է ժողովրդին մղում «անօրինական» գործողությունների:

Այդ ընկերները մոռանում են մի անհերքելի ճշմարտություն, որ ժողովուրդը տգետ ու միամիտ չէ, նա իմաստուն է և ամեն մի պատահական մարդու հետևից չի գնում: Իսկ «Ղարաբաղ» կոմիտեն ինքնակոչ չէ, նա ժողովրդի կամքով և ժողովրդի միջից ընտրված այն կիրթ, ազնիվ ու հայրենասեր մտավորականության մի ջոկատ է, որն ազգի խնդրանքով 5 ամսից ի վեր ղեկավարում է մեր Ղարաբաղյան արդար պայքարը, տալիս է ճիշտ ինֆորմացիա և շարժումը պահում է սահմանադրության շրջանակներում: Այս պայքարի ընթացքում մեր ազգը կարծեք սրբագրվել, դարձել է ավելի համախմբված, ավելի կիրթ ու բարոյական մի ժողովուրդ, որով հիացած է ողջ աշխարհը:

Կոմիտեին անհիմն մեղադրում են նաև «Զվարթնոց» օդանավակայանում կատարված դեպքի կապակցությամբ: Սակայն, բոլորիս պարզ է, որ դա մի կազմակերպված պրովոկացիոն ընդհարում էր անգեն երիտասարդների ու զինված զորքի միջև՝ նպատակ դնելով զոնե մի սև բիծ զգել գործադուլի մասնակիցների վրա: Ինֆորմացիայի բոլոր միջոցները զանազան տարբերակներով մոտ 2 ամիս դատապարտում էին մեր երիտասարդությանը՝ ցուցադրելով ինչ որ երկաթե ձողերի ու դանակների հավաքածու, այն դեպքում,

երբ այդ օրը մեր երիտասարդների մոտ անգամ պանիր կտրելու համար դանակ չի գտնվել:

Եվ վերջապես, մի՞ թե «Զվարթնոց»-ի դեպքը ավելի սոսկալի էր, քան Սումգայիթի ցեղասպանության փորձերը, որտեղ սպանվեցին ոչ միայն մի քանի տասնյակ անմեղ հայեր, այլև շատ ռուս զինվորներ: Եվ այս հրեշավոր հանցագործությունները կառավարության և մամուլի կողմից ըստ արժանվույն չդատապարտվեց և լռության մատնվեց:

Մինչև օրս լռության են մատնված նաև Մասիսի դեպքերը և օգտագործված թույնի բաղադրությունը:

Մամուլում ոչ մի ինֆորմացիա չի տրվել Լեռնային Ղարաբաղում աշխատող մի խումբ ռուս հարբած լրագրողների մասին, որոնց դեմ դատական գործ է հարուցված:

Եվ այս հակահայկական կոմպանիան տարվում է Լեռնիյան ազգային քաղաքականության անունից, վերակառուցման ու հրապարակայնության անունից:

Եթե Հայաստանի ղեկավարությունը ցանկանում է, իրոք, վերակառուցել մեր հանրապետությունը, այն մաքրել կաշառակերությունից, կոռուպցիայից, կեղծիքներից և այլ նեգատիվ երևույթներից, նա պետք է անհապաղ փոխի իր դիրքորոշումը՝ միանա իր ժողովրդին, վերջ տա «Ղարաբաղ» կոմիտեի և մյուս ակտիվիստների նկատմամբ տարվող ռեպրեսիաներին ու վիրավորանքներին և հաշվի նստի նրանց հետ, քանզի նրանք մեր հանրապետության վերակառուցման դրոշակակիրներն են: Նրանք լիազորված են ազգի կողմից և պաշտպանում են ազգի շահերը:

Մենք՝ հայ մայրերս ու կանայքս, պահանջում ենք մեր որոշ ղեկավար աշխատողներից իրենց աթոռները չհակադրեն հայ ժողովրդի շահերին և հանգիստ թողնեն մեր հարգարժան ակտիվիստներին: Սա 37 թիվը չէ և մենք էլ 37 թվի միամիտ ու խեղճ հայերը չենք, որ նստենք ու նայենք թե ինչպես են մեր սկզբունքային հայրենակիցների հետ հաշվեհարդար տեսնում:

Ի պաշտպան Ղարաբաղի և Ղարաբաղյան շարժման ակտիվիստների կանգնած է ողջ հայությունը:

[Շուրջ 50 ստորագրություն]:

Օգոստոս, 1988 թ.

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 46, թ. 1-3:

**ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ 24 ԲԳ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ**

Ընկերներ և հայրենակիցներ.

Պատմական դարձակետ կ'ապրի Հայոց նորագոյն պատմութիւնը: Հայկական Հարցը մտած է նոր եւ բախտորոշ փուլի մը մէջ:

Ըստ էութեան, ցարդ ոչինչ փոխուած է անշուշտ այն առանձնաշնորհեալ դիրքէն՝ զոր Թուրքիան կը վայելէ Արեւմտեան եւ Արեւելեան զինակցութեանց միջեւ, եւ որ հիմնական խոչընդոտն է Հայ Դատի բարենպաստ լուծման: Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներն ու անոր դաշնակից պետութիւնները, շարունակելով Թուրքիան պատուար նկատել Խորհրդային Միութեան ծաւալման թէ անոր ազդեցութեան գօտիի ընդարձակման դէմ, թուրք պետութեան կ'ընծայեն տնտեսական, ռազմական եւ ընկերային լայն օժանդակութիւն: Իսկ Խորհրդային Միութիւնը, մղուած իր սեփական հաշիւներէն, որոնց մէջ կարեւոր տեղ ունի իր տարածքի թրքօ-քաքար ժողովուրդներն ու Թուրքիան իրարու շողկապող համաթուրանական յարանուն տրամադրութիւններուն հաշուառումը, ոչ միայն բացայայտօրէն չի հակադրուիր թուրք ցեղապաշտ պետութեան, այլեւ կը շարունակէ զայն պարբերաբար դարպասել: Հակադիր ուժերու այս բարդ հաւասարակշռութեան մէջ է, որ հայ ժողովուրդը պարտաւորուած է գործել ի խնդիր ազգային-քաղաքական առաջադրանքներու իրականացման:

Բայց եթէ Հայ Դատի ամբողջական լուծման հիմնական դժուարութիւնները տակաւին վերացած չեն, այլ նոր կացութիւններ, միջազգային թէ ազգային գետնի վրայ, նոր յոյսեր կը ներշնչեն հայութեան՝ իր անժամանցելի իրաւունքներու բազմակողմանի հետապնդման եւ աւելի բարենպաստ արդիւնքներու կարելիութեան գծով:

Իրօք, վերջին տարիներուն, Արեւմտեան Չինակցութեան եւ Խորհրդային Միութեան միջեւ երբեմնի ծայրայեղ լարուածութիւնը որոշ մեղմացում կրեց՝ խորհրդային նոր ղեկավարութեան կողմէ ձեռնարկուած ներքին թէ արտաքին յեղաշրջող բարեփոխումներուն բերումով: Վերակառուցման (փերեսթրոյքա), հրապարակայնութեան (կլասնոսթ) եւ ժողովրդավարացման (դեմոկրատիզացիա) կորպաչելեան ներքին կարգախօսները, տնտեսական որոշ ազատութիւններ, ինչպէս նաեւ՝ արտաքին ճակատի վրայ՝ աստիճանական զինաթափման ճիգերը, նոր եւ աւելի արժանավայել կեանքի մը

խոստումը կու տան խորհրդային քաղաքացիներուն եւ ժողովուրդներուն: Նոր պայմանները Խորհրդային Հայաստանի եւ Անդրկովկասի չորսուկէս միլիոն հայութեան համար եւս ստեղծեցին հաւաքական ինքնաշէշտման եւ աւելի ազատ զարգացման զգալի կարելիութիւններ:

Ուստի, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը դրական մօտեցում միայն կրնայ ունենալ Խորհրդային Միութեան վերակառուցման, հրապարակայնութեան եւ ժողովրդավարացման քաղաքականութեան, ինչպէս նաեւ տնտեսական բացման եւ ազատութիւններուն նկատմամբ, եւ իր կարելիութեանց սահմաններուն մէջ զօրավիզ կը կանգնի անոնց:

Ներազգային ճակատի վրայ, մինչեւ տակաւին վերջերս՝ Հայաստանի ժողովուրդն ու պետութիւնը գրկուած ըլլալով քաղաքական ազատ արտայայտութեան ամէն կարելիութենէ, Հայ Դատի հետապնդման միակ գործօնը արտախորհրդային Սփիւռքի հայութիւնն էր: Եւ հարկ է նշել, որ հակառակ միջազգային կաշկանդումներուն եւ յարակից բոլոր դժուարութիւններուն, վերջին 15–20 տարիներուն աւելի շեշտակի կերպով շրջայազերծուած Հայ Դատի պայքարը, իր ցուցական, քարոզչական, յարաբերական եւ դիւանագիտական երեսներով, տուաւ շօշափելի արդիւնք՝ մեր ազգային իրաւունքները ընդհանրապէս եւ հայութեան կրած Յեղասպանութիւնը յատկապէս համաշխարհային հանրային կարծիքին ծանօթացնելու տեսակէտէն:

Բայց Լեռնային Դարաբաղի հայութեան 1988 թ. փետրուարի արդար ընդվզումը եւ Խորհրդային Հայաստանի ժողովուրդին ամբողջական զօրակցութիւնը Արցախեան շարժման, Էսպէս զօրացուցին Հայ Դատի հետապնդման կարելիութիւնները՝ անոնց տալով բոլորովին նոր տարողութիւն: Հայրենի մեր ժողովուրդը փաստեց, որ հակառակ տասնամեակներու իր լռութեան՝ դաժան վարչակարգի մը ներքեւ, ինք լրիւ պահած է գիտակցութիւնը հայ ազգային իրաւունքներուն եւ ունի վճռական տրամադրութիւնը զանոնք հետապնդելու՝ ըստ ամենայնի առողջ գործելակերպով եւ միակամ կեցուածքով: Հայաստանի հայութեան այդ վարմունքը, որ իր անկաշկանդ արտայայտութիւնը գտաւ Խորհրդային ներքին նոր քաղաքականութեան ստեղծած պայմաններուն մէջ, Էական կարեւորութիւն ներկայացնող դարձակէտ կը կազմէ մեր ժողովուրդի ժամանակակից պատմութեան եւ Հայ Դատի հետապնդման մէջ: Այն կոչուած է իր պատմաքաղաքական բովանդակ նշանակութիւնը պահելու, եթէ նոյնիսկ Խորհրդային ներքին բարեփոխութեանց մասնակի թէ ամ-

բողջական վերացումով, այդպիսի կեցուածքներ այսուհետեւ բռնի ուժով արգիլուին հայրենի ժողովուրդին: Հայաստանը՝ իր շուրջ երեքուկէս միլիոն գրեթէ միաձոյլ հայութեամբ, քաղաքական հիմնական գործօն է այլեւս, որուն խաղալիք դերը, Հայ Դատի հետապնդման եւ ի մասնաւորի՝ Անդրկովկասի հայապատկան հողամասերու պահանջատիրութեան գծով, պիտի ունենայ վճռական նշանակութիւն:

Միս կողմէ, սակայն, համաթուրանական վտանգը այսօր նոյնքան առկայ է որքան երէկ: Հարկ է բացայայտել այդ վտանգը կարելի բոլոր միջոցներով եւ բոլոր մակարդակներուն վրայ, եւ խարանել ըստ ամենայնի ժամանակավրէպ ցեղապաշտ այդ վարդապետութիւնը՝ Հայաստանի եւ հայ ժողովուրդին համար աղիտալի իր առաջադրանքներով հանդերձ: Հարկ է մանաւանդ ըլլալ աշխուրջ ու շրջահայեաց՝ Հայաստանի եւ Անդրկովկասի հոծ հայութիւնը գերծ պահելու համար նոր փորձանքներէ:

Բոլոր պարագաներուն մէջ, Հայկական Արցախի եւ հայրենի հայութեան ազգային պահանջատիրութեան սքանչելի զարթօնքը Հ. Յ. Դաշնակութիւնը կը դնէ վերանորոգուող ու մի շտ աւելի շեշտուող պարտաւորութեանց դիմաց: Շարունակելով գործել Հայ Դատի հետապնդման այլազան մարզերուն մէջ, միշտ պահանջատէր մնալով Թուրքիայէն, արեւմտեան պետութիւններէն եւ Խորհրդային Միութենէն՝ Արեւմտահայաստանի ազատագրութեամբ Հայաստանի եւ հայ ազգի վերամիաւորման գծով, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը կը վերահաստատէ իր անմիջական պարտաւորութիւնները՝ հայրենի ժողովուրդին նկատմամբ. լրիւ զօրավիզ հանդիսանալ անոր տրամադրութիւններուն եւ ձգտումներուն, անոր ազգային ազատութիւններուն, ընկերային եւ քաղաքական պահանջներուն, ջանալ ամէն կերպով, որ առողջ եւ իրատես հունի մէջ մնայ հայրենի պահանջատիրութեան շարժումը, զայն ապաժամ ու վտանգաւոր նախաձեռնութիւններէ հեռու պահելու նախանձախնրութեամբ, օժանդակել Հայաստանի եւ Հայկական Արցախի տնտեսութեան բարուքման ու ծաղկումին ու նպաստել, վերջապէս, ազգային-հաւաքական շահերն ամէն բանէ գերադասող հայրենի արժանատր ու բոլորանուէր իշխանութեան մը ստեղծման:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը վստահ է, որ հայ ազգային իրաւունքներու հետապնդման եւ հայրենի ժողովուրդին զօրակցութեան ու օժանդակութեան իր ճիգերուն մէջ ինք պիտի շարունակէ վայելել բովանդակ հայութեան անվերապահ գործակցութիւնը: Ղարաբաղի եւ Հայաստանի վերջին շարժումներն անհերքելի փորձաքար մը եղան՝ ապացուցանելու համար, թէ Սփիւռքի բոլոր գաղութներուն ու

բոլոր հոսանքները ինչպիսի միաձույլ ու վճռական զորակցութիւն կրնան յայտնաբերել՝ ի պաշտպանութիւն Մայր Հայրենիքի ժողովորդին հարազատ տրամադրութիւններուն եւ ազգային արդար իրաւունքներուն: Համահայկական այդ հոյակապ զորակցութիւնը պէտք է վառ մնայ ու շարունակուի: Աւելի քան երբեք ի գորու է այսօր համազգային հրամայական կարգախօսը՝ ՄԻԱՅՅԱԼ ԵՒ ՄԷԿ ՀԱՅՐԵՆԻՔ, ՄԻԱՅՅԱԼ ԵՒ ՄԷԿ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ:

Օգոստոս, 1988 թ.

«Արօշակ», ԺԹ (19) տարի, թիւ 10, 31.08.1988:

№ 95
РЕЗОЛЮЦИЯ
ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ТРУДЯЩИХСЯ ЗАВОДА
“ОРБИТА”

Обсудив на общем собрании трудящихся завода “Орбита” постановление Президиума Верховного Совета СССР, коллектив завода с одобрением воспринял направление в НКАО представителя ЦК КПСС и Президиума Верховного Совета СССР тов. Вольского А. И. и создание специальной комиссии Совета Национальностей Верховного Совета СССР по Нагорному Карабаху. Это дает основание полагать, что вопрос об НКАО не закрыт, что видно из выступлений тов. Горбачева М. С. и тов. Громыко А. А.

Исходя из изложенного, коллектив считает необходимым высказать свое мнение о заседании Президиума Верховного Совета СССР и свои пожелания и просьбы предстоящей Сессии Верховного Совета СССР.

1. Принятое постановление не полностью отражает чаяния коренного армянского населения НКАО и Армянской ССР, выразившиеся в решениях сессий облсовета НКАО и сессии Верховного Совета Армянской ССР. На обсуждении не были полностью учтены ленинские принципы межнациональных отношений, право наций на самоопределение, которые зафиксированы в ст. 70 Конституции

СССР, в резолюциях XXVIII съезда КПСС и в резолюции “О межнациональных отношениях” XIX Всесоюзной конференции КПСС. Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 18.07.88 г. не содержит в себе окончательного справедливого решения проблемы Нагорного Карабаха, и поэтому не может служить надежной основой для нормализации добрососедских отношений между народами двух союзных республик.

2. Если Коммунистическая партия и Советское государство в настоящее время признают и исправляют ошибки, совершенные в период культа личности и застоя относительно отдельных лиц, то почему не исправить ошибку, совершенную в тот же период в отношении армянского народа?

3. На наш взгляд, проект постановления, составленный до заседания Президиума, оказал решающую роль на односторонний ход обсуждения всего заседания и принятие окончательного постановления.

4. По выступлениям некоторых депутатов создавалось впечатление, что воссоединение НКАО с Армянской ССР отражает мнение отдельных групп людей, это ошибочно. Воссоединение является законным желанием всего армянского народа.

5. Центральное телевидение и средства массовой информации однобоко и тенденциозно освещали вопросы, связанные с НКАО и вокруг него, что еще более нагнетает сложившуюся обстановку и усиливает межнациональную рознь.

6. Решение Президиума Верховного Совета СССР было, на наш взгляд, принято после поверхностного изучения вопроса депутатами, которые, как и весь советский народ, до сих пор не знают мнения Секретариата ЦК КПСС, которому с марта с. г. было поручено рассмотрение данного вопроса.

7. Из встреч с участниками заседания Президиума Верховного Совета СССР нам стало известно, что оно длилось восемь с половиной часов, между тем телерепортаж длился около двух часов. Считаем, что никакой журналист не имеет права по своему усмотрению выбирать и показывать те или иные отрывки заседания высшего органа государственной власти СССР. Исходя из этого, просим хотя бы по армянскому и азербайджанскому телевидению показать полный репортаж об этом заседании.

Коллектив завода “Орбита” надеется, что на предстоящей сессии Верховного Совета СССР после заслушивания предложений

Секретариата ЦК КПСС, комиссии по национальным вопросам и тов. Вольского А. И., глубокого и всестороннего изучения вопроса, будет принято справедливое решение в соответствии со статьей 70 Конституции СССР.

Это решение еще более укрепит веру советских людей в перестройку, демократию и гласность.

От имени коллектива завода “Орбита”

Директор **Межлумян Г.А.**

Секретарь парторганизации **Казазян К.А.**

Председатель профсоюзного комитета **Гиносян В.А.**

Председатель СТК **Хачатрян С.С.**

30.08.1988 г.

ГА НКР, ф. 2, оп 1, д. 3, л. 34.

№ 96
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО
ХЛЕБЗАВОДА

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ НК ОБКОМА ПАРТИИ ПОГОСЯНУ Г.А.
КРЕМЛЬ, ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ
ЦК КПССС М.С. ГОРБАЧЕВУ
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР А.А. ГРОМЫКО

Коллектив Степанакертского хлебзавода выражает глубокое возмущение столь бестактным и наглым поведением руководства Азербайджана, которое невзирая на известные всем решения Президиума Верховного Совета СССР от 18.07.88 еще более усилили экономическое, административное, нравственное давление на армянское население Карабаха и настолько изысканно пользуется молчалием Москвы, что за несколько дней в Шуше добились того, чего не могли добиться за 67 лет существования Карабаха в составе Азербайджана. Они не только добились с помощью хулиганства, разбоя, запугивания шантажа и даже избиений выселения из Шуши всех коренных жителей армянской национальности, но и в кратчай-

ший срок заселили так называемыми переселенцами азербайджанской национальности не только в Шуше, но и во многих других районах Карабаха таких как Ходжалы, Малибейли. Поражает двуличие первого секретаря ЦК КП Азербайджана Везирова, который с одной стороны дает распоряжение о заселении переселенцев азербайджанской национальности в другие районы Азербайджана кроме Карабаха, а другой стороны дает распоряжение о выделении ссуды 3 млн рублей на строительство жилья в Шуше для тех же переселенцев, кроме того за август и сентябрь месяцы участились случаи бесчинств, разбоя на дорогах, ведущих в Степанакерт и непосредственно в некоторых районах Азербайджана. Все это преследует ту же цель – заставить депортировать армян с их исконных земель, эмигрировать в другие районы СССР, как это было сделано в Нахичеванской автономной республике, армянское население которой в 1920 г. составляло 40 процентов сегодня достигает едва лишь 1,5 процента Поэтому просим вас в целях предотвращения дестабилизации обстановки в области срочно вмешаться и любыми путями заставить руководство Азербайджана прекратить их бесцеремонное бесчинство в нашей области, заставить их в кратчайший срок заселить всех переселенцев азербайджанской национальности в другие районы Азербайджана и как можно скорее решить вопрос о выходе НКАО из состава Азербайджана, считая дальнейшее существование в составе этой республики невозможным.

Директор завода **Арутюнян С.Х.**
Секретарь парторганизации **Гаракян Г.А.**
Секретарь комитета комсомола Акоюн
Председатель завкома профсоюзов **Овчян Н.Д.**

14.09.1988 г.

ГА НКР, ф. 2, оп. 1, д. 19, л. 41.

**ԵՐԵՎԱՆԻ ԷԼԵԿՏՐՈՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՏԵԽՆԻԿՈՒՄԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ՀԱՅԿՈՍԿՈՒՄԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ,
ՀԽՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ**

Այսօր Վարաբաղում իրավիճակը ծայրաստիճան վատթարացել է: Որոշման իրականացումը վերցնելով իր ձեռքը՝ Աղբրեջանի ղեկավարությունը որդեգրել է մի քաղաքականություն, որի նպատակն է անեքսիայի ենթարկել Վարաբաղը: Այդ քաղաքականության հիմնական արտահայտություններն են՝

1. Վարաբաղի աղբրեջանական վայրերում նոր աշխատատեղերի ստեղծումով (Շուշիում տուրիստական առողջարարական համալիրների, Խոջալուում երկու մեծ կոմբինատների կառուցումը), այստեղ «փախստական» աղբրեջանցիների բնակեցումով՝ փոխել Վարաբաղի էթնիկական կազմի հարաբերակցությունը՝ հօգուտ աղբրեջանցիների:

2. Նվաստացուցիչ վերաբերմունքով, զանգվածային հալածանքներով հայ ազգաբնակչության ազատագրական պայքարի ճնշումը դրդելով՝ հայերին լքել Վարաբաղը (տասնյակ անհիմն ձեռնարկությունները Ստեփանակերտում և այլ վայրերում, զինվորների հայ բնակչության արժանապատվությունը վիրավորող ստորացուցիչ գործողությունները, պաշտոնյաների կողմից ահաբեկումները, Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի փակումը):

Այսօր Սումգայիթյան «դատավարությունները» մի զարհուրելի խեղկատակության են վերածվել: Այո՛, Հայաստանի մամուլը արդեն տալիս է այդ ամենի ճիշտ գնահատականը, բայց դրանից ոչինչ չի փոխվում: Անհրաժեշտ է Հայաստանի պաշտոնական, կտրուկ միջամտությունը: Մեր ժողովուրդը երբեք չի կարող մոռանալ և ներել Սումգայիթը: Եթե պետությունը չգործադրի արդարադատությունը, ապա դա իր վրա կվերցնի ժողովուրդը, ինչը կնշանակի նոր գոհեր, ազգամիջյան հարաբերությունների կտրուկ սրում:

Ձեզանից, մեր ողջ ղեկավարությունը, այսօր քան երբեք պահանջում է քաղաքական արիություն և վճռականություն: Դուք պետք է կարողանաք շտկել Վարաբաղում ստեղծված իրադրությունը, հասնենք արդար դատավարության Սումգայիթի ոճրագործների հանդեպ: Այդ ամենում մենք Ձեզ նեցուկ կլինենք: Եթե լռեք, չանց-

նենք վճռական գործողությունների, ապա մենք Ձեզ կդասենք Մոսկվայի և Ադրբեջանի հայաստյացիների շարքը:

Երևանի էլեկտրոսեփանիկական տեխնիկում:

14.09.1988 թ.

ՀՄԽ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 21, թ. 24:

№ 98
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО
ФИЗИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

В ЦК КП АРМЕНИИ
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР
СОВЕТ МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАНСКИЙ ГОРКОМ КП АРМЕНИИ
МАШТОЦКИЙ РК КП АРМЕНИИ

Дирекция, партийный комитет, профкомитет и комитет ЛКСМ Ереванского физического института, выражая серьезную обеспокоенность всего многотысячного коллектива ученых, инженеров, рабочих и служащих в связи с новой волной обострения положения в Нагорно–Карабахской автономной области, обращаются к руководству республики с настоятельной просьбой обеспечить оперативную официальную информацию о действительно происходящих в НКАО событиях. Мы твердо уверены, что это прекратит стихийное распространение слухов, в значительной степени стабилизирует внутривнутриполитическое положение в республике и в г. Ереване, а также будет способствовать налаживанию диалога между руководством и населением.

В результате непосредственных контактов с руководством НКАО, в связи с выполнением нами взятых на себя обязательств по содействию осуществлению известных постановлений партии и правительства по Нагорному Карабаху, мы достаточно хорошо информированы о неудовлетворительной деятельности прокурора НКАО Василенко, а также о провокационной, дестабилизирующей

роли так называемых беженцев из Армении азербайджанской национальности, расселяющихся в различных районах Нагорного Карабаха. Поэтому считаем, что руководство республики должно незамедлительно обратиться к руководству страны и Азербайджанской ССР по поводу указанных проблем, дать объективную их оценку, совместно найти справедливое решение и обнародовать его.

Директор института **Аматуни А.Ц.**
Секретарь парткома **Бадалян С.Г.**
Председатель профкомитета **Дадян А.Т.**
Секретарь комитета ЛКСМ **Элбакян Е.Г.**

16.09.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 20, л. 17.

№ 99
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОЙ
ОБУВНОЙ ФАБРИКИ

СТЕПАНАКЕРТ, УПОЛНОМОЧЕННОМУ
ЦК КПСС И ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ВОЛЬСКОМУ А.И.
МОСКВА, КРЕМЛЬ, ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС
М.С. ГОРБАЧЕВУ

Коммунисты и полуторатысячный коллектив Степанакертской обувной фабрики выражает свое глубокое возмущение и справедливое негодование учиненными за последние 3 дня провокациями, организованными руководством Азербайджана в лице замминистра внутренних дел республики, непосредственного организатора, специалиста по организации провокаций Мамедова, выразившимися в попытке учинить второй Сумгаит для армянского населения Нагорного Карабаха. Мы, армяне, русские, как один человек выступаем в роли коллективного свидетеля этих чудовищных провокаций. О запланированности межнациональной провокации подтверждают такие факты: прокуратура Азербайджана в лице скомпрометировавшего себя Богомолова, вызвавшего своими противоправными дей-

ствиями забастовку, под прикрытием которой лица азербайджанской национальности, ранее зная о готовящейся провокации, стали покидать свои квартиры и дома, оставляя в них в основном вооруженных мужчин как это было в селе Ходжалу, Киркиджан и некоторых кварталах г. Степанакерта. В результате провокации 14 человек мирных безоружных лиц армянской национальности получили огнестрельные ранения, в том числе тяжкие. Учиненные провокации обострили и без того крайне напряженную обстановку в области и нет твердой гарантии, что это не вызовет ответной реакции. Неоднократное тревожное обращение в ЦК КПСС и Президиум Верховного Совета СССР никаких результатов не дало. Коллектив Степанакертской обувной фабрики, как и весь Карабахский народ глубоко убеждены, что только окончательный и безвозвратный вывод НКАО из административного подчинения Азербайджана раз и навсегда нормализует обстановку и станет политической платформой истинного процветания принципов ленинской национальной политики.

Принято на общем собрании коллектива Степанакертской обувной фабрики, 19 сентября 1988 г.

Директор **Атаджанян В.А.**
Секретарь партбюро **Саркисян В.З.**
Председатель профкома **Айрапетян З.А.**

19.09.1988 г.

ГА НКР, ф. 2, оп. 1, д. 60, л. 74.

№ 100

РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ЛЕНИНАКАНСКОГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ХЛОПЧАТУМАЖНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ ИМЕНИ МАЙСКОГО ВОССТАНИЯ

**ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМЯНСКОЙ ССР
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР**

Богатый трудовыми традициями многочисленный интернациональный коллектив орденов Трудового красного знамени и Дружбы

народов Ленинанканского производственного хлопчатобумажного объединения имени Майского восстания единогласно поддерживает и присоединяет свой голос ко всенародному движению армянского народа за справедливое и конституционное решение Карабахской проблемы. Исходя из ленинских принципов национальной политики, в сознании армянского народа судьба Нагорного Карабаха неразрывно связана с жизнеспособностью и судьбой перестройки. В беспокойное время, когда трудящиеся НКАО и весь армянский народ ожидал справедливого решения конституционных требований, последовали чудовищные злодеяния сумгаитских варваров, факты массового отравления в Масисском филиале швейного объединения “Гарун”, судебный фарс и имитация наказания над националистическими бандами организаторов и исполнителей акта геноцида в отношении армянского населения в Азербайджане, которые вызвали законное всенародное возмущение.

От имени коллектива Ленинанканского х/б объединения выражаем свои требования:

1. Немедленно снять комендантский час в НКАО.
2. Прекратить незаконное строительство без ведома руководства НКАО в селе Ходжалы и в г Шуше.
3. Гарантировать безопасный провоз народно-хозяйственных и жизненно важных грузов, направляемых из Армении для НКАО.
4. Полностью поддерживаем ходатайство потерпевших и их защиты, представленных Верховному Суду СССР.
5. Обеспечить полную гласность в освещении центральными органами информации событий в НКАО и вокруг него, а также судебных заседаний в разных городах по делам сумгаитских убийц.
6. Обеспечить полную демократию и соблюдение конституционных прав всех участников справедливого движения армянского народа.

Совет трудового коллектива.

19.09.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 56, л. 70.

№ 101
ЗАЯВЛЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА “РАЗДАНМАШ”

ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМ. ССР
МОСКВА, ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ СССР

Многотысячный коллектив ПО “Разданмаш”, рассмотрев требования армянского населения НКАО и учитывая ситуацию в НКАО, объявляет однодневную забастовку солидарности 18 ноября со следующими требованиями.

1. Отмена комендантского часа в НКАО.
2. Обеспечение свободного прохода автоколонн, следующих из Армении.
3. Единый судебный процесс над организаторами и исполнителями сумгаитской резни.
4. Прекращение незаконных строителейств в г. Шуше и с. Ходжалу.
5. Такое изменение Конституции СССР, которое обеспечивало бы реализацию права наций на самоопределение.
6. Перевод задержанных лиц армянской национальности из азербайджанских тюрем в г. Шуше и г. Агдаме в соответствующие заведения других республик, кроме Азербайджана, так как там применяются к ним тяжелейшие пытки. Прекращение проверок хозяйственной деятельности предприятий НКАО со стороны комиссий из Баку до решения проблемы.
7. Принятие окончательного решения по снятию НКАО из состава Азербайджана и воссоединения с Арменией.

И. о. руководителя объединения **Вартанян С.Х.**,
Председатель СТК **Геворгян Г.Р.**,
Секретарь парткома **Григорян Х.М.**,
Председатель профкома **Берберян К.А.**

18.09.88 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 56, л. 71.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

1988 թվականի սեպտեմբերի 19-ին կայացած Հայաստանի գրողների միության արտակարգ ժողովը քննարկեց Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում և Հայաստանում ծայրահեղ լարվածության հասած վիճակը, որ ի վերջո, հետևանք է Կենտրոնական իշխանությունների ձեռնարկած անբավարար միջոցառումների ու Ադրբեջանի կառավարող շրջանների պրովոկացիոն միջամտությունների, և համոզմունք հայտնեց, որ ներկա լարված մթնոլորտում այլևս անուժ են հարցի կես լուծման կոմպրոմիսային այս կամ այն տարբերակները: Վերջին օրերին, հատկապես սեպտեմբերի 18-ին Ստեփանակերտում և շրջակա գյուղերում կատարված իրադարձությունները ևս մեկ անգամ ապացույց են, որ Ադրբեջանում գործող մութ ուժերը երբեք թույլ չեն տա իրագործելու ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հուլիսի 18-ին կայացած նախագահության նիստի ընդունած ծրագրերը՝ ոչ տնտեսական, ոչ մշակութային, ոչ էլ քաղաքական ասպարեզներում: Մեզ հատկապես անհանգստացնում են Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի և Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում ապրող հայ բնակչության կյանքի ապահովության հույժ կարևոր խնդիրը, որ, ինչպես ցույց են տալիս իրադարձությունները, ոչ լուծվել են, ոչ էլ կարող են լուծվել նման եղանակներով: Մեր ժողովրդի մի մասի կյանքի տարրական ապահովության համար տազմապն է այսօր ոտքի հանել Խորհրդային Հայաստանի ողջ բնակչությանը, այդ տազմապն է դրդել դիմելու համագալսյին գործադույի:

Մեզ այլևս չի կարող հանգստացնել հերթական ոճրագործություններից հետո գորքի միջամտությունը: Բախման հնարավորությունն է պետք կանխել և ոչ թե բախման մասշտաբը: Վերջին ամիսների փորձը ցույց տվեց, որ ազգամիջյան հարաբերությունների լարվածությունը չի թուլանում, ընդհակառակը, ավելի է սրվում: Եվ կարվի, որովհետև տնտեսական ու մշակութային կապերով Լեռնային Ղարաբաղի միացումը Հայաստանի հետ, Ադրբեջանն ընդունում է որպես պարտություն, որպես քաղաքական միացում, և բնական է, որ ամեն կերպ պետք է խոչընդոտի այդ ծրագրի իրագործմանը: Կարվի, քանի դեռ վերջ չի տրվել աչքակապությանը, չի դատապարտվել ո՛չ Սումգայիթը, ո՛չ Մասիսը, չի բացահայտվել նշված և չնշված այլ ոճրագործությունների կազմակերպիչ ուժը: Հայ և

աղբրեջանական ազգամիջյան հարաբերությունների լարվածությունը չի թուլանա, քանի դեռ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը չի վերադարձվել իր օրինական տիրոջը՝ Խորհրդային Հաստատանին:

ՀԽԳ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԺՈՂՈՎԸ ՈՐՈՇՈՒՄ Է.

1. Դիմել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդին, հրավիրել արտակարգ նստաշրջան հետևյալ օրակարգով. Դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին՝ ճանաչելու Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի ինքնորոշման իրավունքը, և անհապաղ դուրս բերել մարզը Աղբրեջանական ԽՍՀ-ի կազմից:

2. Դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին և ԽՍԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյին՝ կտրուկ միջոցառումներ ձեռնարկել՝ ապահովելու Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի և Աղբրեջանական ԽՍՀ-ում ապրող հայ բնակչության ազատ և անվտանգ ապրելու սահմանադրական իրավունքը:

3. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն դատախազությունից՝ վերջ տալ Սումգայիթի և Մասիսի ոճրագործությունների հետաքննության քաշքշուկին և բացահայտել ու դատապարտել ցեղասպանության ակտի իսկական մեղավորներին:

19.09.1988 թ.

ՀՄԽ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 678, ք. 113–114:

№ 103

РЕЗОЛЮЦИЯ

ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА ВНИИ ОПТИКО-ФИЗИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ

Обсудив сложившуюся в республике ситуацию, коллектив Ереванского филиала ВНИИОФИ требует незамедлительного созыва внеочередной сессии Верховного Совета Армянской ССР для рассмотрения следующих вопросов.

1. Ход событий подтвердил, что Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. не способствовало стабилизации обстановки в регионе. Игнорирование воли народа, вы-

раженной Советом народных депутатов НКАО, линия на увековечение произвольного раздела Армении чревата постоянными обострениями и конфликтами. Очевидно, что провозглашенные на заседании Президиума от 18 июля гарантии и социально-экономические меры не могут быть претворены в жизнь, пока они не будут подкреплены политическим решением вопроса. Верховный Совет Армянской ССР должен потребовать немедленного вывода НКАО из состава Азербайджанской ССР.

2. Положение армян, проживающих на территории Азербайджанской ССР, продолжает оставаться тревожным. Не последнюю роль в этом сыграли чрезмерная либеральность по отношению к сумгаитским погромщикам и отсутствие гласности в проведении судебных процессов над ними. Верховный Совет Армянской ССР должен потребовать от Правительства СССР принятия действенных мер по обеспечению безопасности армянского населения на всей территории Азербайджанской ССР.

3. Обострению обстановки в значительной степени способствует позиция центральных средств массовой информации. Поверхностные, тенденциозные, зачастую фальсифицированные сообщения оскорбляют одних, подстрекают других и дезориентируют общественное мнение страны в целом. Показательны в этом отношении некоторые статьи в “Правде”, репортажи ЦТ о событиях в аэропорту “Звартноц”, сообщения ТАСС о положении в Нагорном Карабахе и вокруг него, в частности, сообщение от 19 сентября с. г. Закрывая глаза на истинное положение дел и представляя массовое народное движение как действия мифических экстремистов или дельцов теневой экономики, невозможно оздоровить обстановку. Верховный Совет Армянской ССР должен выразить протест против деструктивной деятельности средств массовой информации.

4. Вызывает недоумение ввод в республику дополнительных контингентов внутренних войск. Присутствие усиленных нарядов милиции и воинских патрулей, оцепление на улицах столицы республики не вызывается необходимостью и лишь оскорбляет достоинство граждан. Следует признать, что беспримерная по своей жестокости карательная операция в аэропорту “Звартноц” была просто бессмысленной.

Верховный Совет Армянской ССР должен потребовать, чтобы такие крайние меры, как ввод дополнительных войск с целью наве-

дения порядка, в каждом отдельном случае в обязательном порядке согласовывались с Президиумом Верховного Совета республики.

Трудовой коллектив Ереванского филиала ВНИИОФИ в поддержку вышеизложенных требований объявляет однодневную забастовку 21 сентября 1988 г.

Председатель собрания **Шавердян Ф.М.**
Секретарь собрания **Карапетян Б.О.**

20.09.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 48, л. 38–39.

№ 104

ՀԽՍՀ ԳԱ ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՄՈՒՄԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

Ի նկատի ունենալով ԼՂԻՄ–ում տիրող տագնապալի վիճակը, որը հղի է մարզի բնակչության համար աննախատեսելի հետևանքներով և համերաշխ լինելով Արցախի ժողովրդի հերոսական պայքարի հետ՝ ՀԽՍՀ ԳԱ–ի Օրգանական քիմիայի ինստիտուտի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը դիմում է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի հարգարժան պատգամավորներին անհապաղ կազմակերպել արտահերթ նստաշրջան հետևյալ օրակարգով.

1. Ազգային հողի վրա հետագա ընդհարումներից խուսափելու համար պահանջել ԽՍՀՄ կառավարությունից ԼՂԻՄ–ն անհապաղ դուրս բերել Ադրբեջանի կազմից:

2. Ընդունել Օսմանյան Թուրքիայի կառավարության կողմից 1915 թ. կազմակերպված հայերի մասսայական տեղահանությունը և կոտորածը որպես ցեղասպանություն ու դիմել ԽՍՀՄ ԳԱ–ին Գերագույն իշխանության կողմից նշված փաստը որպես հայերի ցեղասպանություն ընդունելու պահանջով:

Ժողովի նախագահ՝ **Բաղդասարյան Գ.Բ.**
Արհկոմի նախագահ՝ **Քոչարյան Ս.Տ.**

21.09.88 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 48, թ. 21:

№ 105
ОБРАЩЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО
ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОГО ЗАВОДА

В ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ СССР
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ АРМ. ССР

Коллектив Ереванского электротехнического завода встревожен последними событиями, происходящими в НКАО.

Коллектив считает, что принятое Президиумом Верховного Совета СССР на заседании от 18 июля 1988 г. решение “О Нагорном Карабахе” не обеспечило нормализацию обстановки в регионе и особенно безопасность коренного армянского населения. Не обеспечена также свобода культурного и экономического общения с Арменией.

События 18 сентября возникли в результате нападения группы азербайджанцев на автомашины, перевозящие народнохозяйственные грузы из Армении в НКАО. При этом были избиты водители и сопровождающий военнослужащий. Подобные случаи не единичны.

“Сумгаит” продолжается.

Коллектив отмечает, что принятое ЦК КПСС и СМ СССР Постановление “О развитии НКАО” со стороны Азербайджана не выполняется.

И в этом вопрос в НКАО перемен нет. Более того, начато и продолжается планомерное незаконное заселение НКАО азербайджанцами. Цель ясна – это повторение Нахичевана.

Коллектив Ереванского электротехнического завода выражая возмущение, обращается с требованием:

На предстоящей сессии Верховного Совета СССР, при рассмотрении решения Президиума “О Нагорном Карабахе” учесть настоящую обостренную ситуацию в НКАО и принять однозначное, положительное решение по поднятому сессией областного Совета НКАО вопросу о воссоединении с Арменией, что одновременно обеспечит безопасность – конституционное право на жизнь коренного населения области, сделает шаг к восстановлению дружеских и доброжелательных отношений между двумя соседними народами

и исключит препятствия на пути воплощения в жизнь “Постановления ЦК КПСС и СМ СССР “По Нагорному Карабаху”.

Кроме указанного, коллектив требует взять под юридический контроль сообщения средств массовой информации о происходящих событиях с целью исключения безответственных, затрагивающих человеческие чувства и подстрекающих к вынужденным, нежелательным действиям информаций.

От имени трудового коллектива,
Председатель Совета трудового коллектива **Саакян Т.**

21.09.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 48, л. 24.

№ 106
ОБРАЩЕНИЕ
ТРУДЯЩИХСЯ КИРОВАКАНСКОГО ЗАВОДА
“ТЕХНОПРИБОР”

ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ ССР
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ГОРОДСКОМУ СОВЕТУ ДЕПУТАТОВ г. КИРОВАКАНА

Мы, трудящиеся Кироваканского завода техноприбор, глубоко возмущены противоправными действиями со стороны азербайджанской части населения Азерб. ССР и осуждаем безнаказанность по отношению ко всякого рода инцидентам, что является прямым следствием нагнетания создавшейся острой ситуации. По нашему глубокому убеждению, Азерб. правительство не сделало должных выводов из решений Президиума Верховного Совета СССР, прямым следствием чего является нынешняя возникшая обстановка. Заверяем вас, что трудящиеся коллектива и всей республики были полны решимостью исполнения постановлений Президиума Верховного Совета ССР, однако сегодняшняя реальность их хода исполнения нас вновь заставила засомневаться в осуществлении всех перемен,

которые уже на продолжении 70 лет остаются неосуществленными. Мы требуем в кратчайшие сроки принять неотложные меры по решительному повороту в создавшейся ситуации, исходя из справедливых требований нашего народа, в противном случае в создавшейся ситуации всех исходов не предсказать.

Коллектив завода техноприбор.

22.09.1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 20, л. 21.

№ 107
ОБРАЩЕНИЕ
ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО
СОСТАВА КИРОВАКАНСКОГО
ГОСПЕДИНСТИТУТА

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР
ВОСКАНЯНУ Г.М.

Профессорско-преподавательский состав Кироваканского госпединститута, весь коллектив выражают свое возмущение по поводу следующего:

1. Одностороннего рассмотрения геноцида армян в г. Сумгаите, что скрывает истинную причину и цель этого преступления.

2. Препятствий, организованных руководством Азербайджана против реализации постановления Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г.

3. Искажения со стороны центральных средств массовой информации справедливой борьбы армянского народа за равноправие и самоопределение, скрывания геноцида армян, осуществленного азербайджанцами, вследствие чего создается неверное общественное мнение народов СССР про армян, тем самым создавая у них антипатичное отношение к армянскому народу.

4. Не учитываются многочисленные жалобы и заявления армянского народа со стороны центральных партийных и государственных органов, а также ленинский принцип прав наций на самоопределение и следовательно 70-ая статья Конституции СССР.

Ректор **Едоян Р.А.**
Секретарь партбюро **Казарян Г.А.**
Председатель профкома **Барсебян Р.Т.**

22.09.1988 г.

Н.А.А., ф. 207, оп. 44, д. 21, л. 54.

№ 108

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՁԵՐԱՆՈՒԼԵԿԿՏՐՈՎԵՆՏՐՈՆԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻՆ

Երևանի Ձերմուխեկտրոկենտրոնի կողեկտիվն իր անհանգստությունն է արտահայտում Լեռնային Գարաբաղի ավտոնոմ մարզում, Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի որոշ շրջաններում ազգամիջյան հարաբերությունների սրման, ինչպես նաև մեր հանրապետությունում ստեղծված լարված իրավիճակի կապակցությամբ:

Սոցիալիստական օրինականությունն ապահովելու նպատակով ձեռնարկվող միջոցառումների անբավարարության, օբյեկտիվ և հավաստի ինֆորմացիայի բացակայության հետևանքով՝ Երևանում և հանրապետության առանձին քաղաքներում ու շրջաններում խախտված է ձեռնարկությունների նորմալ աշխատանքը, որը զգալի վնաս է հասցնում ժողովրդական տնտեսության ու բնակչության կենսական շահերին:

Այս բոլորը սպառնում են անուղղելի վնաս հասցնել ազգամիջյան հարաբերություններին մեր երկրում հայ ժողովրդի հայրենասիրական ու ինտերնացիոնալ ավանդույթներին:

Այս ծանր օրերին մեր կողեկտիվը, ցուցաբերելով բարձր գիտակցություն և պատասխանատվություն, ապահովել է և այսու-

հետև կապահովի հանրապետության ժողովրդական տնտեսության և բնակչության անխափան էներգոմատակարարումը:

Մեր ժողովրդի համար այս լարված և ճակատագրական օրերին հարկ ենք համարում դիմել Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդին խնդրելու.

1. Կրկին անգամ քննարկել և դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին՝ Լեռնային Ղարաբաղի ավտոնոմ մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից հանելու մասին.

2. Դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը և խորհրդային կառավարությանը՝ ձեռնարկել բոլոր հնարավոր միջոցներն Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի տարածքում սոցիալիստական օրինականության և հայ բնակչության անվտանգության ապահովման ուղղությամբ:

3. Պետականորեն ճանաչել հայ ազգի նկատմամբ 1915 թ. ցեղասպանության փաստը և ապրիլի 24-ը հայտարարել ցեղասպանության զոհերի օր:

Միտինգի մասնակիցները հույս են հայտնում, որ նշված միջոցառումների իրականացումը կնորմալացնի իրադրությունը հանրապետությունում: Միաժամանակ միտինգի մասնակիցները դատապարտում են առանձին անպատասխանատու մարդկանց կողմից թույլ տրվող չկշռադատված հայտարարությունները և գործողությունները, որոնք էլ ավելի են սրում ստեղծված իրավիճակը և կոչ են անում մայրաքաղաքի բնակչությանը ցուցաբերել վերին աստիճանի զսպվածություն և քաղաքացիական պատասխանատվության բարձր զգացում՝ մեր ազգի պատվի և հեղինակության նկատմամբ, անհապաղ վերսկսել աշխատանքները բոլոր ձեռնարկություններում և կյանքը հանրապետությունում վերադարձնել նորմալ հուն:

Ընդունված է Երևանի Ջերմոէլեկտրոկենտրոնի կոլեկտիվի միտինգում:

22.09.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 48, ք. 86:

ՔԱՂՎԱԾՔ

**ԵՐԵՎԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ
23-Ի ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ**

ԼՍԵՑԻՆ. – Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում և Երևանում ստեղծված իրադարձության առնչությամբ ինստիտուտի կոլեկտիվի խնդիրների մասին (ռեկտոր Լ. Ե. Վարդանյան):

ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ. – Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ Ս. Մ. Սեմյոնովան, տնտեսագիտության դոկտորներ, պրոֆեսորներ Ա. Ս. Կիրակոսյանը, Հ. Ռ. Պողոսյանը, Ց. Ծ. Մահտեսյանը, աշխ. գիտ. դոկտորներ, պրոֆեսորներ Գ. Ե. Ավագյանը, Ս. Ա. Սելքունյանը, քիմիական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Մ. Գ. Չալինյանը, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ Գ. Ե. Կիրակոսյանը, ինստիտուտի ընդհանուր բաժնի վարիչ Լ. Ա. Կիրակոսյանը:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ. – Երևանի ժողովրդական տնտեսության ինստիտուտի կոլեկտիվի ժողովը, լսելով և քննարկելով «Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում և Երևանում ստեղծված իրադրության առնչությամբ ինստիտուտի կոլեկտիվի խնդիրների մասին» հարցը, արձանագրում է, որ հանրապետության ձեռնարկություններում, ուսումնական հաստատություններում, այդ թվում նաև մեր ինստիտուտում, ստեղծվել է խիստ լարված իրավիճակ, ձախողվում են ուսումնական պարապմունքները, առանձին ուսումնագիտական ստորաբաժանումներում ցածր է աշխատանքային կարգապահությունը, որն ուղղակիորեն կապված է ԼՂԻՄ-ում տիրող իրավիճակի հետ:

1988 թ. հուլիսի 18-ի ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստից հետո ընկած ժամանակահատվածում լրիվ կերպով չեն իրագործվում այդ նիստի որոշման պահանջները:

Պատմական Հայաստանի անբաժանելի մասը կազմող Լեռնային Ղարաբաղը՝ Արցախը Հայաստանին վերամիավորելու համար համաժողովրդական պայքարի գործում անհանդուրժելի համարել ծայրահեղ կոչերն ու արտահայտությունները, որոնք, ինչպես նշված է ՀԿԿ Կենտկոմի, ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության և ՀԽՍՀ Սինիստրների խորհրդի հանրապետության կոմունիստներին, աշխատավորներին ուղղված 1988 թ. սեպտեմբերի 21-ի դիմումի մեջ, ոչ մի ընդհանուր բան չունեն ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմի հետ:

Հանձնարարել ինստիտուտի ուսումնագիտական ստորաբաժանումներին, հասարակ կազմակերպություններին՝ ապահովել ուսումնական պարապմունքների և գիտահետազոտական աշխատանքների պատշաճ կազմակերպումը, նորմալ հունի մեջ դնել ուսումնադաստիարակչական աշխատանքները, քանի որ մեր հայրենանվեր աշխատանքով կարող ենք նպաստել ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմի լուծմանը:

Ժողովի նախագահ՝ **Տերտերյան Գ.Մ.**
Քարտուղար՝ **Սահակյան Ռ.Ժ.**

ՀԱՄ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 681, ք. 24-25:

№ 110

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱ-ԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ՀԽՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻՆ
ՀԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻՆ
ՀԽՏՀ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ**

Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի պրոֆեսորա-դասախոսական կազմի 1988 թ. սեպտեմբերի 26-ի կայացած ժողովի որոշումը.

Հայկական ԽՍՀ-ում այսօր ստեղծվել է ճգնաժամային վիճակ, որի լուծումն ունի բախտորոշ նշանակություն ողջ աշխարհի հայության համար:

Ինչպես ցույց տվեց դեպքերի զարգացման ընթացքը, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստի ա/թ. հուլիսի 18-ի հակասահմանադրական որոշումը ոչ միայն չթուլացրեց լարվածությունը երկու հարևան հանրապետություններում, այլ առավելագույնս սրեց ազգամիջյան հարաբերությունները:

Հանրապետությունում ստեղծված է ծայրաստիճան սուր իրավիճակ. համազգային գործադուլ, դասադուլներ, անընդհատ նստացույցեր, տարբեր ազգությունների ներկայացուցիչների կողմից հայ-

տարարված տասնյակ հացադուլներ և այլն: Նշված իրավիճակը միութենական և հանրապետական ղեկավարության տևական, հանցավոր անտարբերության, անգործունակության և ժողովրդից փաստացի մեկուսացման հետևանք է:

Ժողովը որոշեց.

1. Համարել անընդունելի ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստի հուլիսի 18-ի որոշումը՝ նշելով, որ առանց դարաբաղյան հարցի քաղաքական լուծման հնարավոր չէ մարզի սոցիալտնտեսական ծրագրի իրականացումը:

2. Միանալ համազգային գործադուլին՝ նրա առաջադրած պահանջներով: Այդ պահանջները չբավարարելու դեպքում անվստահություն հայտնել Հայաստանի ղեկավարությանը:

3. Արտահերթ նստաշրջանից պահանջել, որ նա հստակ քաղաքական գնահատական տա Սումգայիթի, Մասիսի և Նախիջևանի ցեղասպանության ակտերին:

Դատապարտել զորամասերի օգնությամբ խաղաղ ժողովրդին ահաբեկելու և ժողովրդի կենսական շահերին հակասող որոշումներ պարտադրելու պրակտիկան: Պատժիչ զորքերն անհապաղ դուրս բերել հանրապետությունից:

4. Դարաբաղյան շարժման ակտիվիստների նկատմամբ իշխանությունների կողմից հնարավոր ցանկացած հալածանք դիտարկել որպես հալածանք հայ ժողովրդի նկատմամբ:

5. Դատապարտելով կարմիր խաչի ընկերության անտարբերությունը՝ պահանջել միջազգային օրենքներով նախատեսված համապատասխան միջոցառումների կիրառումը հացադուլավորների նկատմամբ:

6. Սույն որոշումը ընթերցել թատերական հրապարակում և տպագրել «Պոլիտեխնիկ» թերթում:

Ժողովի նախագահ՝ **Սյրտչյան Ս.Մ.**
Քարտուղարներ՝ **Բաղդասարյան Ա.Գ., Վարդանյան Վ.Վ.**

26.09.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 660, թ. 154–155:

«ՀԱՅԷՆԵՐԳՈԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ»

ՉԵՌՆԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԲՈՂՈՔ-ՆԱՍԱԿԸ

ՀԽՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

«Հայէներգոկարգավորում» ձեռնարկության կոլեկտիվն իր գայրույթն ու բողոքն է արտահայտում ընդդեմ Լեռնային Ղարաբաղում կատարվող անօրինությունների, որոնք դրսևորվում են հետևյալով.

- Խաղաղ հայ բնակչության և Հայաստանից Լեռնային Ղարաբաղ գնացող տրանսպորտային միջոցների վրա շարունակվող հարձակումներով:

- Աղբրեջանական կառավարության կողմից իրագործվող ԼՂԻՄ-ից և այլ հայաբնակ վայրերից հայերի բռնի արտագաղթի և այնտեղ աղբրեջանցիներով անօրինական բնակեցման ոչնչով չքողարկված քաղաքականությամբ, որի նպատակն է Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական զավթումը Նախիջևանի օրինակով:

- Աղբրեջանական կառավարության վերը նշված քաղաքականությանը մեծապես նպաստում են կենտրոնական մամուլի և հեռուստատեսության ոչ օբյեկտիվ, մշուշապատ, անդեմ և խեղաթյուրված հաղորդագրությունները: Ցավոք սրտի, մույն դիրքորոշումն են բռնել նաև հայկական հաղորդագրական գործակալությունները:

Ստեղծված իրավիճակը ցույց է տալիս, որ մինչ այժմ ԽՍՀՄ կառավարության կողմից ընդունված որոշումները չեն լուծել դարաբաղյան հարցը, քանի որ դրանք չեն համապատասխանում ժողովրդի ինքնորոշման արդարացի պահանջին:

Հայ ժողովուրդը չի կարող անտարբեր մնալ իր ազգակիցների ճակատագրի նկատմամբ և Ղարաբաղի հարցը փակելու փորձերի դեմ իր վրդովմունքը արտահայտում է միտինգների և գործադուլների միջոցով: Իսկ գորբերի առկայությունը Հայաստանում հազիվ թե նպաստի այս ճգնաժամից դուրս գալուն:

«Հայէներգոկարգավորում» ձեռնարկության կոլեկտիվը որոշում է ընդունում միանալ գործադուլային շարժմանը, սակայն, հաշվի առնելով ձեռնարկության էներգետիկական սպասարկման բնույթը, ներկա պահին չի դադարեցնում իր աշխատանքը և վաստակած աշխատավարձի որոշակի մասը փոխանցում է դարաբաղյան շարժմանը նպաստող բարեգործական ֆոնդին:

Միաժամանակ մտահոգված լինելով ներկա ծանր իրավիճակով՝ պահանջում է.

Անհապաղ հրավիրել Հայկ. ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան՝ համաձայն սահմանադրության՝ և քննարկել հետևյալ հարցերը՝

1. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը դուրս բերել Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից և վերամիավորել Հայկական ԽՍՀ-ի հետ:

2. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից անհապաղ միջոցներ ձեռք առնել Լեռնային Ղարաբաղում և Ադրբեջանում հայերի անձի և գույքի պաշտպանությունն ապահովելու համար:

3. Խիստ բողոք ներկայացնել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, որ դադարեցվեն կենտրոնական հեռուստատեսությամբ և մամուլի կողմից տարվող ապակողմնորոշող և բացահայտորեն հակահայկական հաղորդագրությունները:

4. Պահանջել Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդից վերջ տալ հայերի դեմ ուղղված հալածանքներին և բռնի արտագաղթի քաղաքականությանը:

5. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից, Սումգայիթում և Մասիսում հայերի նկատմամբ կատարված ոճրագործությունները որակավորել որպես ցեղասպանության փորձ և հանձնարարել ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանին բաց դատավարությամբ քննել և դատապարտել դրա կազմակերպիչներին:

6. Պետականորեն ընդունել և հարց բարձրացնել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առաջ՝ ընդունելու 1915 թվականին թուրքական կառավարության կողմից հայերի նկատմամբ իրագործված ցեղասպանությունը:

27.09.1988 թ.

ՀՄՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 48, ք. 65-66:

№ 112

ПИСЬМО АРМЯНСКИХ ЖЕНЩИН ГЕНЕРАЛУ ШАТАЛИНУ

Уважаемый товарищ Шаталин!

Нас глубоко тревожит взрывоопасная ситуация, сложившаяся в Ереване в связи с:

- а) вступлением войск без логически объяснимых поводов;
- б) распространяющейся средствами массовой информации ложью о характере карабахского движения и наших, не выходящих за рамки конституционных прав, действиях;
- в) провокационными сведениями, распространяемыми среди народа, не получающими официального опровержения;
- г) загадочным убийством фотографа Аветика Оганесяна, запрет общественных похорон, организованное по Армянскому телевидению малоубедительное признание 17-летнего парня, смерть от 38 ножевых ранений – неправдоподобна от руки мальчика. Мы видим за этим угрозу запугать, расколоть и дезориентировать наше движение, отвлечь народ от священной задачи – помочь попавшим в беду нашим соотечественникам в Карабахе.

Мы, женщины Армении, движимые болью за то множество невинных жертв, которыми вот уже семь с лишним месяцев мы подтверждаем правоту наших требований, обращаемся к вам с предложениями:

1. Немедленно вывести войска за пределы Еревана и республики, поскольку, во-первых, наши органы правопорядка нормально контролируют ситуацию, как это было до сих пор, во-вторых, выдержка, стойкость и здравомыслие нашего народа делают дальнейшее их пребывание несовместимым с чувством достоинства армянского народа. Попустительство органов массовой информации и укрывательство кровавых действий азербайджанцев, с одной стороны, не находящее препятствий стремление властей Азербайджана за короткий срок резко увеличить численность азербайджанцев НКАО и снизив процентное соотношение армян в НКАО, снять с повестки дня сам вопрос воссоединения с матерью-Родиной – Арменией, с другой стороны, – вынудили нас прибегнуть к такой крайней мере как забастовка, тяжелые последствия которой мы хорошо сознаем.

2. На фоне продолжающейся дезинформации об Армении и полного бездействия местных властей, совсем недавно уже начавших предпринимать конструктивные шаги для диалога с народом, отсутствие готовности решать совместными усилиями назревшие проблемы, позволяют нам сделать вывод о возможном применении насилия по отношению к общенародному движению, что, таким образом, закрывает Карабахский вопрос. Как показали все семь месяцев нашего движения, вопрос крайне затруднительный для бюрократ-

тии, антиперестроечных сил, смыкающихся с самыми черными силами мусульманской реакции.

3. В этих условиях мы возлагаем ответственность за все последствия дальнейшего пребывания войск в Армении на Советское правительство. Продолжающаяся семь месяцев расправа над одним из малых народов этой страны является вопиющим нарушением принципов демократии, равноправия наций, демонстрирует полную неспособность властей самим решать сложные неординарные задачи, не давая возможности честным самоотверженным людям, преданным принципам интернационализма и социалистического общества, предпринимать нормальные конституционные действия по выходу из кризиса. Именем погибших армянских воинов, сражавшихся рука об руку с русскими собратьями еще во время первой мировой войны в рядах русской армии (250 тыс. армян), совершавших подвиги в годы Великой Отечественной войны (из 600 тыс. воинов–армян две трети пали на полях сражений, имена армян можно прочесть на братских могилах от Керчи и предгорий Кавказа до Франции и Италии). Я заклинаю вас прислушаться к голосу совести – проблема Карабаха не национальная, а общечеловеческая, не прибегать к насилию, приложить разумные усилия совместно с правительством Армении, общественностью, влившейся в Карабахское движение, представителями интеллигенции, готовой на личное самопожертвование во имя Родины, народа, высших задач перестройки и оздоровления всего нашего общества.

Дальнейшее нагнетание лжи и насилия ставят правительство нашей страны в один ряд с самыми реакционными режимами планеты, для которых преступность является частью государственной политики.

Опомнитесь, все мы братья!

От имени группы армянских женщин,

Мэри Юзбашян.

Переводчица, журналист, педагог

Каринэ Шахбазян.

28.09.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 27, д. 678, л. 23–24.

**ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ԱՖՂԱՆՍՏԱՆՈՒՄ
ԻՆՏԵՐՆԱՅԻՈՆԱԼ ՊԱՐՏՔԸ ԿԱՏԱՐԱԾ «ՄԽՐԱՆՔ»
ԱԿՈՒՄՔԻ ԱՆԳԱՄՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

1988 թ. սեպտեմբերի 28-ին տեղի ունեցավ Հայկական ԽՍՀ Թումանյանի շրջանի Աֆղանստանում իրենց ինտերնացիոնալ պարտքը կատարած «Մխրանք» ակումբի անդամների հավաք: Հավաքը քննարկեց ԼԳԽՄ-ում և ՀԽՍՀ-ում տիրող ծանր իրավիճակի նկատմամբ «Մխրանք» ակումբի վերաբերմունքի հարցը:

«Մխրանք» ակումբի անդամները դատապարտում են ՀԽՍՀ կառավարության պասիվ վերաբերմունքը ԼԳԽՄ-ում և մեր հանրապետությունում տիրող ծանր իրավիճակի նկատմամբ կենտրոնական հաղորդագրությունների միակողմանի և նենգափոխող մեկնաբանությունները՝ տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին, ինչպես նաև վերջիններիս կողմից ողջ հայ ժողովրդի ազգային շարժմանը կեղծ պիտակներ կպցնելու և այն ինչ որ մարդկանց խմբերի վերագրելուն: Հավաքը որոշեց պահանջել, որ շտապ հրավիրվի ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան և քննարկվեն հետևյալ հարցերը.

1. Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզն անհապաղ միացնել Հայկական ԽՍՀ-ին՝ որպես հարցի միակ լուծում:

2. Պահանջել ԽՍՀՄ կառավարությունից Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում ապահովել հայերի անվտանգությունը:

3. 1915 թ. հայոց ջարդերը ճանաչել որպես ցեղասպանություն:

4. Սումգայիթի ոճրագործությունը ճանաչել որպես ցեղասպանություն:

5. Բացահայտել Մասիսի թունավորման դրդապատճառները և կազմակերպիչներին:

Հավաքին մասնակցեցին «Մխրանք» ակումբի շուրջ 50 (հիսուն) անդամներ, որոնց ստորագրությունը հավաքի որոշման տակ պահպանվում է ակումբի խորհրդում:

Հավաքի նախագահ՝ **Արշակ Ազատյան**
Քարտուղար՝ **Արամայիս Մելիքյան**

14.10.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 48, թ. 115:

№ 114
ՍՓՅՈՒՌԱՀԱՅ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՁԸ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

**ՀԽՏՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՀՐԱՆՏ ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ**

ՄԻԱՅՅԱԼ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ահա ութ ամիս է, խռովքի մեջ է հայ աշխարհը: Իր անսակարկելի իրավունքների պաշտպանության համար ոտքի է ելել հայությունը Հայաստանի, թե Լեռնային Ղարաբաղի մեջ և արդարորեն պահանջում է, որ կամայական կերպով իր մայր հողից պոկված Արցախը վերամիացվի Հայկական Սովետական Հանրապետությանը:

Սփյուռքի հայություն, իր բոլոր հոսանքներով, միակամ է հայրենահայության հետ ու պահանջում է Խորհրդային իշխանություններից:

ա. Անցյալ փետրվարին Սումգայիթի, իսկ սեպտեմբերին Ղարաբաղում և այլուր հայոց դեմ գործված վայրենի արարքների պատասխանատուները ստանան իրենց արդար պատիժը:

բ. Խորհրդային կենտրոնական մամուլն անաչառ ու հարագատ կերպով անդրադառնա Հայաստանի և Ղարաբաղի իրադարձություններին:

գ. Անհապաղ գոհացում տրվի Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ու ղեկավարության պահանջին՝ մարզի վարչական իրավիճակը սրբազրելու համար:

Սփյուռքի հայությունն ակնկալում է, որ Խորհրդային Հայաստանի իշխանություններն՝ իրենց ուսերին ծանրացող պատասխանատվության ամբողջական գիտակցությամբ, արժանապատվությամբ ու անհետաձգելի կերպով հետապնդեն վերոհիշյալ պահանջները, և նրանց այդ ճիգին գորավիզ է կանգնելու իր բոլոր ուժերով:

Միաժամանակ հայ քաղաքական երեք կուսակցություններս կոչ ենք ուղղում Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի գիտակից մեր զանգվածներին, որ զգուշանան կրքերն ավելի բորբոքվելուց և կենտրոնական իշխանությունների ու մյուս հանրապետությունների հետ հարաբերությունները ծայրահեղ կեցվածքով խանգարելուց, դադարեցնեն երկրի կյանքն ու տնտեսությունը անդամալուծող գոր-

ծաղույնները և դասաղույնները, որպեսզի այդ վիճակից չօգտվեն մեր թշնամիները, ու շարունակեն քաղաքական ճամփով հետապնդել Արցախի տագնապի լուծումը՝ հայ քաղաքական դատի ներկա այս հանգրվանին:

Սոցիալ-դեմոկրատ Հնչակյան կուսակցության
շրջանային վարչություն
Հայ հեղափոխական դաշնակցության Կանադայի
Կենտրոնական կոմիտե
Ռամկավար ազատական կուսակցության
շրջանային վարչություն

17.10.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 53, թ. 2-3:

№ 115

**ՍԵՎԱՆԻ ԶՐԱԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅԱՆԻ
ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԽՍՀ ԳԱ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԿԿ ՍԵՎԱՆԻ ՇՐՋԱՆՈՄ**

1988 թվականի սեպտեմբերի 23-ին տեղի ունեցավ ԳԱ Սևանի ջրակենսաբանական կայանի աշխատակիցների ընդհանուր ժողովը՝ նվիրված Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում ստեղծված իրադրությանը:

Ժողովում կայանի կոլեկտիվը խիստ մտահոգություն արտահայտեց Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում ստեղծված լարված իրավիճակի համար, որը հղի է լուրջ հետևանքներով: Չնայած ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշմանը՝ դեռևս Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի ղեկավարության կողմից լուրջ և կտրուկ միջոցառումներ չեն ձեռնարկվում մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման և այնտեղ բնակվող հայ ազգաբնակչության անվտանգությունն ապահովելու գործում: Այդ է վկայում

վերջերս Շուշիում և Խոջալու գյուղում տեղի ունեցած անօրինակա-
նությունները:

Ստեղծված իրադրությունում խիստ բացասական ազդեցու-
թյուն են ունենում մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների, մասնա-
վորապես՝ կենտրոնական հեռուստատեսության և մամուլի միակող-
մանի ու թերի մեկնաբանությունները: Անբավարար է տեղական հե-
ռուստատեսության և մամուլի օպերատիվ ինֆորմացիան, հատկա-
պես՝ ռուսերեն լեզվով, որը մեծ նշանակություն կունենար (հանրա-
պետությունում) այլ ազգությունների պատկանող մարդկանց կողմ-
նորոշելու, նրանց մոտ ճիշտ կարծիք ստեղծելով՝ Լեռնային Ղարա-
բաղում և Հայաստանում ընթացող իրադարձությունները ծնող բուն
պատճառների մեկնաբանմանը:

Ժողովը գտնում է նաև, որ մենք այսօր չունենք Լեռնային Ղա-
րաբաղում և հանրապետությունում վերջին ինը ամիսների իրադար-
ձություններից ծնված՝ գործունեության մեկ ընդհանուր ծրագիր, որի
օրինական և համաչափ իրագործումը կկանխեր այսօր ստեղծված
իրավիճակը: Հնարավոր է, որ ընդհանուր գործունեության ծրագիր
չունենալու պատճառներից մեկը՝ հանրապետությունում վաղուց
ստեղծված՝ ժողովրդի և նրա ղեկավարության միջև երկկողմանի
կապի թուլացումն է:

Նշված հարցում համատեղ գործունեության ընդհանուր ծրա-
գիր կլինի այն հանգույցը, որը ամուր կապ կստեղծի հայ ժողովրդի
և նրա քաղաքական ու տնտեսական ղեկավարության միջև, մեծ
խթան կհանդիսանա Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում ծա-
գած ազգային, տնտեսական, մշակութային և քաղաքական հարցե-
րի ծրագրավորված և միասնական լուծման պրոցեսում:

Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ Սևանի ջրակենսաբանական կա-
յանի կոլեկտիվը գտնում է անհրաժեշտ.

1. Վերջնականապես լուծել Լեռնային Ղարաբաղի մարզը
Ադրբեջանական ԽՍՀ վարչական տարածքից դուրս բերելու հար-
ցը:

2. Ապահովել Լեռնային Ղարաբաղում և Ադրբեջանական
ԽՍՀ-ի տարածքում ապրող հայ ազգաբնակչության անվտանգու-
թյունը:

3. Անհապաղ մասսայական լրատվական գործակալություննե-
րի ուշադրությունը հրավիրել այն բանի վրա, որպեսզի նրանք խիստ
հետևողական լինեն և ճիշտ մեկնաբանեն հաղորդվող, ցուցադրվող
և տպագրվող այն բոլոր նյութերը, որոնք այս կամ այն կերպ առնչ-
վում են Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում ստեղծված իրա-

վիճակի հետ՝ օբյեկտիվորեն վերլուծելով ստեղծված իրադրության պատճառները և նրանցից բխող հետևանքները, համաժողովրդական պարսավանքի և պատասխանատվության ենթարկելով մեղավորներին ու պատմությունը և նրա բնական ընթացքը խեղաթյուրողներին:

4. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին կից նորաստեղծ Ազգային հարցերի հանձնախմբից՝ պարբերաբար հանդես գալ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ծավալված դեպքերի լուսաբանմամբ:

Կայանի կոլեկտիվը համոզմունք է հայտնում, որ Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում ստեղծված իրավիճակի նորմալացման պրոցեսում մեծ դեր կխաղա ժողովրդի և նրա ղեկավարության միջև երկկողմանի կապի անհապաղ վերականգնումը և ամրապնդումը:

Ժամանակն է վերջնականապես մի կողմ դնել որոշ քաղաքական և տնտեսական ղեկավարներին յուրահատուկ ամենագիտության համոզմունքը և, անպայման ընդգրկելով մտավորականության և հատկապես գիտնականների համապատասխան ներկայացուցիչներին, հեռանկարային կողմնորոշող ծրագիր մշակել և ներկայացնել այն համաժողովրդական քննարկման:

Համարում ենք անհետաձգելի անհրաժեշտություն՝ հանրապետության առջև ծառայած բոլոր հարցերը լուծել էկոլոգո-տնտեսական տեսանկյունով, այլ ոչ թե միայն տնտեսական, որի պատճառով այսօր հանրապետությունում ստեղծվել են մարդու համար ամենասարբերնապատ էկոլոգիական պայմանները:

Պետք է հիշել, որ հայկական մեր այսօրվա տարածքը մենք պարտք ենք վերցրել մեր ապագա սերունդներից ու ոչ մի բարոյական իրավունք չունենք այն չվերադարձնելու, առանց այն էլ սահմանափակ նրա բնական ռեսուրսներն աղտոտված են ու էկոլոգիապես ամենաանմխիթար վիճակում:

20.10.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 682, ք. 118–120:

№ 116

**Խ. ԱՔՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ
ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՈՇԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹՅԱՆ ԲՈՂՈՔԸ**

**ՀԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ**

Հայտնում ենք, որ ինստիտուտի ուսանողությունը, արտահայտելով իր համերաշխությունը Արցախի հայության արդարացի և վճռական պահանջին, ինչպես նաև ի բողոք արցախյան պրոբլեմի լուծման ձգձգման, սույն թվականի սեպտեմբերի 16-ից հայտարարել էր դասադուլ՝ հետևյալ պահանջներով.

1. Արցախը անհապաղ դուրս բերել Ադր. ԽՍՀ կազմից
2. Ապահովել Ադր. ԽՍՀ-ի հայ բնակչության անվտանգությունը
3. Չորքն անհապաղ դուրս բերել Երևանի սահմաններից
4. Վերացնել «հատուկ դրությունը» Արցախում¹⁰:

Այժմ, երբ ուսանողությունը դադարեցրել է դասադուլը և կանոնավոր կերպով հաճախում է դասերին, ինստիտուտի ղեկավարությունը խնդրում է ՀԿԿ Կենտկոմին և ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդին, ուսանողության հետագա հուզումներին առիթ չտալու նպատակով, ձեռնարկել համապատասխան միջոցառումներ՝ վերոհիշյալ պահանջների արագ և արդարացի լուծման համար:

Ռեկտորի պաշտոնակատար՝ **Ղազարյան Հ.Գ.**
Կուսկոմիտեի քարտուղար՝ **Կիրակոսյան Գ.Ե.**
Արհկոմի նախագահ՝ **Մահակյան Ա.Ա.**
ԼԿԵՄ Կոմիտեի քարտուղար՝ **Դավթյան Յու.Լ.**

25.10.1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 664, թ. 63:

№ 117
ЗАЯВЛЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЧАРЕНЦАВАНСКОГО ЗАВОДА
"ЦЕНТРОЛИТ"

В ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

Сейчас, когда решается вопрос, какой быть нашей Конституции и в связи с событиями в Нагорном Карабахе, трудовой коллектив Чаренцаванского литейного завода "Центролит" считает необходимым заявить следующее:

Мы не сомневаемся, что Карабахский вопрос должен решаться путем свободного выражения воли Карабахского народа. Абсолютное большинство этого народа вот уже девять месяцев настойчиво требует произвести административное переподчинение НКАО Армении. Высший представительный орган – Областной совет народных депутатов по этому вопросу принял известное решение 20 февраля 1988 г., а затем неоднократно подтвердил правильность этого решения. Мы считаем, что в НКАО целесообразно и необходимо провести референдум для принятия окончательного решения по данному вопросу.

Откладывание решения карабахского вопроса чревато серьезными и непредсказуемыми осложнениями. Мы считаем, что настал час практической проверки конституционного права одной из наций на самоопределение. Отказ в осуществлении этого права, провозглашенного во всех советских конституциях, сводит на нет ценность ныне проводимого усовершенствования Конституции СССР.

Директор завода **Тумасян Р.Ш.**

Председатель Совета трудового коллектива **Захарян М.А.**

Секретарь парткома **Калтахчян С.С.**

Председатель профкома **Костян Ф.А.**

Секретарь ЛКСМ **Авакян Ю.А.**

11 ноября 1988 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 56, л. 8.

№ 118
ЗАЯВЛЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЗИОЛОГИИ
ИМЕНИ Л.А. ОРБЕЛИ АН АРМЯНСКОЙ ССР

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС,
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР М.С. ГОРБАЧЕВУ**

Наш коллектив крайне озабочен и встревожен развитием событий в НКАО после известного постановления Верховного Совета СССР от 18 июля с. г. Хотя это постановление было принято для оздоровления обстановки в регионе, дальнейшие события показали, что положение ухудшается, напряженность растет. Руководство Азербайджана сделало собственные выводы из имевших место событий и под лозунгами интернационализма еще более усердно и форсированно продолжило по сути аннексионистскую политику в отношении НКАО. Так, без разрешения районных Советов начато срочное строительство промышленных, туристских комплексов в Шуше. Ходжалу и других населенных пунктах НКАО с азербайджанским населением с целью создания тысяч рабочих мест и жилья для “беженцев” – азербайджанцев. Эти действия направлены на изменение этнической картины НКАО, к созданию азербайджанского большинства в исконно армянской автономной области. Подобные конфликты могут быть предотвращены передачей выделенных на социально-экономическое развитие НКАО средств в ведение областного Совета.

Поиск же причин любых антиармянских акций со стороны азербайджанского населения почему-то всегда приводит к поиску армянских “экстремистов”. И эту позицию продолжают занимать также общесоюзные средства массовой информации и прокуратура СССР. Результатом являются массовые аресты, особый режим и провокации со стороны военнослужащих тех частей, которые призваны поддерживать общественный порядок в НКАО. Факт безнаказанности преступлений против армянского населения Азербайджана лишний раз доказывает сокрытие организаторов геноцида в Сумгаите, раздробление единого преступления на отдельные факты “хулиганства”. Эта страшная страница новейшей истории армянс-

кого народа никогда не изгладится из памяти человечества. Но следует со всей серьезностью осознать, что государство, не желающее найти и покарать истинных организаторов геноцида, само становится соучастником геноцида, создавая предпосылки для самосуда потерпевшей стороны и дальнейшей дестабилизации обстановки.

Считаем своим долгом еще раз заявить, что Карабахское движение – это общенародное движение, возникшее в русле перестройки, демократизации и гласности. Надежды армянского народа на справедливое решение вопроса Нагорного Карабаха связаны с провозглашенным партией новым курсом. А искажение и сокрытие информации выгодно лишь коррумпированным бюрократам, не желающим расставаться со своими незаслуженными привилегиями, способными существовать лишь в безгласном, неправовом, тоталитарном государстве.

Принято на общем собрании коллектива института.

14 ноября 1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 685, л. 119–120.

№ 119

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՍՈՒՄԸ

ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԱՌԱՋԻՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ

Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում և մեր հանրապետությունում ստեղծված քաղաքական խիստ լարված իրավիճակը, ԼՂԻՄ-ն Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորելու մասին հայ ժողովրդի համար կենսականորեն մեծ նշանակություն ունեցող և արդար պահանջը թելադրում են, որպեսզի ձեռնարկվեն առավել վճռական իրավական միջոցառումներ:

Նույնն է պահանջվում նաև Սումգայիթյան ցեղասպանության փաստի կապակցությամբ: Հարկավոր է, որ բանդիտիզմի և ազգային թշնամանք հրահրելու հանցակազմեր ևս պարունակող այդ ոճրագործություններին տալ քաղաքական և իրավական ճիշտ գնահատական, վեր հանել հայ ազգի ներկայացուցիչների մասսայական սպանությունների կազմակերպիչներին և նրանց ներգրավել քրեական պատասխանատվության շրջանակների մեջ:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ Հայկական ԽՍՀ արդարադատության մինիստրության սկզբնական կուսակցական կազմակերպության ղոմբաց ժողովը դիմում է ՀԿԿ Կենտկոմին և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը և խնդրում է.

Առաջիկա ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանում, ԼՂԻՄ-ին վերաբերվող հարցը քննարկելիս, որոշում ընդունել այն մասին, որ ներկա պայմաններում մարզի պրոբլեմի լուծման միակ ուղին քաղաքականն է և դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առաջիկա արտահերթ նստաշրջանին խնդրելով վճռականորեն միջամտել այդ պրոբլեմի քաղաքական լուծմանը՝ անհապաղ կարգով ԼՂԻՄ-ը դուրս բերել Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի ենթակայությունից, մինչև հարցի վերջնական և արդարացի լուծումը:

Միաժամանակ տալ Սումգայիթյան ոճրագործությունների քաղաքական գնահատականը՝ որպես հայ ազգի ներկայացուցիչների նկատմամբ կազմակերպված ցեղասպանություն, և դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առաջիկա արտահերթ նստաշրջանին՝ խնդրելով, որ նա նույնպես տա հիշյալ ոճրագործությունների քաղաքական գնահատականը:

Բացի այդ, ձեռնարկել միջոցառումներ, որպեսզի այդ ոճրագործությունների կազմակերպիչները և մյուս հանցագործները, որոնք առաջիմ բացահայտված չեն, նույնպես ենթարկվեն համապատասխան քրեական պատասխանատվության: Ինչպես նաև միջոցառումներ իրականացնել, որպեսզի այդ ոճրագործությունները բացահայտվեն լրիվ և ստանան ճշգրիտ իրավաբանական որակավորում, որից հետո քննվեն միմիայն ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի կողմից՝ որպես մեկ ամբողջական գործ:

Ժողովի նախագահ՝ **Մուսայան Ա.**
Ժողովի քարտուղար՝ **Կարապետյան Ս.**

16 նոյեմբերի, 1988 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 56, թ. 4-5:

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՌԵԼԵԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

Ելնելով Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում ստեղծված իրավիճակից՝ Երևանի Ռելեի գործարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը սատար է կանգնում ԼՂԻՄ-ի բնակչությանը և ՀՍՍՀ Գերագույն խորհրդի 9-րդ գումարման ս.թ. նոյեմբերի 22-ին կայանալիք 11-րդ նստաշրջանից պահանջում է՝

Հարց բարձրացնել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության առաջ.

1. ԼՂԻՄ-ի տարածքում վերացնել պարետային ժամը՝ այնտեղ գտնվող գորամիավորումների կտրուկ կրճատումով,

2. Պարտադրել Ադրբեջանակն ԽՍՀ կառավարությանը՝ դադարեցնել ԼՂԻՄ-ի տարածքում կատարվող ապօրինի շինարարությունը,

3. ԼՂԻՄ-ի Շուշի քաղաքում բնակություն հաստատած, այսպես կոչված՝ «Հայաստանից ադրբեջանցի փախստականներին» վտարել ԼՂԻՄ-ի տարածքից, պայմաններ ստեղծել Շուշի քաղաքի հայ բնակչության վերադարձի և հայրենի քաղաքում անվտանգ կյանքի երաշխիքներ ունենալու համար,

4. ԼՂԻՄ-ի սոցիալ տնտեսական զարգացման համար հատկացված միջոցները տրամադրել մարզային տվետի տնօրինությանը,

5. ԼՂԻՄ-ի ղեկավար մարմիններին տալ տնտեսական գործունեության լրիվ ինքնուրույնություն,

6. Ճանաչել 1915 թ. Հայկական ցեղասպանությունը,

7. Դադարեցնել հալածանքները Ղարաբաղյան շարժման ակտիվիստների նկատմամբ,

8. ԼՂԻՄ-ի հայ կալանավորներին տեղափոխել Ադրբեջանական ԽՍՀ-ից դուրս:

Երևանի Ռելեի գործարանի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը, առաջադրելով վերոհիշյալ պահանջները, հայտարարում է մեկօրյա նախագգուշական 100 տոկոսանոց գործադուլ՝ ս.թ. նոյեմբերի 18-ին ժամը 17-30-ից:

Ընդհանուր ժողովի նախագահ
Ընդհանուր ժողովի քարտուղար

17.11.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 56, թ. 27:

№ 121

ПРОТОКОЛ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЛЕНИНАКАНСКОГО СКТБ “СТРОЙМАШИНА” ПО “АРМКАМНЕРЕЗМАШ”

Присутствовало 108 человек от общего состава 135 человек.

Председателем собрания избран тов. Оганесян Р.С, секретарем – Керопян А.М.

ПОВЕСТКА ДНЯ

Вопрос о событиях в НКАО и вокруг него.

Выступили: т.т. Аветисян П.Ш., Григорян А.Х., Мурадян Р.В., Оганесян К.А., Акопян А.А., Будумян К.Л., Кочарян Н.Л., Кондрашин Б.Е., Оганесян С.А. и др.

Выступающие отметили, что правительство Азербайджанской ССР продолжает создавать препятствия выполнению решений ЦК КПСС и правительства СССР по реализации программы социального и экономического развития НКАО. В частности, власти Азербайджанской ССР не дают возможности для провоза стройматериалов, техники и продуктов из Армянской ССР, создают препятствия для организации тесного сотрудничества предприятий Армянской ССР и НКАО. Выделенные средства на развитие области направляются не по назначению. Преследуются лица, принимающие участие в движении за справедливое решение социально-экономических вопросов в автономной области, и лица, требующие справедливого наказания виновных в организации и проведении преступлений в г. Сумгаите.

В целях успешной реализации программы партии и правительства СССР по социально-экономическому развитию НКАО общее собрание коллектива СКТБ решило: обратиться в Президиум Верховного Совета СССР, в ЦК КП Армении, представителю ЦК КПСС и Президиума Верховного Совета СССР в НКАО и Минстройдормаш СССР со следующими предложениями:

1. Удовлетворить справедливые требования трудящихся НКАО по восстановлению ленинских принципов национальной политики;

2. С целью успешной реализации решений ЦК КПСС и правительства СССР по НКАО, создать нормальные условия для оказания помощи со стороны Армянской ССР в деле обеспечения авто-

номной области продуктами питания, строительными материалами и техникой.

3. Прекратить незаконно начатое интенсивное строительство жилья в районах НКАО (г. Шуши), целью которого является преднамеренное создание национального меньшинства армян в области.

4. Прекратить преследование лиц, участвующих в движении за справедливое решение социально-экономических вопросов в НКАО и обеспечить их безопасность.

5. Дать объективную политическую и юридическую оценки сумгаитской бойне-насилию, грабежам, поджогам, убийствам армянского населения как заранее спланированное преступление. Привлечь к строгой уголовной ответственности всех лиц – организаторов и исполнителей преступлений и вести судебное делопроизводство как единое целое.

6. Для предотвращения негативных явлений и провокаций, установить контроль за действиями войск и органов правопорядка.

7. Обеспечить оперативную и достоверную информацию через центральную прессу и телевидение о ходе событий в НКАО и вокруг него, а также судебного расследования сумгаитской трагедии.

8. Организовать телемост Москва–Степанакерт–Баку–Ереван.

Председатель собрания **Оганесян Р.С.**
Секретарь **Керопян А.М.**

18 ноября 1988 г.

ГА НКР, ф. 2, оп. 1, д. 3, л. 65–66.

№ 122
ТРЕБОВАНИЕ
КОЛЛЕКТИВА “КАДЖАРАНСТРОЙ”

**ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ АРМЕНИИ
ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ СОВЕТСКОГО СОЮЗА**

Открытое собрание цеховой первичной организации строительного управления НР 81 треста “Каджаранстой” Госстроя Арм. ССР, исходя из создавшейся в республике напряженной ситуации, февральских сумгаитских событий, данных московского судебного процесса и дошедших до нас отзвучков 16 ноября 1988 г. обсудив вопрос о сумгаитских событиях и московском судебном процессе, отмечает, что произошедшее февральское преступление в Сумгаите есть геноцид против армянской нации, чему содействовали партийные и советские органы города. Слушающиеся по этому поводу дела не носят политического характера и определяются только как хулиганские, а центральная пресса вообще не обращает внимания на идущие судебные процессы.

Такое холодное отношение волнует и без того взволнованный народ и в республике сохраняется напряженная ситуация. Собрание приняло решение обратиться в ЦК КПСС и требовать полную и исчерпывающую информацию о геноциде в Сумгаите, дать политическую оценку попустительству партийных и советских органов, судопроцессам по поводу сумгаитских преступлений.

Дать политическое направление согласно конвенции Генеральной ассамблеи ООН от 9.12.1948 г. за попустительство геноцида, предать суду руководящие органы партии, советов и милиции города Сумгаита, обязать соответствующие органы прессы дать исчерпывающие и беспристрастные информации о судопроцессах и вообще Карабахскому движению, организовать показ по центральному телевидению процесса суда, призвать к ответственности тех журналистов, которые напечатали лживые статьи и оскорбили достоинство армянского народа.

Цеховая первичная парторганизация строительного управления 81 треста “Каджаранстрой”.

Начальник СУ–81 треста “Каджаранстрой” **Саркисян Г.А.**
Секретарь парторганизации **Акопян Г.Г.**

18.11.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 672, л. 77.

№ 123

ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԷԿ-Ի ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

Սույն թվականի նոյեմբերի 18-ին տեղի ունեցավ Երևանի ԶԷԿ-ի աշխատողների միտինգը:

Միտինգում նշվեց, որ Լեռնային Ղարաբաղի մասին Հայկական ԽՍՀ և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների որոշումների հարցի քննարկմանը նվիրված ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումն Ադրբեջանական ԽՍՀ ղեկավարության կողմից չի կատարվում: Լեռնային Ղարաբաղի տարածքում կատարվում է ապօրինի շինարարություն, որը, փաստորեն, պրովակացիոն բնույթ է կրում: Արհեստական խոչընդոտներ են հարուցվում Հայաստանից ԼՂԻՄ տարվող բեռների և շարայունների նկատմամբ:

Մարդկանց մեջ մեծ զայրույթ են առաջացնում Սոււմգայիթի ոճրագործների հետ կապված դատավարությունները, որտեղ, փաստորեն, կատարված ցեղասպանությունը հայ ազգաբնակչության նկատմամբ, չգիտես ինչու, համառորեն բնութագրվում է որպես խուլիգանություն:

Այս պայմաններում լարվածությունը Լեռնային Ղարաբաղում ավելի է սրվում գորամասերի ներկայության պարագայում:

Միտինգը որոշում է՝

Դիմել Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, առաջիկա՝ 1988 թ. նոյեմբերի 22-ին նստաշրջանում քննարկելու հետևյալ հարցերը.

1. Սուսնաբերության ոլորտի զարգացման հետ կապված բոլոր դատավարությունները քննարկել որպես մեկ ընդհանուր գործ, վեր հանել և խստորեն պատժել նրա բոլոր կազմակերպիչներին ու մեղավորներին՝ դիտելով, որ այդ հանցագործությունները կատարվել են ազգային հողի վրա, և այն որակել որպես ցեղասպանություն:

2. Միութենական (կենտրոնական) թերթերում լուսաբանել սուսնաբերության հանցագործությունների դատավարությունների իրական ընթացքը:

3. Դադարեցնել բոլոր տեսակի ապօրինի շինարարությունները Լեռնային Ղարաբաղի տարածքում, որոնք կատարվում են Ադրբեջանական ԽՍՀ կառավարությանն կողմից՝ առանց մարզային խորհրդի թույլտվության:

4. Զննարկել պարետային ժամի վերացման հնարավորությունը Լեռնային Ղարաբաղում:

5. Մեկ անգամ ևս դիմել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդ՝ ԼՂԻՄ-ը անհապաղ դուրս բերելու Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից, մինչև հարցի վերջնական և արդարացի լուծումը:

6. Ապահովել հայ ազգաբնակչության անվտանգությունն Ադրբեջանական ԽՍՀ տարածքում, ինչպես նաև արհեստական արգելիքներ չհարուցել Հայկական ԽՍՀ-ից դեպի ԼՂԻՄ տարվող բեռների և շարասյունների նկատմամբ:

Որոշումը ընդունված է Երևանի ՋԷԿ-ի աշխատողների 18.11.1988 թ. միտինգում:

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 56, թ. 13:

№ 124

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ՄՍԻ–ՊԱՀԱԾՈՆԵՐԻ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

**ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ**

Լեռնականի մսի-պահածոների կոմբինատի կոլեկտիվը 1988 թ. նոյեմբերի 18-ին կայացած միտինգում, խիստ քննադատելով Լեռնային Ղարաբաղի հարցի շուրջը ստեղծված իրավիճակը, դիմում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության նստաշր-

ջանին քննարկման ներկայացնելու և հաստատելու կոլեկտիվի հետևյալ պահանջները.

1. Պահանջել Ադր. ԽՍՀ Գերագույն խորհրդից՝ դադարեցնելու Ղարաբաղի ինքնավար մարզի տարածքում ադրբեջանցիների ապօրինությունները[...]

2. Հանել Լեռնային Ղարաբաղում սահմանված պարետաին ժամը, և մարզի տարածքում գտնվող հասարակական կարգի պահպանության նպատակով մտցված զորամիավորումներին պարտադրել՝ խստորեն պահպանել քաղաքացիների ԽՍՀՄ սահմանադրությամբ նախատեսված իրավանքները և բացառել նրանց նկատմամբ տեղի ունեցող բռնություններն ու անօրինական գործողությունները: Անհրաժեշտ համարել կարգապաշտպան զորք ուղարկել միայն տեղական իշխանությունների որոշմամբ և պահանջով:

3. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդից 1988 թ. փետրվարի 27-29-ին Սումգայիթում կատարված ոճրագործությունները գնահատել որպես նպատաաշին կազմակերպված ցեղասպանություն և տալ սկզբունքային քաղաքական գնահատական, կտրականապես դադարեցնել Սումգայիթյան դատավարության միակողմանի բնույթը, կատարված դեպքերը դիտել որպես նախօրոք կազմակերպված և իրականացված ամբողջություն, անվերապահորեն քննության առնել այդ գործին առնչվող բոլոր նրբությունները և ի հայտ բերել բոլոր ոճրագործներին, նրանց կազմակերպիչներին և ծնող պատճառները, որոնք հիմք են հանդիսացել կատարված դեպքերին:

Դատավարության մեղադրող կողմ ճանաչել Հայաստանի կառավարությանը:

Կոլեկտիվի հանձնարարությամբ՝ Լենինականի մսի-պահածոների կոմբինատի դիրեկտոր՝ **Գ. Մամիկոնյան**, կուսբյուրոյի քարտուղար՝ **Գ. Գավաչյան**, արհկոմի նախագահ՝ **Կ. Կարապետյան**, ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար՝ **Մ. Կարապետյան**:

18.11.1988 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 57, թ. 14-17: Հեռագրային տեքստ:

№ 125
РЕЗОЛЮЦИЯ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА
“ГИДРОАППАРАТУРЫ”

В ЦК КОМПАРТИИ АРМЯНСКОЙ ССР
ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

С февраля 1988 г. до сегодняшнего дня армянский народ с верой в демократию и перестройку в стране включился в этот процесс со своими предложениями и требованиями. Однако трагический ход событий показывает, что эти справедливые стремления в основном становятся жертвой тех или иных несправедливостей. Можно отметить трагические события в Сумгаите, одностороннее использование средств, выделенных на социально-экономическое развитие НКАО, последние события в Степанакерте и наконец судебный фарс над участниками зверств и изнасилований в Сумгаите. Сложившееся положение было обсуждено в коллективе Ереванского завода гидроаппаратуры и было принято решение объявить 18 ноября 1988 г. однодневную забастовку со следующими требованиями:

1. Дать политическую и правовую оценку злодеяний в Сумгаите, создать такую обстановку на суде, в которой бы были выявлены истинные организаторы этой запланированной акции геноцида.

2. Отменить комендантский час в Степанакерте, что даст возможность обкому и облисполкому нормализовать обстановку, запретить незаконные строительства в Ходжалу и Шуше и возглавить работу по выполнению решения постановления ЦК КПСС и Совета министров СССР от 24 марта 1988 г.

3. Учитывая, что нахождение НКАО в составе Азербайджанской ССР не способствует нормализации обстановки, вывести НКАО из состава Азербайджанской ССР до пленума ЦК КПСС по международным вопросам.

По поручению коллектива:

Директор Саркисян Г.К.
Секретарь партбюро Алексанян Н.К.

Председатель профкома **Мартirosян Р.А.**
Секретарь ЛКМС **Товмасян А.А.**
Председатель СТК **Арутюнян Ж.С.**

18.11.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 654, л. 73.

№ 126
ТРЕБОВАНИЯ
КОЛЛЕКТИВА “АРМЭЛЕКТРОМАШ”

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ АРУТЮНЯНУ С.Г.
ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС,
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ГОРБАЧЕВУ М.С.

Двенадцатитысячный коллектив производственного объединения Армэлектромаш с тревогой и болью следит за событиями в Нагорном Карабахе. Незаконное строительство со стороны Азербайджанской ССР, комендантский час, который длится свыше двух месяцев, незаконное преследование лиц армянской национальности и другие беззакония привели к тому, что трудящиеся Нагорного Карабаха с 14 ноября объявили недельную всеобщую забастовку.

Трудящиеся коллектива ПО Армэлектромаш считают справедливыми следующие требования:

1. Выполнить решение областной сессии и прекратить незаконные строительства со стороны правительства Азербайджанской ССР на территории НКАО. Отменить комендантский час, который направлен против армянской части населения НКАО.

2. Мы, считаем, что искусственное разделение судебного процесса над участниками геноцида на ряд самостоятельных производств не приведет к объективности в вынесении справедливых приговоров по отношению к преступникам. Требуем направления дела над участниками геноцида в отношении армян на дополнительное расследование, учитывая исключительную важность уголовного дела. его особую политическую значимость. Верховный суд СССР.

руководствуясь п. 1. ст. 27 закона о Верховном суде СССР, должен дела, связанные с сумгаитским геноцидом, принять к своему производству и одновременно выявить истинных вдохновителей и организаторов.

3. Немедленно выдворить лжебеженцев азербайджанской национальности из территории гор. Шуши и тем самым создать условия для возвращения армян в свои дома.

4. Прекратить все проверки и ревизии хозяйственной деятельности предприятий НКАО до окончательного и справедливого решения Карабахского вопроса.

5. Задержанных лиц армянской национальности содержать в соответствующих учреждениях Армянской ССР и армянских районах НКАО. А расследование проводить с соблюдением уголовно-процессуального кодекса и по всем жалобам армян возбудить уголовные дела, как это делается по жалобам азербайджанцев.

6. Со стороны правительства Азербайджанской ССР создаются серьезные препятствия для участия Армянской ССР в реализации постановления ЦК КПСС и Совета министров СССР по социально-экономическому развитию НКАО, поэтому обеспечить беспрепятственность проезда и разблокировать все дороги, ведущие в Нагорный Карабах. Коллектив ПО Армэлектромаш полностью поддерживает справедливые требования жителей Нагорного Карабаха.

От имени трудового коллектива,
председатель Совета трудового коллектива **Мирзоян А.М.**

21.11.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 677, л. 50.

№ 127
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА
ФРЕЗЕРНЫХ СТАНКОВ

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС,
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ГОРБАЧЕВУ М.С.
ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ КПСС
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ КП АРМЕНИИ
ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМ. ССР**

Коллектив Ереванского завода фрезерных станков на общем собрании, состоявшемся 18 ноября 1988 г. единогласно постановил:

Прошедшие 9 месяцев с 1988 года после трагических событий в Сумгаите не дали армянскому народу как в Армении, так и в Азербайджане никакой гарантии на нормальную трудовую деятельность.

Противоправные действия, происходящие в Азербайджане и Нагорно-Карабахской автономной области, постоянно приводят к забастовкам и волнениям и мешают нормальному трудовому ритму Армении.

Коллектив завода требует:

1. Решить вопрос выхода НКАО из состава Азербайджанской ССР в самое ближайшее время, как антиправные действия сталинской эпохи. Без решения этого вопроса, все остальное будет полумерой в решении национальных отношений двух соседних республик.

2. Отменить комендантский час в НКАО, который направлен только против армянской части населения НКАО.

3. Запретить любое строительство на территории НКАО без специального решения правительства НКАО.

4. Обязать правительство Азербайджана гарантировать безопасность армян и возможность перевозок материалов и оборудования для НКАО. Разблокировать все дороги, ведущие в Карабах.

5. Признать геноцид армянского народа в г. Сумгаите Аз. ССР 27–29 февраля 1988 г. и призвать к уголовной ответственности организаторов из руководящего состава, обеспечивших безнаказанные действия организаторов преступников.

6. Немедленно выдворить из г. Шуши НКАО лжебеженцев азербайджанцев для возвращения коренных жителей–армян.

7. Прекратить все проверки и ревизии хозяйственной деятельности предприятия НКАО до вывода последнего из состава Азербайджана, поскольку эти проверки являются причиной для репрессий армянской части населения.

8. Задержанных в НКАО лиц армянской национальности перевести в соответствующие учреждения РСФСР, а расследование проводить с соблюдением уголовно–процессуального кодекса и по всем жалобам армян возбудить уголовные дела, как это делается по жалобам азербайджанцев.

В связи с вышеуказанным объявляем 18 ноября однодневную забастовку. При невыполнении наших требований до начала декабря, забастовка будет продолжаться до решения вопросов.

Одновременно коллектив ЕЗФС считает себя участником армянского всенационального движения АВД.

Если Арм. ССР является суверенной республикой, то требуем возбуждения республиканской прокуратурой уголовного расследования авторов всех клеветнических статей, оскорбляющих национальное достоинство армянского народа и создающих антиармянское общественное мнение по всему СССР.

Председатель собрания **Амирян А.**
Секретарь **Хачатрян В.**

23.11.1988 г.

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 655, л. 155–156.

№ 128

Հ.Յ.Գ. ՀԱՅ ԴԱՏԻ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԻ ԿՈՉԸ

Հ. Յ. Գ. Հայ Դատի յանձնախումբերը եռօրեայ խորհրդաժողով մը գումարեցին վերջերս Եւրոպայի մէջ: Խորհրդաժողովը ընդհանուր արժեւորման ենթարկեց հայ ժողովրդի ազգային–քաղաքական իրաւունքներուն վերատիրացման ի խնդիր մղուող պայքարին ներկայ հանգրուանը՝ իր արձանագրած յառաջխաղացքով թէ դիմագրաւած խնդիրներով:

Խորհրդաժողովը վերահաստատեց կարեւորութիւնը Հայ Դատի ծանօթացման եւ Հայկական Յեղասպանութեան միջազգային ճանաչման ծառայող քաղաքական, յարաբերական եւ քարոզչական աշխատանքներուն: Շեշտեց անհրաժեշտութիւնը ազգային-ազատագրական պայքար մղող եւ ճակատագրակից ժողովուրդներու հետ գործակցութեան՝ յատկապէս Թուրքիոյ հակադրուած ուժերու մէկտեղում եւ կեցուածքներու համակարգում յառաջացնելու իմաստով: Անդրադարձաւ տարբեր գաղութներու կարելիութիւնները քաղաքականօրէն արդիւնատրելու հրամայականին՝ համակարգեալ գործունէութեան ծրագիր մշակելով: Վերջապէս՝ քննեց եւ որդեգրեց յառաջիկայ հանգրուանի աշխատանքներուն յաւելեալ թափ տալու եւ կազմակերպական աւելի ազդու կառոյցով Հայ Դատի հետապնդման գործը յառաջ մղելու կոչուած առաջադրութիւններ:

Արտերկրի տարածքին ծաւալած Հայ Դատի պայքարը վերանորոգ թափով շարունակելու եւ յաւելեալ մարտունակութեամբ օժտելու ընդհանուր կոչ ուղղելով պահանջատէր հայութեան՝ խորհրդաժողովը որոշեց հանրութեան ներկայացնել իր դիրքորոշումը յարաբերաբար Արցախեան Պահանջատիրութեան, որ Փետրուար 1988 էն ասդին իր վարակիչ թափին մէջ առած է բովանդակ մեր ժողովուրդը:

Հաւաքի առաջին նիստին իսկ, Հ.Յ.Դ. Հայ Դատի յանձնախումբերուն ներկայացուցիչները կարեւորութեամբ շեշտեցին այն իրողութիւնը, որ Արցախեան պահանջատիրական շարժումով եւ անոր ստեղծած համահայկական մարտունակութեան մթնոլորտով՝ Հայ Դատի պայքարը աստիճանաբար թէ կ'ամբողջացնէ ռազմավարական իր շրջագիծը, թէ կը վերանորոգէ ուժականութեան իր ակունքները:

Խորհրդաժողովը նաեւ ընդգծեց, որ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի թէ Խորհրդային Հայաստանի պետական-կուսակցական ղեկավարութեան մակարդակին վրայ Արցախեան Շարժումը նուաճեց կարեւոր բարեփոխումները եւ հայութեան արդար իրատունքին դրօշակիւ կանգնող առողջ տարրերու յանձնեց Արցախեան Պահանջատիրութեան պաշտոնական դերը: Այսուհանդերձ՝ խորհրդաժողովը հաստատեց, որ պատմական դարձակէտ մը նուաճելու աստիճան յուսադրիչ Արցախեան Շարժումը այսօր թեակոխած է դժուար հանգրուան մը: Փաստօրէն, ամբողջ հայութիւնը՝ Հայրենիքի թէ Սփիւռքի տարածքին՝ անձկութեամբ կը հետեւի Արցախեան Պահանջատիրութիւնը մարտունակ իր տարերքին եւ ուժական իր թափին մէջ պահելու ճիգերը արգելակող խոչընդոտներուն:

Պահանջատեր հայութիւնը, ըստ ամենայնի, կը գտնուի հանգրուանի մը մէջ, ուր ոչ կարելի է համակերպիլ Արցախեան Հարցին արդար լուծման ի խնդիր խորհրդային ղեկավարութեան առաջադրած անբարար դարմաններուն, ոչ ալ կարելի է դժգոհութեան ու բողոքի ալիքին սաստկացումը տանիլ դէպի փակուղի. – մղել դէպի հոն, ուր ի վերջոյ ոտքի կոխան կրնան երթալ այնքան դժուարութեամբ ձեռք բերուած ժողովրդային շարժման ազատութիւնները, ազգային ղեկավարութեան առողջ եղանակի յոյսերը եւ, մանաւանդ, համահայկական միասնական ճակատով պահանջատեր ներկայանալու պատմակշիռ յաջողութիւնը:

Գժուար է հանգրուանը: Մեծ է մարտահրաւերը:

Հ.Յ.Գ. Հայ Գ-ատի յանձնախումբերու խորհրդաժողովը պատասխանատուութեան եւ պարտքի խոր գիտակցութեամբ քննեց Արցախեան Շարժման ներկայ հանգրուանը եւ անոր հետագայ մակընթացութեան ի խնդիր որոշ կոչ ուղղել պահանջատեր հայութեան բոլոր հատուածներուն, որպէսզի.

Առաջին՝ ամէն բանէ վեր, մեր ժողովուրդին միասնականութիւնը հաստատենք՝ ամրապնդելով Արցախեան Շարժումը շարունակելու մեր յանձնառութիւնը:

Երկրորդ՝ Սփիւռքը իր բոլոր ուժերով գորավիզ դարձնենք հայրենի հայութեան բողոքի ելոյթներուն՝ համաժողովրդական բնոյթ տալով անոր ցոյցերուն եւ գործադուլներուն, որոնք կը ծառայեն պայքարի միացեալ ճակատը ամրապնդելու համազգային առաջնահերթ նպատակին: Այդ պոռթկումները, սակայն, ինքնանպատակ պէտք չէ դառնան, ազատ բեմի պէտք չէ վերածուիլ անպատասխանատու տարբերու առջեւ եւ, մանաւանդ, պէտք չէ հարուածեն վարկը հայրենի այն ղեկավարութեան, որ ի վերջոյ Արցախեան Պահանջատիրութեան տէր կանգնելու ճիգը կը յայտնաբերէ: Այս վտանգը փաստօրէն, երեւան եկաւ 1988 սեպտեմբերին, երբ անհակակշիռ գործադուլներն ու դասադուլները, Հայաստանի տնտեսութեան լուրջ վնաս հասցնելու կողքին, պահ մը սպառնացին խեղաթիւրել հայութեան արդար բողոքի ձայնը:

Երրորդ՝ վստահութեան համազգային մեր գրաւոր կենդրոնացնենք խորհրդային Հայաստանի ժողովրդային առողջ զանգուածներուն, մտաւորականութեան եւ յատկապէս այն իշխանութեանց վրայ, որոնք իրենցը ըրած են Արցախեան Շարժումով յուրագործուած հայութեան հաւատոյ հաւաքական կամքը արտայայտելու կոչումը:

Պատմական դժուար քննութենէ մը կ'անցնի ողջ հայութիւնը: Հ.Յ.Դ. Հայ Դատի յանձնախումբերու խորհրդաժողովը կազմակերպական իր բոլոր ուժերը կը տրամադրէ այդ մարտահրաւէրը արժանատրապէս նուաճելու ճիգերուն եւ անխախտ հաւատքով կը յայտարարէ, թէ՛

Արցախեան Շարժման ուժականութիւնը կը պայմանաւորուի իր շղթայագերծած մարտունակութեամբ:

Ինչպէս որ Արցախեան Դատին յաղթանակը կը պայմանաւորուի պատմական դարձակէտ նուաճող պայքարի միասնութեամբ:

«Գրօշակ», ԺԹ (19) տարի, թիւ 16, 23.11.1988:

№ 129

ՀԽՍՀ ԳԱ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 թ. ՆՈՅՅԵՄԲԵՐԻ 29-Ի ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

1. Ինստիտուտի կողկտիվը խստորեն դատապարտում է Երևան քաղաքում պարետային ժամ մտցնելու փաստը՝ համարելով այն լիովին անհիմն և անբարոյական: Այս պրովոկացիոն ակտն առաջին հերթին ուղղված է կուսակցության հռչակած երկրի կյանքի դեմոկրատացման և հրապարակայնության պայմաններում հայ ժողովրդի սոցիալական ու քաղաքական աննախադէպ ակտիվության դէմ: Ակտիվություն, որից նախ և առաջ վախեցավ Հայկական ԽՍՀ ղեկավարությունը՝ հնարավորություն ընձեռելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին գործողության մեջ դնելու ներքին ծառայության հատուկ նշանակության զորքերի մասին հակաժողովրդական օրենքը: Խայտառակություն է, որ Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատման 68-րդ տարեդարձը հանրապետության աշխատավորությունը դիմավորում է պարետային ժամի պայմաններում:

2. Նման վարքագիծը վերջնականապէս դիմակագերծ արեց Հայաստանի ղեկավարությանը, որը ամիսներ շարունակ չկարողացավ արժանի լինել իր կոչմանը, գլխավորել հանրապետությունում ծավալված ժողովրդական լայն զանգվածների դեմոկրատական շարժումը: Իսկ վերջին օրերի իրադարձությունները, մասնավորապէս՝ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանի աշխատանքների շարունակումը պաշտոնապէս ձախողելու փորձը, առանց ՀԽՍՀ

պառլամենտի վավերացման ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդ «որոշում» ներկայացնելը ակներև դարձրեց ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության ժողովրդից կտրված լինելու փաստը և օրվա պահանջ դարձրեց նրա լիազորությունների դադարեցումը:

3. Ինստիտուտի կոլեկտիվը, ելնելով այն իրողությունից, որ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանը, անսալով ժողովրդի ձայնին, այնուամենայնիվ շարունակելովեց իր աշխատանքները և ընդունեց դեմոկրատական որոշումներ, լիովին հավանություն է տալիս դրանց և այդպիսիով իր անվստահությունն է հայտնում ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը: Մեր անվստահությունն ենք հայտնում ՀԽՍՀ Սինիստրների խորհրդին, որը այս տասը ամիսների ընթացքում այդպես էլ երևան չբերեց ռեալ գործնական հատկանիշներ և շարունակեց մնալ նույն երկչոտ ու անհետևողական դիրքերում: Դրա ամենավերջին դրսևորումն էր ՀԽՍՀ Սինիստրների խորհրդի նախագահի գեկուցումը, որտեղ գերիշխում էր այն միտքը, որ Հայկական ԽՍՀ և ԼՂԻՄ-ի միջև արդեն առկա են լայն տնտեսական և մշակութային կապեր: Սա նշանակում է, որ պատրաստվում էր որոշում այն մասին, որ ԽՍՀՄ ղեկավարության կողմից միանգամայն ճիշտ քաղաքական կուրս է վերցրած, երբ ԼՂԻՄ-ի հարցի լուծումը կապվում է բացառապես մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հետ:

4. Կոլեկտիվը միահամուռ ողջունում է ԼՂԻՄ-ի մարզկոմի նոյեմբերի 25-ի պլենումի որոշումը, որով կուսակցական կազմակերպությունն իրեն համարում է անջատված Ադրբեջանի կուսկազմակերպությունից: Այս քայլը՝ ի տարբերություն ՀԽՍՀ ղեկավարության, մեկ անգամ ևս վկայում է ԼՂԻՄ-ի ղեկավարության նպատակային հաստատակամության մասին՝ իրագործելու հայ ժողովրդի արցախյան հատվածի տասնամյակների իղձը:

Ժողովի նախագահ՝ **Մարգարյան Գ.Գ.**
Քարտուղար՝ **Վարդանյան Հ.Վ.**

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 681, ք. 103–104:

№ 130

**ՇՎԵԴԻԱՅԻ ՍՏՈԿՀՈԼՄԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ
ԲԱՅ ՆԱՄԱԿԸ**

**ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ
ՄԻԽԱԻԼ ՍԵՐԳԵՅԻ ԳՈՐԲԱԶՈՎԻՆ**

Հարգարժան պարոն Գորբաչով.

Մենք՝ Շվեդիայի Հայ Առաքելական Եկեղեցու, Ստոկհոլմի Հայ Մշակութային Միության, Ուփսալայի Րաֆիու Հայ Մշակութային Միության, Սոդերթելյեի Հայ Մշակութային Միության անդամներս, Շվեդիայի տարբեր քաղաքներում բնակվող հայերս, խորապես մտահոգված ենք Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզը Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության հետ միացնելու հարցերով և այդ կապակցությամբ ուզում ենք Ձեր ուշադրությանը ներկայացնել հետևյալը.

Մենք ամբողջ սրտով միացնում ենք մեր ձայները Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզի և Խորհրդային Միության այլ մասերի մեր հայ եղբայրների ու քույրերի պահանջներին և դրանք գտնում բնական, օրինական և համապատասխան բոլոր դեմոկրատական սահմանադրություններին:

Ուրախ ենք, որ Ձեր կուսակցության Կենտրոնական Կոմիտեի առաջիկա պլենումը Ձեր նախաձեռնությամբ քննարկելու է այս կարևոր հարցը:

Դարաբաղի վերամիավորումը Հայաստանի հետ հայերիս խորապես հուզող ամենակարևոր հարցերից մեկն է և այդ պատճառով՝ գտնվում է համայն աշխարհի գիտակից հայության ուշադրության կենտրոնում: Այն սպասվում է Սովետական Միության ժողովուրդների եղբայրական ընտանիքի կազմման առաջին իսկ օրերից:

Մենք գտնում ենք, որ այս հարցի ճիշտ և արագ լուծումը կհանդիսանա Ձեր երկրում տեղի ունեցող դեմոկրատացումի և վերակառուցումի ի կատար ածման ամենահանգիչ ապացույցներից մեկը:

Խորին հարգանքներով՝

Պատճեններ այս նամակից ուղարկվել են նաև՝

Նորին Սուրբ Օծնություն
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգեն Ա-ին՝
Սայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին,
Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցության
Կենտրոնական Կոմիտեի Առաջին
քարտուղար, Սովետական Միության Կոմունիստական
Կուսակցության Կենտրոնական Կոմիտեի անդամ,
Կարեն Դեմիրճյանին՝ Երևան,
Հայաստանի գրողների Միությանը՝ Երևան,
Միջուրբահայության հետ Մշակութային կապի Կոմիտեին՝
Երևան,
Շվեդիայի մամուլին և միություններին:

03.12.1988 թ.

ՀՄՄ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 679, թ. 27-28:

№ 131
ПИСЬМО
КОЛЛЕКТИВА ГЛАВНОЙ РЕДАКЦИИ
АРМЯНСКОЙ СОВЕТСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС ГОРБАЧЕВУ М.С.
ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП АРМЕНИИ АРУТЮНЯНУ С.Г.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
АРМ. ССР ВОСКАНЯНУ Г.М.

Коллектив Главной редакции Армянской Советской Энциклопедии в трудное для нашего народа время с чувством глубокой признательности и благодарности воспринял ту многогранную моральную и материальную помощь, которую оказали народы Советского Союза и всего мира пострадавшей от разрушительного землетрясения Армении¹¹. Эта помощь вновь показала силу подлинной дружбы и солидарности народов.

Однако, не оправившись еще от столь тяжкого стихийного бедствия, на нас обрушились новые тревоги, связанные с неоправданными и необоснованными действиями властей и средств массовой информации по отношению к перестроечному народному подъему,

воплотившемуся в Армении в форму Карабахского движения. Десятилетняя история этого движения убеждает, что оно направлено не только на достижение справедливого решения Арцахской проблемы, но и на победу идей демократии, гласности. Карабахское движение является порождением периода перестройки и гласности, оно выступает за расширение демократизма во всех сферах жизни нашего общества, в том числе и в области межнациональных отношений. В силу этого нас глубоко тревожат действия властей республики, средств массовой информации, начавших преследование участников Карабахского движения. Это тем более удивительно, что совсем недавно руководители компартии и правительства республики неоднократно выступали на многочисленных митингах, созданных активистами движения, вступали с ними в прямые контакты. Ныне же активистам движения приписываются действия, инициаторами которых являются, несомненно, остающиеся в тени элементы, подлинные противники революционной перестройки. Необоснованные репрессии в отношении активистов Карабахского движения вызывают возмущение народа, подрывают его веру в перестройку, а это на руку именно антиперестроечным силам. Нельзя сваливать на участников Карабахского движения провокационную деятельность различных групп и отдельных лиц. Мы считаем, что преследование активистов Карабахского движения несовместимо с принципами демократии. Члены Армянского комитета карабахского движения не авантюристы, рвущиеся к власти, а убежденные патриоты в высшем смысле этого слова.

Во имя высших интересов революционной перестройки мы требуем соблюдать законность, прекратить травлю активистов народного движения.

Главным оружием перестройки и демократизации должны стать правда и справедливость. Высшая власть – воля народа. В этом мы и видим смысл перестройки.

Принято единогласно на собрании коллектива Главной редакции АСЭ 26 декабря 1988 г. (протокол № 3).

Председатель собрания **Айвазян О.М.**
Секретарь собрания **Симонян С.А.**

НАА, ф. 1, оп. 127, д. 698, л. 2–3.

**Հ.Յ.Գ. ԲՅՈՒՐՈՅԻ
ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Շուրջ երկու շաբաթներ է Վեր, խորհրդային իշխանությունները բիրտ ճնշումներ ի գործ կը դնեն Հայաստանի մէջ՝ խափանելու համար հայ ժողովուրդի արդար պահանջը՝ Լեռնային Ղարաբաղը վերամիացուած տեսնելու Մայր Հայրենիքին: Արդարութեան և հայ ժողովուրդի անժամանցելի իրաւունքներուն պահանջատէր կանգնող հարիւրաւոր հայրենասէրներու ձեռքակալութիւնները յայտարարնշան են Մոսկուայի իշխանութեանց որդեգրած այս խիստ քաղաքականութեան, որուն կ'ընկերանայ՝ մամլոյ և տեղեկատուական միջոցներու օգտագործումով, խեղաթիւրումներու և ամբաստանութիւններու ճամբով, ակնյայատ ճիգ մը՝ վարկաբեկելու ոչ միայն սոսկական շարժում մը և անոր ղեկավար անդամները, այլև՝ փաստօրէն ամբողջ հայ ժողովուրդը, որ անխտիր ու անվերապահ կերպով զօրավիզ է Արցախեան պահանջատիրութեան:

7 Դեկտեմբերի աննախընթաց երկրաշարժի պատճառած աղետին մէջ, որ իր իսլած մարդկային անհամար զոհերով և պատճառած նիւթական վիթխարի աւերներով ցնցեց համայն մարդկութիւնը և որ հայ ժողովուրդի կրած դարաւոր ողբերգութեանց վրայ եկաւ աւելնալու իբրեւ կտտացող նոր վերք, առնուազն զարմանալի կը թուին կեդրոնական իշխանութեանց կողմէ՝ Հայաստանի մէջ շղթայազերծուած հալածանքները: Չարմանալի՝ նաեւ անոր համար, որ Մոսկուայի վարիչներուն մտրակն ու սպառնալիքները կ'ուղղուին, այսպէս կոչուած՝ «հայ ազգայնականներու գրգռիչ արտայայտութիւններուն և արարքներուն դէմ», որոնք, ըստ ամենայնի, արդար ընդվզումի պոռթկումներ են՝ հանդէպ Պաքուի եւ Կիրովապատի փողոցներուն մէջ «մա՛հ հայերուն» գոռացող ամբոխներուն: Հանդէպ անոնց, որոնք երէկ Սումկայթի մէջ հայերու դէմ նախճիրներ կը սարքէին, Ղարաբաղի և Ատրպեյճանի հայաբնակ շրջաններուն մէջ սպանդներ կը գործէին՝ հաւաքական կողոպուտի, հրկիզումի, ահ ու սարսափի եւ մահուան սպառնալիքի տակ աւելի քան երկու հարիւր հազար հայեր տեղահան դարձնելով իրենց տուններէն և հայրենի բնօրրանէն:

Չարմանալի ըլլալէ աւելի ընդվզեցուցիչ է այն իրողութիւնը, որ կորպաչեւեան վարչակարգի այս օրերուն, Մոսկուա տակաւին անգիտանալ կը ձեւացնէ այս բոլորը եւ սաստումի ու զսպումի ոչ մէկ գործնական միջոցառումի կը դիմէ՝ զգաստութեան հրաւիրելու համը Պաքուի պան-թուրանական ղեկավարները, որոնք կը հանդիսանան հակահայ գրգռութեանց բուն իսկ կազմակերպիչն ու պատասխանատուները:

Լեռնային Ղարաբաղի Հայաստանին վերամիացումը հայկական համընդհանուր պահանջ է եւ՝ հայրենի հայութեան, եւ՝ սփիւռքահայութեան համար. բայց ամէնէն առաջ անկապտելի իրաւունքն է ան նոյնիմքն Ղարաբաղի հայութեան, որ պարբերաբար ենթարկուած ըլլալով ջարդերու, հալածանքի եւ տեղահանութեանց՝ դարաւոր եւ դառն փորձառութեամբ գիտէ, թէ ինչ կը նշանակէ պան-թուրանական ազգայնամոլներու տիրապետութեան տակ ապրիլը: Հասկանալի է, հետեւաբար, որ ան անդուլ պիտի շարունակէ իր պահանջատիրութիւնը՝ ի խնդիր արդար լուծումի մը՝ վախճանական նպատակ ունենալով իր ազատագրումը այդ անարգ լուծէն:

Հայ ժողովուրդը պարզապէս արդարութեան պահանջ ունի խորհրդային ղեկավարութենէն, որ ազգերու միջեւ եղբայրութեան եւ միջազգայնութեան իր առաջադրութեանց սիրոյն իսկ պարտի սրբագրել անցեալի սխալները, այս պարագային՝ ստալինեան շրջանի հայ ժողովուրդին դէմ գործուած պատմական այս մեծ սխալը: Իսկ այդ սխալը սրբագրելու համար խորհրդային իշխանութիւնները պարտաւոր են նախ հասկացողութիւն ցոյց տալ հայ ժողովուրդի արդարացի ընդվզումին հանդէպ. դադրեցնեն ճնշումի եւ հալածանքի քաղաքականութիւնը՝ օրինաւոր արդար պահանջներով հանդէս եկող ժողովուրդի հայրենասէր զաւակներուն դէմ եւ, վերջապէս, որոնեն ու գտնեն յարմարագոյն ուղիները, որոնք պէտք է ի վերջոյ յանգին Լեռնային Ղարաբաղի Հայաստանին վերամիացման:

Ա՛յս է մեր համոզումը, եւ կը հուստանք, որ այլ ճամբայ չկայ ազգային հարցի ուղիղ և արդարացի լուծման համար:

Այլապէս՝ Կոմկուսի Առաջին Քարտուղար Սիխալիլ Կորպաչեւով սկսած ժողովրդավարականացման եւ վերակառուցման ժամանակաշրջանը դատապարտուած է յատկանշուելու այն բոլոր սխալներով ու ճնշամիջոցներով, որոնցմով կը մեղադրուին խորհրդային նախորդ վարչակարգերը: Խորհրդային իշխանութիւններն իրաւունք

չունին խուսափելու արդարութեան կողքին դիրքորոշուելու իրենց այս պատմական պատասխանատուութենէն, որովհետեւ պարզ հաշտարարէ աւելի՝ մեր ժողովուրդը արդարամիտ դատաւորի կեցուածք կ'ակնկալէ խորհրդային ներկայ ղեկավարութենէն:

21 դեկտեմբերի, 1988 թ.

«Դրօշակ», ԺԹ (19) տարի, թիւ 19, 04.01.1989:

№ 133

ՔԱՂՎԱԾՔ

**ԺՈՂԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՍԿԵՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ
ԲԱԺՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ
ԹԻՎ 1 ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ**

Լսեցին. – Լեռնային Գարաբաղի ինքնավար մարզում վերջին ժամանակները ստեղծված իրադրության մասին /զեկ.՝ Ա. Գաբրիելյան/

Որոշեցին. – Ասկերանի շրջժողկրթբաժնի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը նշում է, որ ԽՍՀՄ-ի ազգամիջյան հարաբերությունների ցավոտ հարցերի լուծման ճանապարհին մեծ սպասելիքներ ունենք ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորների համագումարից և ԽՄԿԿ առաջիկա պլենումից: Սակայն ԼԴԽՄ-ում հատուկ կառավարման ձև մտցնելը մեզ զրկել է մեր սահմանադրական իրավունքները ամբողջությամբ օգտագործելու հնարավորությունից:

Ասկերանի շրջժողկրթբաժնի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը որոշեց.

1. Խնդրել ԼԴԽՄ-ի հատուկ կառավարման կոմիտեին՝ իր ընդլայնված նիստում քննարկել մարզի հայ բնակչության՝ Լեռնային Գարաբաղը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորելու պահանջը՝ և համապատասխան որոշմամբ դիմել ԽՍՀ ժողովրդական դեպուտատների 1989 թ. մայիսին կայանալիք համագումարին ու ԽՄԿԿ պլենումին, որտեղ անպայման ընդգծվի Լեռնային Գարաբաղը Ադր. ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտնելու սխալը շուտափույթ ուղղելու անհրաժեշտությունը, ռուս ժողովրդի հետ մեր շարժման համերաշխությունը և ոչ հակախորհրդային բնույթը:

2. Պահանջել ԽՍՀՄ դատախազությունից՝ ազատելու Ա.Մ.Մանուչարովին և «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամներին: Պատասխանատվության ենթարկել ոչ թե ԼՂԻՄ-ում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական վատթարագույն պայմանները մատնացույց անողներին, այլ նրանց, ովքեր տարիների ընթացքում կոնկրետ գործով վնասել և այսօր էլ վնասում են երկու հարևան ժողովուրդների միջև հավասար հարաբերությունների ստեղծմանը:

3. Անհապաղ դադարեցնել Ադր. ԽՍՀ-ի նախարարությունների կամայականությունները մարզի տարածքում, և առանց շրջանային համապատասխան կազմակերպությունների համաձայնության՝ չկատարել շինարարական աշխատանքներ ու մարզի էթնիկական դեմքը խախտող գործողություններ:

4. Պահանջել Ադր. ԽՍՀ կառավարությունից՝ հատուցել Բաքվի և հանրապետության այլ քաղաքներից ստիպված հեռացած բնակիչների նյութական վնասը:

5. Պատվիրան տալ ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորներ Ա.Ի. Վոլսկուն, Բ.Վ. Դադամյանին և Ջ.Հ. Բալայանին, որ հարց բարձրացնեն Լեռնային Ղարաբաղը Ադր. ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտցնելու վերաբերյալ Կովկասյան բյուրոյի 1921թ. Հուլիսի 5-ի որոշումը փոխելու, ինչպես նաև Ադր. ԽՍՀ Շահումյանի շրջանը ԼՂԻՄ-ի կազմի մեջ ընդգրկելու մասին՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ վերջինս պատմական Գյուլիստանը, Ադր. ԽՍՀ կառավարության որոշումով, արհեստականորեն անջատել է Արցախից:

6. ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորելու համար պայքարի ձևերի ու միջոցների ընտրության հարցում մեր կոլեկտիվը համերաշխություն է հայտնում մարզի բանվոր դասակարգին և մտավորականությանը:

[Գարուն, 1989 թ.]

ԼՂՀ ՊԱ, ֆ. 2, ց. 1, գ. 3, թ. 28:

ՔԱՂՎԱԾՔ

ԼՂԻՄ ԱՍԿԵՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ԲԱԴԱՐԱ ԳՅՈՒՂԻ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՑ

1989 թ. ապրիլի 30-ին կայացավ ԼՂԻՄ Ասկերանի շրջանի Բադարա գյուղի հասարակության ընդհանուր ժողովը՝ ներկայությամբ 400 հոգու:

Նախագահությամբ՝ Ա. Դավթյանի

Քարտուղարությամբ՝ Ա. Առուստամյանի

Լսեցին – Լեռնային Ղարաբաղում ստեղծված իրադրության մասին

Արտահայտվեցին.

1. *Գրիշա Խոսրովի Ձեռնգիրյան*, Բադարայի միջնակարգ դպրոցի ուսուցիչ, պատերազմի և աշխատանքի վետերան, ԽՍԿԿ անդամ 1956 թ.

Մեր պահանջը՝ Լեռնային Ղարաբաղը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորվելը, արդարացի է, Ղարաբաղը պատմականորեն հայկական տարածք է: Դրա անհերքելի ապացույցն է հանդիսանում մեր անտառներում պահպանված դարերի խորքից եկող հնությունները: Պետք է շուտափույթ ուղղել Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ թույլ տրված կոպիտ սխալը և բավարարել մեր արդարացի պահանջը: Մենք մեծ հույսեր ենք կապում ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների համագումարի և ԽՍԿԿ պլենումի «ԽՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերությունների կատարելագործման մասին» հարցի քննարկման հետ: Համոզված ենք, որ արդարությունը կհաղթի:

2. *Բենիկ Ասլանի Գասպարյան*, աշխատանքի վետերան, ԽՍԿԿ անդամ 1957 թ.-ից: Ղարաբաղյան շարժումը մեր երկրում լայն ծավալ ստացած վերակառուցման արդյունքն է: Այն պետք է հաղթական ավարտին հասնի, որովհետև դա է պահանջում վերակառուցումը: Հնարավոր չէ ապրել և աշխատել հին ձևով: Լեռնային Ղարաբաղը տարիներ շարունակ գրկված է եղել իր իրավուքներից, ինքնուրույնությունից: Մարզում ստեղծվել է սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմաններ և վատառողջ մթնոլորտ: Ժամանակին մարդիկ ահազանգել են Աղբրեջանի կառավարությանը, սակայն հարցը ուսումնասիրելու ու աշխատավորությանը պահանջվող օգնություն ցույց տալու փոխարեն՝ սկսել են ռեպրեսիաների ենթարկել: Դրա

համար շատերը ստիպված հեռացել են Լեռնային Ղարաբաղից: Ինչու՞, օրինակ, Ա.Մ. Մանուչարովը ձերբակալված է, ինչու՞ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները գրկված են իրենց ստեղծագործական աշխատանքից: Մենք պահանջում ենք ազատել նրանց և պատասխանատվության ենթարկել նրանց, ովքեր տարիների ընթացքում կոնկրետ գործերով վնասել են հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների բարեկամությանը:

3. *Սուրեն Բախշիի Խաչատրյան*, «Հոկտեմբեր» կոլտնտեսության բրիգադիր, ԽՍՀՄ անդամ 1984 թ.-ից: Վերջին մի քանի ամսվա ընթացքում մեր գյուղի տարածքում Ադրբեջանի կառավարության կողմից շատ անօրինություններ են կատարվել: Առանց տեղական կազմակերպությունների հետ հաշվի նստելու՝ ադրբեջանցիներն սկսել են ճանապարհ կառուցել դեպի Բաղարայի նախկին սդոցագործարանի տեղն անօրեն ստեղծված բնակակետը, որին Ադրբեջանի կառավարությունը, կոխկրտելով սահմանադրական բոլոր պահանջները, գյուղի անուն է տվել: Ինչպե՞ս կարելի է այդ բնակավայրը գյուղ անվանել, երբ բոլորովին հող չունի, զբաղմունք չունի: Ադրբեջանի տարբեր շրջաններից անօրեն այդտեղ բնակություն հաստատած մարդիկ բարբարոսաբար փչացնում են անտառը, աղտոտում ջրերը, զբաղվում գողությամբ: Նրանց հովանավորում են Ադրբեջանի կառավարության ներկայացուցիչները: Վերջին մի քանի օրվա ընթացքում Ադրբեջանի արդարադատության նախարար Օրուջըր՝ առանց տեղական մարմինների ներկայացուցչի, մեքենայով, ուղղաթիռով բազմիցս եղել է Դաշրուլաղի ադրբեջանցիների թաղամասում և Լեւոնյե կոչվող բնակակետում: Նրա ամեն մի այցը մեր հասարակության մեջ արդարացի զայրույթի ու բողոքի տեղիք է տալիս և բացասաբար անդրադառնում երկու հարևան ժողովուրդների բարեկամական կապերի վրա:

4. *Զնարիկ Կարապետի Գասպարյան*, աշխատանքի և կուսակցության վետերան, ԽՍՀՄ անդամ 1943 թ.-ից: Մենք հուզող ու հրատապ լուծում պահանջող հարցեր շատ ունենք: Սակայն ամենասառաջնահերթը Լեռնային Ղարաբաղը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորելու հարցն է, որի արդարացի լուծմանը պետք է մեծ օգնություն ցույց տան մեր նորընտիր ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորները: Ես խնդրում և պատվիրան են տալիս ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորներ Ա.Ի. Վոլսկուն, Բ.Վ. Դադամյանին և Զ.Հ. Բալայանին, որպեսզի հարց բարձրացնեն Լեռնային Ղարաբաղը Ադր. ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտցնելու վերաբերյալ Կովկասյան բյուրոյի 1921թ. հուլիսի 5-ի որոշումը փոխելու, ինչպես նաև Ադր.

ԽՍՀՇ ահումյանիշրջանը՝ պատմական Գյուլիստանը, ԼՂԻՄ-ի կազմի մեջ ընդգրկելու մասին: Դա մեր ամբողջ ընտրողների պատվիրանն է, և հույս ունենք, որ մեր ժողովրդական դեպուտատները ոչինչ չեն խնայի հարցին դրական լուծում տալու համար:

Նշված հարցերի շուրջը ելույթ ունեցան նաև համագյուղացիներ Վ. Արզումանյանը, Գ. Հակոբյանը, Ս. Բեգլարյանը, Ռ. Մնացականյանը և Դ. Դանիելյանը: Ժողովը նշում է, որ ԽՍՀՄ-ի ազգամիջյան հարաբերությունների ցավոտ հարցերի լուծման ճանապարհին մեծ սպասելիքներ ունենք ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների համագումարից և ԽՍԿԿ «ԽՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերությունների կատարելագործման մասին» պլենումից, սակայն ԼՂԻՄ-ում հատուկ կառավարման ձև մտցնելը մեզ զրկել է մեր սահմանադրական իրավունքները ամբողջությամբ օգտագործելու հնարավորությունից:

Ժողովը որոշում է

1. Խնդրել ԼՂԻՄ-ի հատուկ կառավարման կոմիտեին՝ ընդլայնված նիստում քննարկել մարզի հայ բնակչության՝ Լեռնային Ղարաբաղը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավորելու պահանջը՝ և համապատասխան որոշմամբ դիմել ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների 1989 թ. մայիսին կայանալիք համագումարին ու ԽՍԿԿ ազգային հարցի մասին պլենումին, որտեղ անպայման ընդգծվի Լեռնային Ղարաբաղը Ադր. ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտցնելու սխալը շուտափույթ ուղղելու անհրաժեշտությունը, ռուս ժողովրդի հետ մեր շարժման համերաշխությունը և ոչ հակախորհրդային բնույթը:

2. Պահանջել ԽՍՀՄ դատախազությունից ազատելու Ա.Մ. Մանուչարովին և «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամներին: Պատասխանատվության ենթարկել ոչ թե ԼՂԻՄ-ում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական պայմանները մատնացույց անողներին, այլ նրանց, ովքեր տարիների ընթացքում կոնկրետ գործով վնասել և այսօր էլ վնասում են երկու հարևան ժողովուրդների միջև հավասար հարաբերությունների ստեղծմանը:

3. Անհապաղ դադարեցնել Ադր. ԽՍՀ-ի մինիստրությունների կամայականությունները և մարզի դեմոգրաֆիական դեմքը խախտող այլ գործողություններ:

4. Պահանջել Ադր. ԽՍՀ կառավարությունից՝ հատուցել Բաքվից ու հանրապետության այլ քաղաքներից ստիպված հեռացած բնակիչներին հասցված նյութական վնասը:

5. Պատվիրան տալ ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատներ Ա.Ի. Վոլսկուն, Բ.Վ. Դադամյանին և Ջ.Հ. Բալայանին, որ հարց բարձ-

րացնեն Լեռնային Ղարաբաղը Ադր. ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտցնելու վերաբերյալ Կովկասյան բյուրոյի 1921 թ. հուլիսի 5-ի որոշումը փոխելու, ինչպես նաև Ադր. ԽՍՀ Շահումյանի շրջանը ԼՂԻՄ-ի կազմի մեջ ընդգրկելու մասին՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ պատմական Գյուլիստանը, Ադր. ԽՍՀ կառավարության 1923 թ. որոշմամբ, արհեստականորեն անջատվել է Արցախից:

ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ին վերամիավերելու համար պայքարի ձևերի ու միջոցների ընտրության հարցում մեր գյուղի հասարակությունը համերաշխություն է հայտնում մարզի բանվոր դասակարգին և մտավորականությանը:

Նախագահ՝ **Դավթյան**
Քարտուղար՝ **Առուստամյան**

ԼՂՀ ՊԱ, ֆ. 2, ց. 1, գ. 3, թ. 9-14:

№ 135

ԲԱՆԱԶԵՎ

**ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1989 Թ. ՄԱՅԻՄԻ 10-ԻՆ ԿԱՅԱՑԱԾ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՒՄ**

**ՀԿԿ ԿԿ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆԻՆ
ՀԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
Վ. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻՆ**

Իրադարձությունների զարգացումը ցույց է տալիս, որ ԼՂԻՄ-ում հատուկ կառավարման ձև մտցնելու մասին որոշումը և՛ տեղում գործադրվելիս, փաստորեն, վեր է ածվում հերթական մի քողի, որի հետևում Արցախի հայության նկատմամբ վարվում է Բաքվի նախորդ տասնամյակների ծանոթ քաղաքականությունը: Հատուկ կառավարման կոմիտեի չափազանց թափանցիկ գործողություններն ստիպել են արցախահայությանը նորից ոտքի կանգնել և, իրենց կամքին հակառակ, դիմել պայքարի ծայրահեղ միջոցի՝ համընդհանուր գործադուլի: Չի կարելի համակերպվել այն իրողության հետ, որ հատուկ կառավարման կոմիտեի ստեղծումով, փաստորեն, մար-

գում վերացված է խորհուրդների իշխանությունը: Հատուկ դրությունը, պարետային ժամը, մարզի կուսակցական և խորհրդային մարմինները բոլոր տեսակի իրավունքներից զրկելը և հատուկ կառավարման կոմիտեն ամենալայն լիազորություններով օժտելը օղակներն են նույն շղթայի, որով փորձ է արվում կապել արցախահայության ձեռքերն ու ոտքերը և թողնել նրան այն գոհասեղանին, որի վրա հայկական Նախիջևանից մնացին միայն հայկական անունն ու առևանգված և ավերված հայկական հուշարձանները: Ազգային ճնշման և մարզը հայազրկելու քաղաքականության այսօր բարձրացած հերթական ալիքը կարող է մահացու հարված լինել ողջ հայ ժողովրդի համար, և այդ հարվածը հասցվում է՝ օգտվելով մեր գլխին ճայթած բնական ահավոր աղետի հետևանքով ստեղծված պայմաններից: Հայ ժողովուրդը և Հայկական հանրապետության կառավարությունը պետք է խստագույնս դատապարտեն Արցախի նկատմամբ իրականացվող քաղաքականությունը և պահանջեն հարցի լուծման միակ արդարացի և ճիշտ ելքը. ԼՂԻՄ-ը անհապաղ վերամիավորել Հայկական ԽՍՀ-ին:

Օգտվելով հատուկ դրության և մասնավորապես երկրաշարժից ստեղծված խառնաշփոթ իրավիճակից՝ կոպիտ փորձ է արվել խափանել Հայաստանում ծավալված համաժողովրդական, դեմոկրատական, փաստորեն, հանուն վերակառուցման ընթացող Ղարաբաղյան շարժումը: Այսօրինաբար ձերբակալված են «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները, որոնք երկրաշարժի առաջին իսկ օրերից բոլոր ուժերով լծվել էին նրա հետևանքների վերացման աշխատանքների կազմակերպմանը: Առ այսօր նրանք «նախաքննության» անվան տակ առանց լուրջ մեղադրանքի, պահվում են խիստ մեկուսացված պայմաններում: Սա, փաստորեն, կոպիտ ոտնահարում է ոչ միայն մարդու, այլև նրանց թիկունքին կանգնած ողջ մի ժողովրդի իրավունքների: Անցած ամիսների ընթացքում անհիմն կերպով ձերբակալվել են շարժման նաև այլ ակտիվիստներ և մասնակիցներ: Այժմ հերյուրված մեղադրանքով ձերբակալված են Ս. Հակոբյանը և Մ. Գեորգիսյանը:

Մատենադարանի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողովը որոշում է. դիմել հանրապետության ղեկավարությանը՝ հետևյալ պահանջներով, որոնց կատարումը միայն կարող է վկայել, որ ներկա ղեկավարությունը բարոյական իրավունք ունի կառավարելու հայ ժողովրդին.

1. Վճռականորեն միանալ ԼՂԻՄ-ի շրջկոմների քարտուղարների, շրջգործկոմների նախագահների, ԽՍՀՄ գերագույն խորհրդի ղեկուտատների 1989 թ. մայիսի 3-ի ԽՄԿԿ գլխավոր քարտուղար և

ԽՍՀՄ գերագույն խորհրդի նախագահ ընկ. Գորբաչովին ուղղված բաց նամակին և գործադրույի դիմած արցախահայության բոլոր պահանջներին:

2. Անհապաղ վերացնել հատուկ դրությունը և պարետային ժամը Հայաստանում:

3. Պաշտոնապես և հրապարակայնորեն միջնորդել և հասնել «Ղարաբաղյան շարժման Հայաստանի կոմիտեի» ձեռքակալված անդամների և շարժման մյուս ակտիվիստների ազատ արձակմանը և բացատրություն տալ կատարվածի համար:

4. Անմիջապես ազատ արձակել Ս.Հակոբյանին և Մ.Գերրոգիսյանին, դադարեցնել համաժողովրդական շարժման ակտիվիստների նկատմամբ մեղադրանքներ հերյուրելը և դրա մեղավորներին ենթարկել պատասխանատվության:

5. Հանրապետական մամուլում հրապարակել ԼՂԻՄ-ի ներկայացուցիչների՝ Մ.Ս.Գորբաչովին ուղղված մայիսի 3-ի բաց նամակը հայ ժողովրդին ու նրա ղեկավարությանը ուղղված մայիսի 4-ի կոչը:

Ժողովի նախագահ՝ Է. Բաղդասարյան
Քարտուղար՝ Ա. Մարգարյան

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 118, ք. 13-14:

№ 136

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՍՎՈՒՄԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս.Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ

Ինչպես ցույց տվեցին վերջին ամիսների դեպքերի զարգացման ընթացքը, Արցախի կառավարման հատուկ կոմիտե ստեղծելու առթիվ կայացված ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1989 թ. հունվարի 11-ի որոշումը, փաստորեն, նպատակ էր հետապնդում հաշվեհարդար տեսնել Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի Կուսկոմիտեի և Մարգարյան խորհրդի հետ, որը 1988 թ. ընթացքում բազմիցս «հանդուգն» որոշումներ կայացրեց Ադրբեյջանի կազմից Մարզը դուրս բերելու և Հայաստանին միացնելու օգտին: Դրանով պետք է բացատրել, որ Հատուկ կառավարման կոմիտեի գործու-

նեությունն սկսվեց Մարզի ղեկավար մարմինների լուծարքով: «Ղա-րաբաղ» և «Կռունկ» կոմիտեների հայրենասեր անդամներին կա-մայականորեն բանտերը նետելուց հետո, այս երկրորդ հարվածը նպատակ ուներ վերջնականորեն ճզմել Արցախյան համաժողովր-դական շարժումը:

Հատուկ կառավարման կոմիտեի վերջին ամիսների գործու-նեությունից հետևում է, որ այն ստեղծված է իբրև հատուկ ռեժիմ՝ արցախահայ ազգաբնակչությանը էլ ավելի ճնշելու, ռազմական ահ ու սարսափի մեջ պահելու համար, որով անսահմանափակ ազա-տություն տրվեց Ադրբեջանի ղեկավարությանը՝ լիովին ծավալելու Մարզը ադրբեջանականացնելու նախագծված ծրագիրը: Դրա խո-սուն վկայությունն են հետևյալ փաստերը.

Ադրբեջանցի կեղծ փախստականներին Արցախում տեղավորե-լու համար, Ադրբեջանի ղեկավարության տենդագին գործողություն-ներով և Հատուկ կառավարման կոմիտեի բարեհաճ աջակցութ-յամբ, արդեն կառուցված են. Խոջալուում՝ 42 տուն, 110 մեքենայով ավտոտնտեսություն և երկու արտադրական ձեռնարկություն, Մա-լիբեյլույում՝ 40 տուն, Գուշչուլարում /Ասկերանի շրջան/ 80 տուն, Ամիրանկարում /Մարտունու շրջան/ կառուցված է ավտոտնտեսութ-յուն և կատարված են բարեկարգման աշխատանքներ. Մուղանլու-յում և Խոջավանդում գազամուղ է անցկացված, Կրկժանում /գտնվում է Ստեփանակերտի քաղխորհրդի ենթակայության տակ/ կառուցվում է Ստեփանակերտը շրջանցող ճանապարհի դեպի Շուշի և Բաքվի ռադիոգործարանի մասնաճյուղը՝ ադրբեջանցի կեղծ փախստականներին աշխատանքով ապահովելու համար: Իրակա-նում ինչ ադրբեջանցի փախստականների մասին կարող է խոսք լինել, եթե անցած մեկ տարում Հայաստան և Միության այլ վայրեր են արտաքսվել 3–4 հարյուր հազար հայեր, որոնց Ադրբեջանի տա-րածքում ունեցած 80–100 հազարավոր բնակարանները, տներն ու հողամասերը նույնիսկ գույքն ու ունեցվածքը բռնագրավվել են՝ Հա-յաստանում իրենց բնակարանները մեծ գումարով վաճառած ադր-բեջանցիների կողմից:

Հարց է ծագում. ի՞նչ եղան հենց միայն Սումգայիթից մազա-պուրծ փախած 18 հազար հայերի, Բաքվից, Կիրովաբադից, Միգե-չաուրից և Ադրբեջանի մի քանի տասնյակ քաղաքներից, շրջաննե-րից ու գյուղերից արտաքսված հայերի բնակարանները: Այդ բոլոր վայրերը հայաթափ անելուց հետո, Ադրբեջանի ղեկավարությունը հանդգնություն ունի, ադրբեջանցի կեղծ փախստականներ տեղա-վորելու անվան տակ, իրագործել Արցախն ադրբեջանականացնելու

իր զավթողական խարդախ նպատակը: Եթե իսկապես Ադրբեջանի ղեկավարությունը և Արցախի Հատուկ կառավարման կոմիտեն այդքան անհանգստացած են փախստականների ճակատագրով, ինչպես ամեն կերպ աշխատում են հավաստիացնել, ապա ինչու՞ չեն պատասխանում այն հարցին, թե ինչպե՞ս է, որ հայերից ու Հայաստանից փախած ադրբեջանցիները, փոխանակ զբաղեցնելու Ադրբեջանի տարածքից հալածական հայ փախստականների տները՝ նախընտրում են լցվել Արցախ, որտեղ ցեղասպանությունից փրկված մարդկանց համար չկան ապրելու անգամ տարրական հնարավորություններ:

Ադրբեջանի կառավարությունը, Հատուկ կառավարման կոմիտեի համաձայնությամբ, բացահայտ և գաղտնի ճանապարհներով ֆինանսավորում և վարկավորում է Մարզի ադրբեջանցի բնակչությանը: Մինչդեռ այդ նույն Հատուկ կառավարման կոմիտեն ոչինչ չի ձեռնարկում հայ փախստականների տեղավորման հետ կապված հարցերը լուծելու համար: Հատուկ կառավարման կոմիտեն արգելել է Ադրբեջանից փախած հայերի մշտական գրանցումն Արցախում՝ քողարկվելով այն կեղծ փաստարկներով, թե Արցախն անկարող է լուծել հայ փախստականների բնակարանային բարդ, իր ուժերից վեր պրոբլեմը: Ուրիշ ինչպե՞ս գնահատել Ա.Ի. Վոլսկու հրամանը՝ Արմենավանում հայ փախստականների համար նոր բնակելի շրջանի կառուցումը դադարեցնելու մասին, եթե ոչ ուղղակի գործակցություն Ադրբեջանի ղեկավարների հակահայ քաղաքականությամբ:

Ադրբեջանցիների նկատմամբ թույլ է տրվում բացահայտ և անբացատրելի հանդուրժողականություն: Վերջերս, պանթուրքիստ Անարի Արցախ կատարած այցելությունից հետո, ադրբեջանցի սանձարձակ տարրերը գողացան և մի ամբողջ գիշեր պատանդ պահեցին Արցախի զինվորական պարետին, և դրանից հետո անգամ, այդ նույն տարրերը ոչ միայն անպատիժ մնացին, այլև վայելում են Հատուկ կառավարման կոմիտեի և զինվորական իշխանության բարյացակամ հովանավորությունը: Դրան հակառակ, առ այսօր շարունակվում է անմեղ հայերի անարդարացի ու անօրեն կալանավորումը թե՛ Հայաստանում, թե՛ Արցախում: «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները մոտ կես տարի է կալանված են, իսկ ադրբեջանցի մարդասպան դահիճներն ազատ շրջում են և թույն ու մահ տարածում: Ստացվում է, թե երկրի համար վտանգավոր են ոչ թե մարդասպան դահիճները, այլ մտավորականները:

Ինչպես երևում է վերը բերված տվյալներից, Ա.Ի. Վոլսկու ղեկավարած Հատուկ կառավարման կոմիտեն, Ադրբեջանի կոմկուսի

կենտրոնի հետ ձեռք ձեռքի տված, ի կատար են ածում այն նույն հրեշավոր ծրագիրը, որը մշտապես գործադրվում էր Ացախում և որը ժամանակին անպատիժ կերպով իրագործվեց Նախիջևանի ինքնավար Հանրապետությունում: Արդեն որերորդ անգամ գործի է դրվում հայ ժողովրդին իր իսկ բնօրրանում ի սպառ ոչնչացնելու և նրա հայրենիքն օտարի բաժին դարձնելու նախագիծը:

Այս պայմաններում աններելի և դատապարտելի է անտարբերության հասնող այն վերաբերմունքը, որ դրսևորում է Հայաստանի ղեկավարությունը՝ Արցախի հայ ազգաբնակչության ճակատագրի հանդեպ: Այս գործում եղած ամեն մի պասիվ վերաբերմունք համագոր է հանցավոր գործակցության:

1989 թ. մայիսի 6-ին Հայաստանի հեռուստատեսությամբ տրված «Մայրաքաղաքը Լեռնային Դարաբաղին» հաղորդումը, որը բացահայտորեն ուղղված էր ժողովրդի օրինական անհանգստությունը «փարատելու» և իրավասու մարմինների անգործությունն ու դանդաղկոտությունը կոծկելու նպատակին, մեկ անգամ ևս ցույց տվեց, որ մինչև այժմ, բացի թղթաբարությունից և անվերջ նախագծեր կազմելու անպտուղ խոսակցությունից, այլ բան չի արվել Արցախի հայությանն օգնելու հարցում: Այսպես, օրինակ, մեկ տարի է տևել Գորիս-Ստեփանակերտ ճանապարհի կառուցման միայն ֆինանսական նպատակահարմարության հաշվարկի կազմումը, որը դեռ պետք է քննարկման ներկայացվի Մոսկվային, և դրանից հետո միայն ՀՍՄՀ ճանապարհաշինության մինիստրությունն իրավունք կունենա ձեռնամուխ լինել նախագծման քաշքշուկին: Հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս է, որ ադրբեջանցիների համար կատարվող բնակարանային, ճանապարհային, գազամուղի և այլ շինարարություններ կատարվում են կայծակնային արագությամբ, և դրանց համար ոչ մի նախագծի և քննարկման կարիք չի զգացվում:

Ինչո՞վ բացատրել, որ ադրբեջանցիների համար նույնիսկ սեփական մեքենաների ավտոտնտեսություններ են կառուցվում, երբ հայ փախստականները գուրկ են անգամ օթևանից: Ինչո՞վ բացատրել այն իրողությունը, որ այն, ինչ նախատեսված էր անել ամբողջ Արցախի համար, փութաջան ու անարգել իրագործվում է միմիայն ադրբեջանական գյուղերի համար:

Արցախցիների դիմումն՝ ուղղված հայ ժողովրդին /22 ապրիլի, 1989/ և Հայաստանի կառավարությանը, ինչպես և «Խորհրդային Դարաբաղ» թերթում Մ.Ս. Գորբաչովին ուղղված բաց նամակը /5 մայիսի, 1989/ օգնության օրհասական ճիչեր են, որոնց նկատմամբ

մեր ժողովուրդն ու կառավարությունն այլևս չեն կարող անտարբեր մնալ:

Գեկտեմբերի 7-ի աղետից հետո, երբ կործանվեց Հայաստանի մի բուռ տարածքի 1/8-ը և ոչնչացավ ժողովրդի զգալի մասը, Ադրբեջանի դեկավարության էքսպանսիան Արցախում կորստաբեր կլինի նաև ամբողջ հայ ժողովրդի համար: Ուստի, միանալով Արցախի հայությանը, պահանջում ենք որոշակի քայլեր ձեռնարկել՝ Արցախն անհապաղ և իրապես դուրս բերելու Ադրբեջանական ԽՍՀ վարչական ենթակայությունից և արդարացիորեն ու վերջնականապես վերամիավորել մայր հայրենիքին՝ Խորհրդային Հայաստանին:

Վերջին օրերս նույնիսկ Խորհրդային Միության մայրաքաղաքում՝ Մոսկվայում, հայկական եկեղեցու վրա կատարված հարձակումն ու կողոպուտը /«Մոսկովակիյ կոմսոմոլեց» 6-ը մայիսի/ և Արցախում տեղի ունեցած էթնիկական ընդհարումներն էլ ավելի հրատապ են դարձնում հարցի անմիջական լուծումը:

Հայկական ԽՍՀ ԳԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի աշխատակիցներ՝ տասնյակ ստորագրություններ:

11.05.1989 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 760, թ. 30-33:

№ 137

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՌԵԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԱԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ

**ՊԱՏՃԵՆ՝ ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻՆ,
ՀԽՍՀ ԿՈՄՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻՆ**

Ս.թ. մայիսի 18-ին տեղի ունեցավ Երևանի Քիմիական ռեակտիվների գործարանի ակտիվի ժողովը, որը որոշեց՝

1. Պահանջել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդից, որպեսզի ս.թ. մայիսի 25-ին տեղի ունենալիք Խորհրդային Միության ժողովրդական դեպուտատների համագումարում հարց բարձրացվի Լեռնային Դա-

րաբաղի ինքնավար մարզի պրորեկտի քաղաքական լուծման համար, այն է՝ ԼԳԽՄ-ի վերամիավորումը Մայր Հայաստանին:

2. Ազատ արձակել անօրինականորեն ձերբակալված հայ ժողովրդի լավագույն զավակներին՝ «Լարաբաղ» կոմիտեի անդամներին՝ համազգային շարժման առաջամարտիկներին: Դադարեցնել հալածանքները շարժման ակտիվիստների նկատմամբ:

3. Վերացնել անիմաստ հատուկ դրոթյունը:

4. Պահանջել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից՝ տալ քաղաքական գնահատական տուճալիթյան եղեռնագործությանը:

5. Եթե ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը վերը նշված պահանջները չներկայացնի քննարկման ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների համագումարում, ապա նա պետք է ամբողջ կազմով հրաժարական տա:

6. Պահանջել ՀԽՍՀ ՆԳՄ և գլխավոր դատախազությանից՝ բացահայտել և պատժել Հայաստանի տարբեր շրջաններում տեղի ունեցած մասսայական թունավորումների մեղավորներին և դրանում ապահովել լայն հրապարակայնություն:

7. Էկոլոգիայի հարցը հանրապետությունում խոր կերպով դնել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի ուշադրության կենտրոնում:

8. Աղետյալ շրջաններում արդյունավետ դարձնել վերականգնման աշխատանքները՝ լայն ընդգրկումով տեղական բնակչությանը և փախստականներին:

Որոշումն ընդունվեց միաձայն:

18.05.1989 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 118, ք. 29:

№ 138

**ԵՐԵՎԱՆԻ Լ. ԼԻՍԻՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏԵԶՍԻԼ-
ԳԱԼԱՆՏԵՐԻԱՅԻ ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՎՐԴՈՎՄՈՒՆԸԸ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻՆ
ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ**

Երևանի Լ. Լիսինյանի անվան տեքստիլ-գալանտերիայի արտադրական միավորման կոլեկտիվն իր վրդովմունքն է հայտնում այն բանի համար, որ մինչև այժմ ավելի քան մեկ տարի տևող դարաբաղյան հարցը չի ստացել իր արդարացի, այսինքն՝ նրա Հայաստանի հետ վերամիավորման լուծումը, Ադրբեջանում կազմակերպված սումգայիթյան գազանությունը Կենտրոնական մարմինների կողմից չի ստացել իր քաղաքական գնահատականը:

Ավելի քան չորս ամիս առաջ Ղարաբաղում ստեղծված Հատուկ կառավարման կոմիտեն ոչ միայն չի նպաստել ստեղծված իրավիճակը բարելավելու գործին, այլև իր թողությունները նպաստել է Ադրբեջանի կենտրոնական ղեկավարության կողմից Ղարաբաղում ակտիվորեն տարվող հակահայկական քաղաքականության իրագործմանը: Մինչև այժմ մեր հանրապետության իրավական օրգանների կողմից սպառնիչ պատասխան չի տրվել մեր ժողովրդին այն մասին, թե ինչ միջոցներ են ձեռնարկվել բազմաթիվ աշխատավորական կոլեկտիվներում թունավորման երևույթների մեղավորներին հայտնաբերելու և նրանց պատժելու ուղղությամբ: Մեր կոլեկտիվը միանգամայն սխալ է համարում դեմոկրատիայի և հրապարակայնության ներկայիս պայմաններում Ղարաբաղ կոմիտեի անդամների ձերբակալումը և նրանց դատապարտումը:

Կոլեկտիվը պահանջում է ամենակարճ ժամկետում վերոհիշյալ պահանջները ներկայացնել ԽՍՀՄ-ին մայիսի 25-ին կայանալիք ժողովրդական դեպուտատների համագումարին:

[Միավորման աշխատավորական կոլեկտիվի կոմիտեի տասնյակ
ստորագրություններ]

19.05.1989 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 127, գ. 760, թ. 41:

№ 139
ТРЕБОВАНИЯ
КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА
“ГИДРОАППАРАТУРЫ”

ВЕРХОВНОМУ СОВЕТУ АРМ. ССР
ЦК КОМПАРТИИ АРМЕНИИ
СЪЕЗДУ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ СССР

Общее собрание коллектива Ереванского завода “Гидроаппаратуры” постановило объявить забастовку 19–го и 20–го мая с г. со следующими требованиями:

1. Немедленное воссоединение НКАО с Армянской ССР,
2. Освобождение членов и активистов карабахского движения и прекращение насилия над ними,
3. Дать политическую оценку сумгаитского геноцида,

В случае неудовлетворения вышеуказанных пунктов требуем отставки ЦК КП, Президиума Верховного Совета и правительства Арм. ССР. Коллектив завода дни забастовки решил отработать в зоне бедствия на расчистке оставшихся завалов.

От имени коллектива ереванского завода “Гидроаппаратуры” директор завода **Г.К. Саркисян**, секретарь партбюро **Н.К. Алексанян**, председатель профкома **К.Б. Лазян**, председатель СТК. **Р.Г. Аветисян**, секретарь ЛКСМ **А.А. Товмасян**

19.05.1989 г.

НАА, ф.207, с. 44, д. 123, л. 65.

№ 140
ОБРАЩЕНИЕ
ПРЕЗИДИУМА АКАДЕМИИ НАУК
АРМЯНСКОЙ ССР

Президиум АН Арм. ССР глубоко озабочен теми трагическими событиями, которые в эти дни происходят в НКАО.

Единственный путь прекращения межнациональных столкновений – это политическое решение проблемы НКАО на основе ленинского принципа самоопределения наций.

В НКАО сложилась ситуация, при которой жизнь и достоинство советского гражданина находятся под серьезной угрозой. Попирается конституционное право гражданина на личную безопасность. Ситуация чревата непредсказуемыми кровавыми последствиями. Для их предотвращения Советское государство должно применить самые решительные меры. Эти средства должны быть задействованы самым решительным образом уже сегодня. Завтра будет поздно. Под угрозой находятся не только жизнь и достояние населения НКАО, но и международный политический и нравственный авторитет Советского государства. Очевидна недопустимость дальнейшего затягивания политического решения вопроса НКАО, поскольку сложившаяся взрывоопасная ситуация не что иное, как прямое следствие бесконечного откладывания решения этого вопроса. Выражаем протест против одностороннего освещения событий в НКАО центральными средствами массовой информации, очевидно имеющего целью скрыть от населения других республик, что применявшиеся до сих пор полумеры довели население области до отчаяния.

Настоящее обращение направляется руководству СССР, руководству Армянской ССР, в Президиум Академии наук СССР и Академии наук союзных республик.

Президент Академии наук Арм. ССР, академик
В.А. Амбарцумян
Академик–секретарь академии наук Арм. ССР, член корр.
Д.М. Седракян

14.07.1989 г.

НАА, ф.1, с. 127, д. 698, л. 102–103.

№ 141

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՖԻԶԻԿԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԲՈՂՈՔԸ**

ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ, ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ՄԵՆԱՏԻՆ

Մեծարգո պարոնայք

Մեր խորին շնորհակալությունն ենք հայտնում ԱՄՆ–ի Մենատին 1989 թ. հուլիսի 19–ի որոշմամբ, ինքնորոշման սկզբունքի վրա հիմնված, Ղարաբաղի հայ ժողովրդի՝ Հայաստանի հետ վերամիավորվելու օրինական պահանջին սատար կանգնելու համար: Մենք բարձր ենք գնահատում Մենատի՝ նվիրվածությունը ազգերի ինքնորոշման սկզբունքին, որը մարդու իրավունքների և ազատության գաղափարների հիմնաքարն է: Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի ոտնահարումը անխուսափելիորեն բերում է մարդու իրավունքների խախտմանը: Համոզված ենք, որ միջազգային փաստաթղթերով վավերացված այդ սկզբունքի կիրառման հարցը ոչ միայն առանձին պետության ներքին գործն է, այլև՝ ողջ միջազգային հանրության:

Ընդունված է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի Աշխատավորական կոլեկտիվի խորհրդի 1989թ. հուլիսի 28–ի նիստում:

ԱԿԻ նախագահի տեղակալ՝ **Ա.Գ. Թամանյան**
ժողովի նախագահ՝ **Էդ. Շ. Եզորյան**

02.08.1989 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 132, թ. 53:

**ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ
ԵՎ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԻ ԴԵԿԼԱՐԱՑԻԱՆ**

Անցել է մեկուկես տարի պատմական այն պահից, երբ Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզի բարձրագույն օրենսդիր մարմինը՝ ժողովրդական դեպուտատների նստաշրջանը, արտահայտելով Դարաբաղի հայ բնակչության միահամուռ կամքը, ազգերի ինքնորոշման իրավունքի լեհինյան սկզբունքներին համաձայն, որոշում ընդունեց Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից ԼԴԽՄ-ի դուրս գալու և Մայր Հայրենիքի՝ Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորվելու մասին: Նման ակտերը հանդիսանում են օրինական և սահմանադրական, և ընդունված են համայն քաղաքակիրթ աշխարհում: Սակայն իշխանության կենտրոնական մարմինների անպատրաստության և անվճարակառության հետևանքով՝ դարաբաղյան պրոբլեմի լուծումը արհեստականորեն ձգձգվում է, որը խիստ բացասաբար է անդրադառնում ընդհանուր իրադրության վրա՝ սպակայունացնելով դրությունը ռեգիոնում:

ԼԴԽՄ-ի նստաշրջանի որոշումը առաջ բերեց ադրբեջանական հասարակության ծայրահեղական և նացիոնալիստական խավերի կատաղությունը, հակահայկական տրամադրությունների, սպառնալիքների և վիրավորանքների սանձազերծում: Կազմակերպված շովինիստական ալիքի գազաթնակետը հանդիսացավ հայկական բնակչության ջարդերը Սումգայիթում, որոնք դատապարտվեցին ամբողջ աշխարհում՝ որպես ցեղասպանություն՝ իրենց բնույթով հիշեցնելով օսմանյան արյունաբերու սուլթանների և երիտթուրքական արկածախնդիրների դաժանությունը և ջարդերը:

Մենք հպարտությամբ նշում ենք, որ չնայած այդ բոլորին, հայ ժողովուրդը պահպանելով իր ինքնատիրապետումը և արժանապատվությունը, դիմագրավեց այդ բոլոր հարձակումներին և, մնալով հավատարիմ հումանիզմի իր դարավոր ավանդույթներին և մարդկայնության բարձր իդեալներին ու արժեքներին, Սումգայիթին չպատասխանեց Սումգայիթով: Մենք դիմեցինք ադրբեջանական

ժողովրդի առողջ բանականությանը՝ առաջարկելով ծագած կոնֆլիկտը լուծել ոչ թե արյունահեղությամբ, սպառնալիքներով և վիրավորանքներով, այլ երկխոսության կոնստրուկտիվ մոտեցման ուղիով՝ օգտագործելով պրոբլեմի լուծման սահմանադրական ձևերը: Սակայն բանականության այդ ձայնը դեռ չի գտել համապատասխան արձագանք:

Այժմ դրությունը ռեգիոնում շարունակում է մնալ վերին աստիճանի վտանգավոր: Իրադրությունը պայթյունավտանգ է, և մենք գտնվում ենք կոնֆլիկտի նոր էսկալացիայի նախօրյակին: Լարվածության նոր շրջափուլը հրահրված էր այն բանով, որ Բաքվի ծայրահեղական շրջանները վախենում են, որ կբավարարվեն ԼՂԻՄ-ի հայկական բնակչության օրինական պահանջները և իրենց ակցիաներով ուզում են ճնշում գործադրել իշխանության կենտրոնական օրգանների վրա, ստեղծել «նոր իրողություն», որը, ըստ նրանց, կհանգեցնի դարաբաղյան հարցի լուծման հետագա ձգձգմանը: Այդ շրջաններն անցել են հայերի դեմ ուղղված բացահայտ սպառնալիքների: «Հանրապետության հասարակայնության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ Բաքվի մտավորականության ժողովի դիմումի» մեջ /«Բակինսկի ռաբոչի», 17.08,1989/, ուղղակի ասված է, որ աղբբեջանցիների համբերության բաժակը լցվել է: Նրանում պարունակվում է կոչ աղբբեջանական ժողովրդին «մոբիլիզացնել իր ամբողջ բարոյական, քաղաքական և ֆիզիկական ուժերը» և «վերածվել անխորտակելի ուժի»:

Մենք խորը զայրույթով դատապարտում ենք այդ ցնորամիտ կոչերը: Դրանք ոչայլինչ են, եթե ոչ ազգային պատերազմի կոչ, և կարող են առաջ բերել քաոս և դառնալ անմեղ մարդկանց զոհվելու, արյունահեղության պատճառ:

Մենք մեր պարտքն ենք համարում նախազգուշացնել, որ անհնար է հայ ժողովրդին վախեցնել, որ ազգային պայքարի ոգեկոչողները կրակի հետ են խաղում, որը հղի է անկանխագուշակելի հետևանքներով Անդրկովկասի և ամբողջ Խորհրդային Միության ժողովուրդների համար: Մենք ասում ենք «Մթափվե՛ք» և հույս ենք հայտնում, որ Աղբբեջանում կան բավարար քանակությամբ սթափորեն մտածող մարդիկ, որոնք թույլ չեն տա այդ հրեշավոր մտահրազումների իրագործումը:

Նոր առճակատման, նրա հետագա էսկալացիայի և դրա ողբերգական ելքի պատասխանատվությունն ամբողջությամբ և լրիվ

կերպով կրնկնի նոր լարվածության նախաձեռնողների վրա:

Մենք կրկին հավաստում ենք, որ առաջացած կոնֆլիկտը կարելի է և պետք է լուծել խաղաղ, սահմանադրական ճանապարհով՝ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի, քաղաքական նոր մտածելակերպի, երկխոսության և վերակառուցման քաղաքականության համապատասխան:

Այս պատասխանատու պահին, երբ ստեղծվել է բացառիկ պայթուցիկ իրադրություն, մենք հայտարարում ենք՝

1. Մենք վճռապես պաշտպանել ենք և կպաշտպանենք ԼՂԻՄ-ի բարձրագույն պետական և կուսակցական օրինական մարմինների որոշումը՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու և Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտնելու մասին: Տվյալ որոշումը համարում ենք հայ Ժողովրդի արհեստական բաժանման վերացման և Մայր Հայրենիքի հետ վերամիավորվելու ԼՂԻՄ-ի հայկական բնակչության կամքի և իղձերի ազատ դրսևորումը:

2. Ղարաբաղյան շարժումն իր բնույթով հանդիսանում է ազգային-ազատագրական, որը նպատակամղված է 1921-1923 թթ. Ղարաբաղի հայ բնակչությանը պարտադրված գաղութային լծի թոթափմանը և կազմում է գաղութային տիրապետության վերացման համար ծավալված համաշխարհային պրոցեսի անբաժանելի և օրգանական մասը: ԼՂԻՄ-ի ապագադրությամբ ժամանակի հրամայականն է:

3. ԼՂԻՄ-ի դուրս գալը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմից չի նշանակում խորհրդային հանրապետությունների սահմանների վերաձևում: Դա նշանակում է միայն աղաղակող անարդարության վերացում, որը թույլ է տրվել ռեգիոնի տերիտորիաների ստալինյան-քեմալական կամայական վերաձևման հետևանքով: Վերջապես այն կրեքի Հայաստանի և Ադրբեջանի փոխադարձ հարաբերությունների բարելավմանը:

Նման քայլը լրիվ համապատասխանում է մեր դարաշրջանի ոգուն և բխում է վերակառուցման սկզբունքներից, երբ դրվում է անցյալում թույլ տրված սխալների վերացման հարցը:

4. Մենք հիացած ենք ԼՂԻՄ-ի հայկական բնակչության և նրա ղեկավարների հերոսական ոգով, կայունությամբ, քաղաքական ճկունությամբ ու հեռատեսությամբ, որոնք ստեղծված բարդ իրավիճակում հմտորեն շարունակում են պայքարը հանուն իրենց արդար գործի:

5. Մենք լիովին հավանություն ենք տալիս Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության լիազոր ներկայացուցիչների համագումարի որոշմանը՝ Ազգային Խորհուրդ ստեղծելու մասին, և հանդիսավոր կերպով հայտարարում ենք, որ ճանաչում ենք ԼՂԻՄ-ի Ազգային Խորհուրդը՝ որպես մարզի ինքնակառավարման դեմոկրատական մարմին: Ղարաբաղը բնիկ հայկական հող է և նրա միակ օրինական տերը հայ ժողովուրդն է: Նա և միայն նա է իրավասու լուծելու իր տերիտորիայի ճակատագիրը: Եվ ինչքան շուտ դա ճանաչեն բոլոր կողմերը, այնքան ավելի արագ կգնա ռեգիոնում կարգավորման ընթացքը:

6. Մենք պահանջում ենք անհապաղ վերացնել ԼՂԻՄ-ի շրջափակումը և դիմում ենք խորհրդային իրավասու մարմիններին՝ կոչ անելով կիրառելու օրենքով իրենց վերապահված իրավունքները՝ կարգուկանոնի վերահաստատման և ամբողջ Ադրբեջանի տարածքում հայկական բնակչության անվտանգության ապահովման համար: Բոլոր վիճելի հարցերը պետք է լուծվեն երկխոսության միջոցով:

7. Մենք դիմում ենք ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին՝ պահանջելով այլևս չհետաձգել և Գերագույն Խորհրդի առաջիկա նստաշրջանում անպայման քննարկել ԼՂԻՄ-ի հարցը՝ հաշվի առնելով ԼՂԻՄ-ի բնակչության մեծամասնության կամքի դրսևորումը և ազգերի ինքնորոշման իրավունքի լենինյան սկզբունքը:

8. Մենք կոչ ենք անում բոլոր հայերին զգոնության, միասնության, ինքնատիրապետման պահպանման. ինչպես միշտ դա եղել է մեր պատմության դժվարագույն և պատասխանատու ժամերին:

ՀԽՍՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի արեգիդենտ,
ակադեմիկոս **Վ.Հ. Համբարձումյան**
ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս-քարտուղար, ՀԽՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ
Դ.Մ. Մեղրակյան

30.08.1989 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 133, թ. 2-5:

ОБРАЩЕНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ АРМЯНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ СТАВРОПОЛЬСКОГО КРАЯ

Мы, трудящиеся армянской национальности Ставропольского края, глубоко озабоченные событиями в Нагорном Карабахе, поддерживаем обращение Генерального Секретаря ЦК КПСС тов. М. С. Горбачева к армянскому и азербайджанскому народам и выражаем удовлетворение тем, что вопрос об НКАО будет рассмотрен на Пленуме ЦК КПСС.

Мы гневно осуждаем бесчинства и злодеяния воинствующих элементов в Сумгаите и других городах Азербайджана, которые в ответ на призыв партии проявить спокойствие и гражданскую зрелость совершили кровавые преступления против невинных людей исключительно из националистических побуждений. События в Сумгаите невольно напоминают о преступлениях времен геноцида армян, память о которых неутраченной болью живет в сердце каждого армянина.

[...]Историческое развитие нашей страны убедительно подтверждает, что любые отступления от ленинских принципов национальной политики неизбежно ведут к негативным явлениям, отравляют межнациональные отношения и порождают самые уродливые формы национализма. Так, на протяжении многих десятилетий руководством партийных и советских органов Азербайджана игнорировались интересы коренного армянского населения НКАО в вопросах социально-экономического развития, культуры и образования. Более того, все отчетливее проявлялось пренебрежительное отношение к национальным традициям, гражданским и религиозным чувствам армян, граничащее с откровенной неприязнью.

Именно в этом первопричины массовой миграции армян из городов и сел Азербайджана в братские республики, главным образом Армению и РСФСР. Разве пример Ставрополя не красноречиво тому подтверждение? Большинство из нас – выходцы из Карабаха, Кировабада и прилегающих районов.

Зная от родных и очевидцев о сложившейся обстановке и истинных масштабах событий в Азербайджане, мы с тревогой следим за их развитием. В этой связи, мы не находим объяснения причинам, по которым средства массовой информации не освещают во всей

полноте существо и исторические предпосылки вопроса. Мы решительно возражаем против избирательного изложения фактов, поскольку это создает почву для слухов, искажающих действительность и нагнетающих напряженность среди армянского населения края.

С 1923 года население Нагорного Карабаха, подавляющее большинство которого составляют армяне (более 75%), неоднократно обращалось с просьбой о воссоединении автономной области с Армянской ССР, особенно настойчиво – последние два десятилетия. Выражая свою солидарность с законными требованиями жителей НКАО и всего армянского народа, мы также настаиваем на исправлении ранее допущенных искажений ленинской национальной политики.

Мы, подписавшие настоящее обращение, связываем единственно справедливое решение проблемы с передачей НКАО в административное подчинение Армянской ССР. По нашему глубокому убеждению это позволит в кратчайшие сроки разрешить всю совокупность назревших в этом регионе вопросов, и, самое главное, вернуть область к полнокровной жизни в интересах всего нашего многонационального государства.

Мы верим в политическую мудрость руководителей партии и государства и с надеждой ожидаем решения о восстановлении исторической справедливости.

Без справедливости нет и не может быть истинного братства.

Да здравствует Союз Советских Социалистических Республик!

Просим огласить наше обращение, являющееся коллективным волеизъявлением жителей армянской национальности Ставропольского края, на предстоящем Пленуме ЦК КПСС.

Сентябрь, 1989 г.

НАА, ф. 207, оп. 44, д. 26, л. 59–60.

**ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԲՈՂՈՔԸ**

**ՄԵԾԱՅԱՐԳ ՏԻԱՐ ՄԻՆԱՅԻԼ ԿՈՐՊԱՉԵՒ
ՆԱԽԱԳԱՀ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ, ՄՈՄԿՈՒԱ**

Մեծարգոյ Տիար Նախագահ, Հայկական եւ Ատրպէյճանական Խորհրդային Ընկերվարական Հանրապետութիւններուն միջեւ լարուածութիւնը հասած է այնպիսի աստիճանի մը, որ երկու երկիրներու բնակիչները իրենք զիրենք կը գտնեն աղէտաւոր պատերազմի մը եզրին: Աղէտ, որ շրջանը կրնայ վերածել նոր Լիբանանի: Բոլոր տեղեկութիւնները կը յուշեն, թէ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչութեան ծրագրեալ կոտորածը վերահաս է: Վիթխարի պատուհասի մը ուրուականը կը թեւածէ այդ պաշարեալ երկրին վրայ: Ձեզի կը դիմենք անյապաղ միջամտելու եւ կասեցնելու այս անողոքելի յառաջխաղացումը դէպի ողբերգութեան անդունդը:

Պրն. Նախագահ, Դուք եւ Ձեր գլխատրած կառավարութիւնը Յունուար ամսուն Լեռնային Ղարաբաղի համար մասնաւոր կառավարող մարմնի մը կազմութենէն եւ այդպիսով պատմականօրէն հայկական այդ մարզը Մոսկուայի ուղղակի հակակշռին ներքեւ դրուելէ ի վեր պահած է անբացատրելի լռութիւն մը:

Այսօր Լեռնային Ղարաբաղն ամբողջովին շրջապատուած է ազերի զինեալ յորդաներով, որոնք պատրաստ են ներխուժելու այդ շրջանը եւ բազմապատիկ կրկնելու 28 Փետրուար 1988-ին Ատրպէյճանի Սումկայիթ քաղաքին մէջ անմեղ հայերու դէմ գործադրուած ջարդը: Ջարդ մը, Պրն. Նախագահ, զոր կիրարկողները տակաւին անպատիժ կը շրջագայեն այդ քաղաքին փողոցներուն մէջ՝ միշտ պատրաստ կրկնելու իրենց ոճիրը:

Հայ ժողովուրդն ու մարդկութիւնը չեն կրնար արտօնել եւ պիտի չարտօնեն նման կոտորած մը:

Հետեւեալ դէպքերը ահազանգի մատնած են հայութիւնը աշխարհով մէկ.

– Հայաստանը ներկայիս կը դիմագրաւ Ատրպէյճանի կողմէ պարտադրուած տնտեսական օղակում մը. դադրած է վառելանիւթի հոսքը եւ կանգ առած են երկաթուղիներն ու փոխադրամիջոցները: Ասիկա չէ՛ Ձեր ջատագոված միջազգայնականութիւնն ու ընկերավարական եղբայրութիւնը:

– Ամէն օր հայ մը կը սպաննուի Ատրպէյճանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի մէջ: Ասիկա չէ՛ այն կարգի ապահովութիւնը, գոր Ձեր կառավարութիւնը պարտի հայթայթել իր քաղաքացիներուն:

– Լեռնային Ղարաբաղի 165,000 հայութիւնը՝ 80 տոկոսը մարզին բնակչութեան, տեսալէս կ’ենթարկուի ազերի յելուզակներու յարձակումներուն, կը սպաննուի, կը խոշտանգուի եւ կը չարչարուի: Ասիկա չէ՛ այն եղանակը, որով խորհրդային քաղաքացիներ պարտին յարգել մարդկային իրաւունքները:

– 1988-ի Դեկտեմբերի երկրաշարժէն վերապրողներուն նուիրուած տասնեակներով չեխտուվաքեան կանխակառուցեալ տուներ համարեա ամբողջովին կործանուած են ատրպէյճանական տարածքէն անցնող գնացքներու վրայ: Ասիկա չէ՛ այն կերպը, որով մարդիկ պարտին վարուիլ խորհրդային Միութեան մէջ:

– Լեռնային Ղարաբաղի մէջ պատկերասփռային հաղորդումները հետեւողականօրէն խանգարուած են ազերիներու կողմէ՝ ատրպէյճանական կառավարութեան աչիւփումով: Հայաստանէն այդ շրջանը գացող կառախումբեր եւ ինքնաշարժներ կանոնատարաբար ենթարկուած են յարձակումներուն ազերի զինեալ ջոկատներու, որոնք պատճառած են մահեր, վիրաւորած են բազմատասնեակ մարդիկ եւ փճացուցած են կերակրեղէն ու շինանիւթեր: Եւ այս բաները կը պատահին փոքր հողաշերտի մը մէջ, ուր մօտ 6,000 ներքին ապահովութեան ուժեր տեղադրուած են...: Ինչպէս կարելի է հանդուրժել նման կացութեան մը:

– Այդ ուժերու երեք բարձրաստիճան հրամանատարներ Շուշիի մէջ, անցեալ շաբաթ, ազերի ամբոխիսն կողմէ վար դրուած են իբրեւ պատանդ: Այդ հրամանատարները, հաւանաբար, Մոսկուայ էն տրուած հրահանգներու համաձայն, տեղի տուած են ահաբեկիչներու պահանջներուն: Դուք եւ Ձեր կառավարութիւնը, Պրն. Նախագահ, հաստատած էք վտանգաւոր ու դատապարտելի նախընթաց մը:

Պրն. Նախագահ,

Ձեր լռութիւնն ու հատուկ կարգադրութեան ամբողջական բացակայութիւնը մեծապէս նպաստած են Անդրկովկասի մէջ այս ողբերգական կացութեան ստեղծումին: Ռամկավարացումի եւ հրապարակայնութեան Ձեր ողջունելի ծրագրին սկզբունքները գործի չեն վերածուած 1923–ին Ժողէֆ Ստալինի կողմ Լեռնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչութեան դէմ գործադրուած պատմական անարդարութիւնը սրբագրելու ուղղութեամբ:

Դուք խիզախ, արդարակորով ու մարդկային իրաւունքները յարգողի կեցուածք դրսեւորեցիք Ստալինի գործած ոճիրներն ու այլ անարդարութիւնները դատապարտելու մէջ: Բայց ձխողեցաք Ձեր համապարփակ ծրագրին մէջ նկատի առնելու Լեռնային Ղարաբաղի հայոց կամքը:

Ինչո՞ւ:

Ինչո՞ւ գիտակցաբար թոյլ կուտաք գործադրութիւնը ահաւոր անարդարութեան մը: Ներկայ տագնապէն դուրս գալու միակ ուղին ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ լուծումն է՝ Լեռնային Ղարաբաղի վերամիացումը Հայաստանին: Ասիկա վրէժխնդրութիւն չէ: Հին Արցախը Հայաստանի անբաժանելի մասնիկը եղած է 3,000 տարիներ շարունակ, եւ ճաշակած է Ստալինի նենգութեամբ 1923–ին գոյառած բաժանումի ողբերգութիւնը: Անորը քաղաքական աքթ մըն էր. այդպէս պէտք է ըլլայ նաեւ Ձերը՝ դիմադարձելու հսկայ սխալի մը:

Թո՛ղ արդարութիւնը վերահաստատուի, Պրն. Նախագահ, թո՛ղ Արցախի հնամենի եւ սրբազան հողը վերջապէս միանայ Հայաստանին, որպէսզի համայն աշխարհի մարդիկ վերստին հաւատան Ձեր անկեղծութեան, երբ շեշտէք ռամկավարացումի եւ հրապարակայնութեան սկզբունքները: Մենք տակաւին կը հաւատանք Ձեր նպատակներուն անկեղծութեան եւ զօրավիզ կը կանգնինք զանոնք իրագործելու Ձեր ճիգերուն:

Կեդրոնական Վարչութիւն
Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան

18.09.1989 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, ք. 276–278:

№ 145

ՊԱՀԱՆՁԱԳԻՐ

**ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՌԵԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՏՈՒԿ
ՄԱԲՐՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԿՈՂՄԻՑ**

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԻ ՆՍՏԱՇՐՁԱՆԻՆ

Հաշվի առնելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի և Հյուսիսային Արցախի հայ ազգաբնակչության կյանքին իրական վտանգ է սպառնում, քիմիական ռեակտիվների և հատուկ մաքրության նյութերի գիտահետազոտական ինստիտուտի կոլեկտիվը պահանջում է.

1. Մույն թվի նոյեմբերի 30-ին տեղի ունեցող ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանում ճանաչել ԼՂԻՄ-ի մարզային խորհրդի նստաշրջանների, ինչպես նաև մարզի բնակչության լիազոր ներկայացուցիչների համագումարների որոշումները:

ա/ ԼՂԻՄ-ի Ազգային խորհուրդը ճանաչել որպես մարզի միակ և օրինական իշխանություն:

2. Անօրինական համարել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի ս/թ նոյեմբերի 28-ի նստաշրջանի որոշումը «ԼՂԻՄ-ի հարցի» մասին, որը կայացվել է ՀԽՍՀ և ԼՂԻՄ-ի երեսփոխանների բացակայությամբ:

3. ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և ԼՂԻՄ-ի Ազգային խորհուրդը համատեղ որոշմամբ հայտարարում են մեկ միացյալ հանրապետության ստեղծումը, որից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է պաշտպանել ԼՂԻՄ-ի և Հյուսիսային Արցախի հայ բնակչության իրավունքները՝ որպես իր քաղաքացիների:

ԱԿԽ-ի նախագահ՝ **Ա. Մանուկյան**
ԱԿԽ-ի նախագահի տեղակալ՝ **Շ. Սաղաթեյյան**

26.09.1989 թ.

ՀԱՄ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 143, թ. 68:

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԴԻՍՈՒՍԸ
Խ.ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ Մ.ԿՈՐՊԱՉԵԻՆ**

Խ. Հայաստանի եւ Ղարաբաղի վերջին իրադարձութիւններուն առընչութեամբ հայ ազգային երեք կուսակցութիւնները հետեւեալ դիմում-նամակը ուղղած են Խ. Միութեան ղեկավար Մ.Կորպաչեիին: Դիմումը Լիբանանի Խորհրդային Միութեան դեսպանատան միջոցաւ Կորպաչեիին յղուած է Սեպտեմբերի 23-ին:

Լեռնային Ղարաբաղի եւ Խորհրդային Հայաստանի ապրած ծանր եւ տագնապալից կացութիւնը կը հարկադրէ, որ Սփիւռքի հայութեան անունով արտայայտենք մեր խոր մտահոգութիւնը եւ ազգային ընդվզումը այն վտանգաւոր վիճակի համար, որուն մատոնում է հայ ժողովուրդը:

Իր ազգային, հողային եւ մարդկային իրաւունքներուն պաշտպանութեան համար խաղաղ միջոցներով պահանջք ներկայացուցած հայ ժողովուրդին դէմ ոճրային արարքներն ու խափանարարութիւնները, որոնք ի գործ կը դրուին ազերիներու կողմէ, ոչ միայն բռնաբարումն են մարդկային իրաւանց միջազգային օրէնքին, այլեւ՝ Խորհրդային Միութեան բազմազգ ժողովուրդներու դաւանած բարեկամութեան մարդկային սկզբունքին:

Ատրպէյճանի կողմէ հաստատուած պաշարումը՝ Խ. Հայաստանի եւ Ղարաբաղի շուրջ, կու գայ տալու նոր ապացոյցը ծրագրուած դաւի մը գոյութեան: Ժողովուրդի կենսական կարիքներու եւ ֆիզիկական ապահովութեան դէմ կիրարկուած այս անհանդուրժելի արարքները, որոնք կը գործուին ազերի մուլեգնած ամբոխներուն կողմէ, կը վայելեն քաջալերանքը իշխանութիւններուն:

Անըմբռնելի եւ դատապարտելի կը մնան Խորհրդային Միութեան կեդրոնական իշխանութիւններու կրաւորական կեցուածքն ու անտարբերութիւնը՝ մէկ կողմէ գործադրուող սանձարձակ վայրագութիւններուն եւ տնտեսական պաշարումին նկատմամբ, իսկ միւս կողմ է՝ խորհրդային կեդրոնական կառավարութեան տեղեկատուութեան աղբիւրներու ճշմարտութիւնները ծածկելու ծառայող խեղաթիւրումներուն հանդէպ:

Մեկնելով Լեռնային Ղարաբաղի եւ Խ. Հայաստանի հայութեան համար ստեղծուած վտանգաւոր իրավիճակէն՝ Սփիւռքի հայութեան անունով կը դիմենք Ձեզի, պահանջելով, որ՝

Խորհրդային Միության կեդրոնական իշխանություններն իրենց վերջնական միջամտութեամբ՝

Ա. Անմիջապես վերջ տան Հայաստանի պաշարման վիճակին:

Բ. Երաշխատրեն Լեռնային Ղարաբաղի հայութեան ապահովութիւնը՝ գործնական բոլոր միջոցառումներով:

Գ. Վճռահատեն Ղարաբաղի ճակատագիրը՝ գոհացում տալով շրջանի բնակչութեան արդար պահանջներուն:

Ս.Դ.Հ.Կ. Կեդրոնական Վարչութիւն

Հ.Յ.Գ. Բիւրօ

ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութիւն

«Դրօշակ», Ի/20/ տարի, թիւ 12, 27.09.1989:

№ 147

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ԵրՊի-ի և ՃՇԻ-ի կոլեկտիվների ներկայացուցիչների ս/թ նոյեմբերի 28-ին կայացած համատեղ ժողովը, քննարկելով Հայաստանում և ԼՂՀՄ-ում ծայրաստիճան լարված իրադրությունը, որը Ադրբեջանի և կենտրոնական կառավարության կողմից գնալով ավելի է սրվում և ստանում առավել ընդգրկված հակահայկական քաղաքականության բնույթ, որոշեց.

1. Պահանջել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունից՝ ս/թ. նոյեմբերի 30-ին հրավիրել նստաշրջանի ընդհատված նիստը, առաջարկելով քննարկել հետևյալ հարցերը.

ա/ Ընդունել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և Արցախի Ազգային խորհրդի համատեղ հռչակագիր՝ հանրապետությունը և մարզը միավորելու մասին:

բ/ Դատապարտել կենտրոնական կառավարության հակահայկական դիրքորոշումը ԱՄՆ-ի սենատի՝ Հայաստանի և Արցախի վերաբերյալ որոշման կապակցությամբ¹²:

զ/ Հայ ժողովրդի շնորհակալությունն ու երախտագիտությունը հաղորդել ԱՄՆ-ի սենատին և աշխարհի բոլոր երկրների բարի կամքի տեր գործիչներին, որոնք անհանգստացած են Հայաստանում և Արցախում մարդու իրավունքների կոպիտ ոտնահարման, ազգային ազատագրական շարժման ճնշման իրողությամբ:

դ/ Անօրինական համարել 1921 թ. մարտի 16-ի ուս-թուրքական պայմանագիրը և չեղյալ համարել 1921թ. հոկտեմբերի 13-ի Ղարսի պայմանագիրը:

ե/ Պահանջել կենտրոնական կառավարությունից՝ գործուն միջոցներ ձեռնարկել Հայաստանի և Արցախի շրջափակումը դադարեցնելու համար՝ շեշտելով կենտրոնական իշխանությունների բացառիկ պատասխանատվությունը այս հարցում:

զ/ Գործուն միջոցներ ձեռնարկել Հանրապետության Արցախի ինքնապաշտպանության կազմակերպման համար:

է/ Ընդհունել օրենք Հայաստանի քաղաքացիության մասին:

ը/ Պահանջել, որ հանրապետության Գերագույն խորհուրդը հետևողականորեն հասնի դեպուտատ Արկաղի Մանուչարովի նկատմամբ ձեռնարկված խափանման միջոցը փոխելուն:

ժողովի փոխնախագահներ՝ **Յու. Սարգսյան, Ա. Բեգլարյան, Կ. Ազատյան, Ա. Հակոբյան**

28.11.1989 թ.

ՀԱՍ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 39, թ. 17:

№ 148

«ԷԼԵԿՏՐՈՍԵՔԵՆԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԿՈՂՄԻՑ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

Ելնելով ԼՂԻՄ-ում և Հայաստանում լարված իրավիճակից և խոր վրդովմունք արտահայտելով ԼՂԻՄ-ի մասին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդի 1989 թ. նոյեմբերի 28-ին ընդունած աղբյուրա-

մետ որոշումից՝ «Էլեկտրամեքենաշինության» ԳՀ-ի աշխատանքային կոլեկտիվը որոշում է.

1. Պահանջել, որ 1989 թ. նոյեմբերի 30-ին գումարվող նստաշրջանում անհապաղ քննարկման դրվեն հետևյալ հարցերը.

ա) ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի դիրքորոշումը՝ 1989 թ. նոյեմբերի 28-ին ԼՂԻՄ-ի մասին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի ընդունած որոշման նկատմամբ:

բ) Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Սենատի որոշման և այդ առթիվ ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստրության հայտնած բողոքի նկատմամբ վերաբերմունք արտահայտելու հարցը:

գ) Վճռական միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու հայ բնակչության անվտանգությունը Արցախում և Հայաստանում:

2. Նստաշրջանում պետք է քննության առնվեն և իրենց լուծումը գտնեն նաև մեր ժողովրդին հուզող մի շարք այլ կենսական խնդիրներ, որոնք նշված են ՀՀԾ խորհրդի 1989 թ. նոյեմբերի 25-ին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի դեպուտատներին տրված համաժողովրդական պատվիրանում:

3. Մեր կոլեկտիվն իրավունք է վերապահում իրեն դիմելու քաղաքական պայքարի ցանկացած ձևի՝ ընդհուպ մինչև գործադուլ, որով կհասնի վերոհիշյալ հարցերի քննարկմանը և համապատասխան որոշումների ընդունմանը:

Սույն որոշումը ընդունված է «Էլեկտրամեքենաշինության» ԳՀ-ի աշխատանքային կոլեկտիվի կողմից 1989 թ. նոյեմբերի 29-ին:

Կից ուղարկվում է հավելված՝ համաժողովրդական պատվիրան ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավորներին:

ԱԿԽ-ի նախագահ՝ Ա.Ս. Պողոսյան

ՀԱԱ, ֆ. 207, ց. 44, գ. 143, թ. 17:

№ 149

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ԵՎ
ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԳԻ
1989 Թ. ԳԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1-Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԽՍՀ-Ի ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ
ՎԵՐԱՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Երևան, 1 դեկտեմբերի 1989 թ.

Հիմնվելով ազգերի ինքնորոշման համամարդկային սկզբունքների վրա և արձագանքելով հայ ժողովրդի՝ բռնի ուժով բաժանված երկու հատվածների վերամիավորման օրինական ճգնմանը, Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը որոշում են.

1. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ճանաչում է Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ինքնորոշման փաստը՝ հաստատված ԼՂԻՄ-ի մարզային խորհրդի 1988 թ. փետրվարի 20-ի և հուլիսի 12-ի նստաշրջանների, ինչպես նաև մարզի բնակչության լիազոր-ներկայացուցիչների 1989 թ. օգոստոսի 16-ի համագումարի և Ազգային խորհրդի հոկտեմբերի 19-ի նիստի որոշումներում:

2. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ճանաչում է Լեռնային Ղարաբաղի լիազոր ներկայացուցիչների համագումարը և նրա ընտրած Ազգային խորհուրդը որպես միակ օրինական իշխանություն:

3. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը հռչակում են Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումը: Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության վրա տարածվում են Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիության իրավունքները:

4. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը ստեղծում են համատեղ հանձնաժողով (իր աշխատանքային ապարատով)՝ Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումն իրագործելու ուղղությամբ գործնական քայլեր մշակելու համար:

5. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը պարտավորվում են ներկայացնել Հյու-

սիսային Արցախի Շահումյանի շրջանի և Գետաշենի ենթաշրջանի հայ բնակչության ազգային շահերը:

6. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, Հայկական ԽՍՀ Սինիստրների խորհրդին և ԼՂԻՄ Ազգային խորհրդի նախագահությանը հանձնարարվում է գործադրել սույն որոշումից բխող բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումները՝ իրականացնելու համար Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Գարաբաղի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կառուցվածքների իրական միաձուլումը միասնական պետական-քաղաքական համակարգում:

Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության
նախագահ՝ **Հ. Ոսկանյան**
Լեռնային Գարաբաղի Ազգային խորհրդի
նախագահ՝ **Վ. Գրիգորյան**
Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության
քարտուղար՝ **Ն. Ստեփանյան**

«Խորհրդային Հայաստան», 3 դեկտեմբերի, 1989 թ.:

№ 149¹

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР
И НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА
НАГОРНОГО КАРАБАХА ОТ 1-ГО ДЕКАБРЯ О
ВОССОЕДИНЕНИИ АРМЯНСКОЙ ССР И
НАГОРНОГО КАРАБАХА**

Ереван, 1 декабря 1989 г.

Основываясь на общечеловеческих принципах самоопределения наций и отзываясь на законное стремление к воссоединению двух насильственно разделенных частей армянского народа Верховный Совет Армянской ССР и Национальный совет Нагорного Карабаха постановляет:

1. Верховный Совет Армянской ССР признает факт самоопределения Нагорно-Карабахской автономной области, утвержденный решениями сессий областного Совета НКАО от 20 февраля и 12 июля 1988 года, а также решениями Съезда полномочных представителей населения области от 16-го августа и заседания Национального совета от 19 октября 1989 года.

2. Верховный Совет Армянской ССР признает Съезд полномочных представителей Нагорного Карабаха и избранный им Национальный совет как единственно законную ныне действующую власть в области.

3. Верховный Совет Армянской ССР и Национальный совет Нагорного Карабаха провозглашают воссоединение Армянской ССР и Нагорного Карабаха. На население Нагорного Карабаха распространяются права гражданства Армянской ССР.

4. Верховный Совет Армянской ССР и Национальный совет Нагорного Карабаха образуют совместную комиссию (со своим рабочим аппаратом) для разработки практических шагов по осуществлению воссоединения Армянской ССР и Нагорного Карабаха.

5. Верховный Совет Армянской ССР и Национальный совет Нагорного Карабаха обязуются представлять национальные интересы населения Шаумянского района и Геташенского подрайона Северного Арцаха.

6. Президиуму Верховного Совета Армянской ССР, Совету Министров Армянской ССР и Президиуму Национального совета НКАО поручается предпринять все вытекающие из настоящего постановления необходимые меры по осуществлению реального слияния политических, экономических и культурных структур Армянской ССР и Нагорного Карабаха в единую государственно-политическую систему.

Председатель Президиума Верховного Совета Армянской ССР

Г. Восканян

Председатель Национального Совета Нагорного Карабаха

В. Григорян

Секретарь Президиума Верховного Совета Армянской ССР

Н. Степанян

“Коммунист”, 3 декабря 1989 г.

№ 150

ՀԵՌԱԳԻՐ

Խ.ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ

Շուրջ երկու տարի է ի վեր, Անդրկովկասի տարածքին, հայ ժողովուրդը կ'ապրի անապահովության ծանր օրեր: Խորհրդային Հայաստանի եւ, մասնատրաբար, Խորհ. Ատրպեյճանի մէջ ստեղծուած է տագնապալի այնպիսի կացութիւն մը, որ ծայր աստիճան մտահոգիչ է ամբողջ հայութեան համար:

Լեռնային Ղարաբաղի ազգաբնակչութեան ճնշիչ մեծամասնութիւնը կազմող հայերու հիմնատր եւ արդար պահանջքին դիմաց, պահանջք, որ ինչպէս լաւ ծանօթ է ձեզի, կրքիսի Ստալինի կամայական մէկ կարգադրութիւնը սրբագրուած տեսնելու, եօթը տասնամեակներէ ի վեր խտրական քաղաքականութեան մը զոհ դարձած այդ երկրամասը իր հայրենիքին վերամիացնելու բնական եւ օրինական բաղձանքէն, Ատրպեյճանի իշխանութիւնները կը դիմեն զանգուածային ահաբեկչութեան այնպիսի արարքներու, որոնք կ'անցնին վանտալիզմի ամէն չափ ու սահման:

Մումկայթի ծանօթ սպանդէն սկսեալ մինչեւ Պաքուի, Կիրովաբադի, Լեռնային Ղարաբաղի ու անոր յարակից հայաբնակ շրջաններու մէջ գործուած սպանութիւնները, ջարդերը, տնտեսական երկարատեւ շրջափակումները եւ վերջին օրերու հրոսակային գործողութիւնները կը կազմեն շարունակական օղակները այդ երկրամասերէն ներս հայ ժողովուրդին դէմ ծրագրուած թշնամութեանց ընդհանուր շղթայի մը, որ հետզհետէ զարգանալով կը սպառնայ դառնայ մեր օրերուն գործուած նոր ցեղասպանութիւն մը:

Դժբախտաբար, Խորհ. Միութեան Կեդր. Մարմինները օրին չուզեցին ընդունիլ եւ իբրեւ այդպիսին խարանել ըստ էութեան ցեղամոլական այդ արարքները, որոնք ազգամիջեան պարզ թշնամութիւններէ անդին՝ կը մատնեն համաթուրանական հին երազներ վերակենդանացնելու ձգտումներ: Պէտք չէ մոռնալ սակայն, որ մարդկային ու ազգային իրաւունքներու, կեանքի դէմ գործուած իւրաքանչիւր արարք իր սաղմին մէջ խեղդելու նկատմամբ ցոյց տրուած ամէն անտեսում կամ դանդաղում՝ կը հանդիսանայ քաջալէլրանք ցեղասպանական նոր արարքների կրկնութեան եւ, այսօր, Խորհ. Ատրպեյճանի տարածքին հայութեան դէմ տեղի ունեցածը կարելի չէ այլ անունով որակել:

Կրնանք հաւաստիացնել Ձեզ, որ Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը չեն ունեցած ոչ ժամանակ, եւ այժմ ալ չունին, կրօնական կամ ցեղային ատելութիւն կամ խտրականութիւն Խորհրդային Ատրպէյճանի ժողովուրդին նկատմամբ, որուն հետ վիճակուած են ապրելու եւ գոյատեւելու աշխարհագրական միեւնոյն գօտիին մէջ: Հայ ազգային երեք կուսակցութեանց կեդր. Մարմիններս վերին աստիճան մտահոգուած ենք ազերիներու վերոյիշեալ գրգռութիւններէն, յանուն ամբողջ սփիւռքահայութեան բուռն կերպով կը դատապարտենք Խորհ. Ատրպէյճանի իշխանութեանց եւ գրգռուած զանգուածներու կողմէ գործուած բարբարոսութիւնները՝ պահանջելով Խորհրդային Միութեան կեդր. իշխանութիւններէն, որ ամէնէն վճռական միջոցառումներով զսպեն այդ սանձարձակութիւնները, ծանր պատասխանատուութեան կանչեն եւ խստագոյնս պատժեն անոնց հեղինակներն ու պատասխանատուները. այլեւ, դարաբաղեան հարցի իբրեւ արմատական լուծում, վերջ դնեն անոր որեւէ ձեւի կախւածութեան Պաքուի իշխանութիւններէն, որոնք, ահա շուրջ եօթանասուն տարիներէ ի վեր, փաստը կու տան իրենց անկարողութեան՝ մարդու, քաղաքացիի եւ ազգային արժանաւորութեան յարգումի պայմաններու մէջ, շրջանը ղեկավարելու:

Այսօր իւրաքանչիւր հայ խորապէս համոզուած է այլեւս, որ իր բնիկ հայութենէն դատարկուած Նախիջեւանի այսօրուա և դժբախտ վիճակին չենթարկուելու միակ, միջոցը Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար Մարզին եւ անկէ անջատուած հայկական, ու դեռ հայաբնակ շրջաններու ուղղակի կցումն է Խորհ. Հայաստանին, որուն կը պատկանին: Անոնք պատմական, մշակութային, տնտեսական, ընկերային, լեզուական ու բազում այլ կապերով:

Հրապարակայնութիւնն ու վերակառուցումը, որոնք Խորհ. Միութեան ժողովուրդներուն համար իսկական մարդկայնութեան եւ ժողովրդավարութեան նոր դարաշրջանի մը սկիզբը դրին, չեն կրնար անտեսել միահամուռ բաղձանքն ու պահանջը հայ ժողովուրդին, որ, Միութեան սահմաններէն ներս, թէ ի սփիւռս աշխարհի, առաջիններէն եղաւ զայն ողջունողը եւ, հակառակ իր ապրած յուսախաբութիւններուն, կը շարունակէ տակաւին յուսալ, որ պատմութեան այս լուսաւոր նոր էջը չի կրնար բացուիլ առանց արդարութիւն ընելու հայութեան նման անիրաւուած ժողովուրդի մը:

Այս պայմաններուն մէջ, կրնանք վստահեցնել Ձեզ, որ ամբողջ սփիւռքահայութիւնը պատրաստ է իր բազմապիսի կարողականութիւններով, գիտութեան, բարձր թեքնոլոժիի, տնտեսութեան, յարաբերական եւ այլ մարզերու մէջ, սատարելու վերելքին ու բարգաւաճ-

ման Խորհ. Հայաստանի, որ մայր հայրենիքն է նաեւ աշխարհասփիւռ ատէլի քան երկու միլիոն հայերուն եւ որոնք այսօր իրենք զիրենք կը համարեն հարազատ քաղաքացիները այդ հայրենիքին:

Հ.Յ.Գաշնակցութեան Բիւրօ
Ս.Գ.Հ.Կ. Կեդրոնական Վարչութիւն
Ռ.Ա.Կ. Կեդրոնական Վարչութիւն

[1989 թ. վերջ]

«Դրօշակ», Ի /20 /տարի, թիւ 21, Յունուար, 1990:

№ 151
ОБРАЩЕНИЕ
НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ НКАО

МОСКВА,
ПОСОЛЬСТВУ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ
ПОСОЛЬСТВУ ВЕЛИКОБРИТАНИИ
ПОСОЛЬСТВУ ФРАНЦИИ
ПОСОЛЬСТВУ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
КОПИЯ: ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

Суть событий, происходящих в Нагорно–Карабахской автономной области и вокруг неё, заключается в том, что 80–процентное армянское население этого края добивается выхода из состава Азербайджанской ССР и воссоединения с основной частью своего народа, проживающего в соседней Армянской ССР. К этому привела дискриминационная политика Азербайджана по отношению к его армянскому населению и прежде всего к Нагорному Карабаху, насильственно включенному в состав этой республики в 1921 году.

Национальный и религиозный антогонизм сменяющихся друг друга руководящих эшелонов Азербайджана к армянскому населению республики сейчас достиг такого уровня, когда физическая расправа над армянами осуществляется открыто, без тени смущения. В городах Сумгаит, Кировабад, Баку, других армянонаселенных пунктах за последние два года зверски убиты, сожжены заживо и тяжело ранены сотни армян. Число беженцев из Азербай-

джана превышает 350 тыс. человек, жилье и имущество которых подвергнуты погромам и разграблению.

Мы хорошо сознаем, что армяне Нагорного Карабаха, поддержанные всем армянским народом и прогрессивными людьми мира, подняли вопрос, требующий от союзных инстанций СССР больших усилий и новых подходов к решению межнациональных проблем. Однако делается обратное. Все направлено на подавление Карабахского движения, непризнание за подавляющим большинством населения края права на самоопределение, несоблюдение признанных международным сообществом прав и свобод человека. Вызывает недоумение, когда разрушение государственной границы союзные органы квалифицируют как стремление азербайджанцев, проживающих в СССР, соединиться с азербайджанцами, проживающими в Иране, а стремление армян Нагорного Карабаха воссоединиться со своим народом в рамках одного государства квалифицируют как проявление национализма и сепаратизма. Пытаются даже возникшую проблему между Нагорным Карабахом и Азербайджаном свести к территориальным притязаниям Армении к Азербайджану. При этом распространяются измышления, что все что в эти дни происходит в Азербайджане, является результатом Карабахского движения. Это – неправда. Судите сами. Какое отношение к этой проблеме могут иметь разрушение всей системы советско–иранской границы на территории Азербайджана и массовый переход людей из Азербайджана в Иран и наоборот, свержение советской власти в отдельных районах республики, попытки создания исламской республики Азербайджан и выхода её из состава СССР, другие бесчинства осуществляемые в Азербайджане.

С уверенностью можно сказать, что эти реакционные силы скрытно действовали в республике десятки лет и лишь сейчас, в условиях гласности и демократизации советского общества, всплыли на поверхность как мощные антиперестроечные силы [...]

Однако мы уполномочены заявить, что 150–тысячное армянское население Нагорного Карабаха, против которого встал 7 миллионный Азербайджан, твердо стоит за достижение своей цели и не свернет с избранного им пути. Несмотря на все усиливающуюся экономическую и вооруженную блокаду не могут быть реализованы также замыслы об изгнании карабахцев с их исторической территории. Ничто не может заставить аборигенов Нагорного Карабаха покинуть землю, на которой тысячелетиями жили их предки.

Развивающиеся события, наша глубокая обеспокоенность судьбой немногочисленного населения автономной области вынуждают нас в этот трудный час просить Вас поднять голос Ваших Правительств и народов в поддержку справедливой борьбы подавляющего большинства населения Нагорного Карабаха за реализацию права на самоопределение – воссоединение с Армянской ССР в рамках нашего единого социалистического государства.

Депутаты Нагорно–Карабахского областного Совета народных депутатов (всего 107 подписей).

Секретарь облисполкома гор. Степанакерт **Р. Хачиян**

[конец 1989 – начало 1990 гг.]

ГА НКР, ф. 254, с. 5, д. 2, л. 155–158.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ПРИМЕЧАНИЯ

¹ Լեռնային Ղարաբաղը (Արցախ) Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար ԼՂԻՄ-ում 1987 թ. անց է կացվել ստորագրահավաք, տարբեր աղբյուրների համաձայն՝ ստորագրել են 80–125 հազար մարդ: Ստորագրությունների կապոցները Մոսկվա է տարվել նույն թվականի նոյեմբերի վերջին և դեկտեմբերի 1-ին հանձնվել է ԽՍՀՄ Կենտկոմի ընդունարանի վարիչ Ա. Կիրիլովին, այլ ոչ Միխայլովին (փաստաթուղթ թիվ 3, էջ 14):

В 1987 г. в НКАО был проведен сбор подписей о воссоединении Нагорного Карабаха (Арцаха) с Советской Арменией, в котором приняло участие, по разным источникам, 80–125 тыс. человек. В конце ноября 1987 г. пачки с подписными листами были доставлены в Москву и 1 декабря были сданы заведующему приемной ЦК КПСС А. Киригину, а не Михайлову (Документ № 3, с. 14).

² 1988 թ. փետրվարի 20-ին տեղի ունեցած Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի խորհրդի 20-րդ գումարման 4-րդ արտահերթ նստաշրջանը, քննարկելով ԼՂԻՄ մարզային խորհրդի միջնորդությունը մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից հանելու և Հայկական ԽՍՀ կազմի մեջ մտնելու հարցը, որոշում է ընդունում ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից հանելու և Հայկական ԽՍՀ կազմի մեջ մտցնելու մասին: Հաջորդ օրը՝ փետրվարի 21-ին, ԽՍՀՄ Կենտկոմը հապշտապ ընդունում է «Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձությունների մասին» մի որոշում, որտեղ ԼՂԻՄ մարզ-խորհրդի որոշումը բնութագրվում է իբրև մի խումբ «անջատողականների» գործողությունների արդյունք (փ. թիվ 9, էջ 21):

20 февраля 1988 г. 4-ая внеочередная сессия Совета народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области 20-го созыва одобрила ходатайство областного совета НКАО о выходе из состава Азербайджанской ССР и передачи ее в состав Армянской ССР. На следующий день, 21 февраля, ЦК КПСС поспешно принимает политически незрелое решение “О событиях в Нагорном Карабахе”, в котором решение областного совета НКАО характеризуется якобы как результат деятельности группы “сепаратистов” (Док. № 9, с. 21).

³ 1920 թ. նոյեմբերի 29-ին Հայաստանում հայտարարվում են խորհրդային կարգեր, նոյեմբերի 30-ին Ադրբեջանի կոմկուսի Կե-

նտկոմի քաղբյուրոյի և կազմբյուրոյի համատեղ նիստում հանձնարարվում է Ադրիեդկոմի նախագահ Ն. Նարիմանովին հեղկոմի անունից հռչակագիր կազմել, որ վերացված է համարվում Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև սահմանային վեճերը և «Լեռնային Ղարաբաղը, Չանգեզուրն ու Նախիջևանը համարվում են Հայաստանի Սոցիալիստական Հանրապետության մասեր»։ Հռչակագիրը հրապարակվել է Երևանի «Կոմունիստ» թերթի 1920 թ. դեկտեմբերի 7-ի համարում։ Սակայն Ադրբեջանի իշխանությունները հետագայում հրաժարվեցին այդ հռչակագրից (փ. թիվ 9, էջ 22)։

После того как 29 ноября 1920 г. в Армении была провозглашена советская власть, уже 30 ноября на совместном заседании Политбюро и оргбюро ЦК компартии Азербайджана председателю Азревкома Н. Нариманову было поручено составить от имени ревкома декларацию о прекращении пограничных споров между Арменией и Азербайджаном и о том, что “Нагорный Карабах, Зангезур и Нахичевань отныне считаются частью Армянской Социалистической республики”. Декларация была опубликована в Ереванской газете “Коммунист” от 7 декабря 1920 г. Власти Азербайджана впоследствии отказались от этой декларации (Док. № 9, с. 22).

⁴ 1988 թ. փետրվարի 23-ին տեղի է ունեցել Հայաստանի կոմկուսի ակտիվի ժողով, որի ընդունած որոշումը ամբողջությամբ չի բխել հայության ընդհանուր շահերից։ Այն փորձ էր՝ համոզելու «ժավատարիմ մնալ խորհրդային ակզբունքներին» («Սովետական Հայաստան», 24.02.1988) (փ. թիվ 22, էջ 37)։

23 февраля 1988 г. состоялось собрание партактива Армении, на котором было принято решение, не отражающее общие интересы армянства. Это было попыткой убедить армянский народ “оставаться верным социалистическим принципам” (“Советакан Айастан”, 24.02.1988) (Док. № 22, с. 37).

⁵ Այդ ծանր ու դժվարին օրերին, երբ հայ ժողովուրդն իր պայքարը շարունակում էր խաղաղ, քաղաղակիրք ձևով, Ադրբեջանում գերադասեցին դրան պատասխանել ահաբեկչությամբ։ 1988 թ. փետրվարի 27–29-ը Բաքվից 25 կմ հեռավորության վրա գտնվող Սումգայիթ քաղաքում սպրոդ հայերի նկատմամբ իրագործվեց ցեղասպանություն։ Ադրբեջանի պարագլուխները «սումգայիթը» կազմակերպեցին Ղարաբաղի հիմնախնդրի լուծումը վիժեցնելու նպատակով։ Նրանք Սումգայիթ ուղարկեցին հարյուրավոր քրեական

տարրեր և Հայաստանից հեռացած «փախստականներ»: Պաշտոնական տվյալներով իբրև Սումգայիթում սպանվել է 26 հայ, սակայն իրականում նրանց թիվն ավելին է, իսկ խեղվել ու տուժվել են մոտ 1000 հոգի, որոնց շարքում մեծ թվով կանայք, ծերունիներ և երեխաներ (փ. թիվ 37, էջ 56):

В эти тяжелые дни, когда армянский народ продолжал свою борьбу мирными, цивилизованными методами, в Азербайджане избрали грубое насилие и террор. 27–29 февраля в 25 км от Баку, в городе Сумгаит армяне подверглись геноциду. Главари Азербайджана организовали “сумгаит” для того, чтобы таким образом заглушить решение проблемы Карабаха. Они направили в Сумгаит сотни криминальных элементов и “беженцев” из Армении. По официальным сведениям в Сумгаите якобы погибло 26 армян, однако в действительности их число было больше, жестоко пострадали около 1000 армян, в их числе много женщин, стариков и детей (Док. № 37, с. 56).

⁶ Արցախահայության ազգային–ազատագրական պայքարի վերաբերյալ այդ օրերին կենտրոնական մամուլում հրապարակվել են հակահայ կեցվածքով մի շարք նյութեր: «Պրավդա» թերթի մարտի 21–ի համարում տպագրված «Հռոյզեր և քանականություն» հոդվածի հեղինակներն անբարո հայտարարում են, թե արցախյան պայքարի մասնակիցների մոտ «տեղական շահերը գերադասվել են պետականից» և որ Լեռնային Ղարաբաղում իրադարձությունները վերաճել են «ազգայնական դրսևորումների» (փ. թիվ 43, էջ 63):

В дни подъема национально–освободительной борьбы армян в центральной печати были опубликованы ряд антиармянских материалов. В опубликованной в газете “Правда” от 21 марта провокационной статье “Мечты и логика” авторы цинично заявляли, что у арцахских армян якобы “местные интересы превалировали над государственными”, что в событиях в Нагорном Карабахе возросли “националистические проявления” (Док. № 43, с. 63).

⁷ 1921 թ. փետրվար–մարտին Մոսկվայում տեղի ունեցած ռուս–թուրքական կոնֆերանսի ժամանակ ստորագրված պայմանագրով՝ անօրեն կերպով Նախիջևանի երկրամասը հանձնվել է Խորհրդային Ադրբեջանին: Երկրամասի բնակչության մեկ երրորդը հայեր էին: Թուրք–ադրբեջանցիների բռնությունների և հակահայ քաղաքականության հետևանքով հետագայում այնտեղ ոչ մի հայ չի մնացել (փ. թիվ 48, էջ 73):

По договору, подписанному на проходившей в феврале–марте 1921 г. в Москве русско–турецкой конференции, Нахичевань незаконно был передан Советскому Азербайджану. В этот период треть населения области составляли армяне. В результате притеснений турок–азербайджанцев и политики искоренения армянского элемента, в дальнейшем там не осталось ни одного армянина (Док. № 48, с. 73).

⁸ Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի պլենումին 1987 թ. մայիսի 21–ին ելույթ ունեցած ԽՍԿԿ Կենտկոմի քարտուղար Եգոր Լիզաչովը հայտարարել է, թե ԼԳԽՄ–ը Խորհրդային Հայաստանին վերադարձնելու հարցը ԽՍԿԿ Կենտկոմը չի քննարկելու, քանի որ նա միտում չունի Սիուրյունում տարածքային փոփոխություններ կատարել: Ե. Լիզաչովի այդ սադրիչ հայտարարությունը արցախցիներին դրդեց նոր գործադուլի, որը սկսվեց մայիսի 23–ին և շարունակվեց մինչև հուլիսի 24–ը (փ. թիվ 56, էջ 88):

Выступая 21 мая 1987 г. на пленуме ЦК Компартии Азербайджана секретарь ЦК КПСС Егор Лигачев заявил, что вопрос о воссоединении НКАО с Советской Арменией не будет рассматриваться в ЦК КПСС, так как территориальные изменения в Союзе не предполагаются. Это провокационное заявление Е. Лигачева вызвало новую забастовку армян Арцаха, которая началась 23 мая и продолжалась до 24 июля (Док. № 56, с. 88).

⁹ 1988 թ. հուլիսի 18–ին տեղի ունեցած ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստը քննարկեց «Լեռնային Ղարաբաղի մասին Հայկական ԽՍՀ և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների որոշումների մասին» հարցը: ԽՍԿԿ Կենտկոմի Գլխավոր քարտուղար Մ. Գորբաչովի առաջարկությամբ «անհնար համարվեց Հայկական ԽՍՀ–ի և Ադրբեջանական ԽՍՀ–ի սահմանների և սահմանադրության հիման վրա հաստատված նրանց ազգային–տարածքային բաժանման փոփոխումը» («Պրավդա», 20.08.1988): Փաստորեն՝ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի այդ որոշումը ոչինչ չտվեց հայ ժողովրդին և, ընդհակառակը, ավելի բարդացրեց դարաբաղյան հիմնախնդիրը: Խորհրդային Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում ամենուր տեղի էին ունենում հանրահավաքներ ու ժողովներ, ընդունվում դատապարտող որոշումներ (փ. թիվ 77, էջ 116):

18 июня 1988 г. вопрос “О решениях Верховных Советов Армянской ССР и Азербайджанской ССР” обсуждался на засе-

дании Президиума Верховного Совета СССР. По предложению генерального секретаря ЦК КПСС М. Горбачева было решено, что “невозможно изменение национально–территориальных границ между Армянской ССР и Азербайджанской ССР, установленных на основании Конституции” (“Правда”, 20.08.1988). Фактически, это решение Верховного Совета СССР ничего не дало армянскому народу, напротив, еще более осложнило карабахскую проблему. В Советской Армении и Нагорном Карабахе повсеместно проходили массовые митинги и собрания, принимались осуждающие резолюции (Док. № 77, с. 116).

¹⁰ 1988 թ. հուլիսի 18–ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության ընդունած որոշումից հետո Լեռնային Ղարաբաղում և Խորհրդային Հայաստանում վիճակը խիստ բարդացել էր: Մոսկվայի ներկայացուցիչ Արկադի Վոլսկին նույն թվականի սեպտեմբերի 21–ին կոչով դիմելով արցախահայությանը, հորդորում է հանգիստ լինել և խոստանում մեղավորներին պատժել: Նա առաջարկում է Ղարաբաղում և Ադրամի շրջանում մտցնել հատուկ դրոշմուն և հաստատել պարետային ժամ (փաստ. թիվ 116, էջ 177):

После принятия решения Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. обстановка в Нагорном Карабахе и в Советской Армении серьезно осложнилась. Представитель Москвы Аркадий Вольский 21 сентября того же года обратился к армянам Арцаха с призывом успокоиться и обещал наказать виновных. Он предложил объявить особое положение в Карабахе и Агдамском районе и установить комендантский час (Док. № 116, с. 177).

¹¹ 1988 թ. դեկտեմբերի 7–ին Հայաստանում տեղի ունեցավ ավելի քան ինը բալ հզորությամբ ավերիչ երկրաշարժ, որն ընդգրկել է հանրապետության տարածքի 40%: Երկրաշարժին զոհ գնացին 25 հազար և անօրևան մնացին 520 հազար մարդ: Ավերվեցին 170 արդյունաբերական ձեռնարկություններ, ժողովրդական տնտեսությունը կրեց շուրջ 13 մլրդ ուրբու վնաս (փ. թիվ 131, էջ 199):

7 декабря 1988 г. в Армении произошло разрушительное, более чем девятибалльное землетрясение, охватившее 40% территории республики. Жертвами землетрясения стали 25 тысяч человек, без крова осталось 520 тысяч человек. Было разрушено 170 промышленных предприятий, народное хозяйство республики понесло ущерб в 13 млрд. рублей (Док. № 131, с. 199).

¹² 1989 թ. հուլիսի 27–ին «Ամերիկայի Չայն» ռադիոկայանը հաղորդել է, որ ԱՄՆ Սենատը Խորհրդային կառավարությունից պահանջել է բավարարել հայ ժողովրդի օրինական պահանջը, և որ հայ ժողովրդի նկատմամբ Խորհրդային Միության կառավարության կողմից իրագործվող ճնշումը անխուսափելիորեն ազդում է ԱՄՆ և ԽՍՀՄ հարաբերությունների վրա: Նույն թվականի աշնանը ԱՄՆ Սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովը որոշում է ընդունել Լեռնային Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ, որը Սենատը հաստատել է նոյեմբերի 22–ին: Սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովը առաջարկել է շարունակել պաշտպանել և խրախուսել երկրաշարժից ավերված Հայաստանի շրջանների վերականգնման նպատակով գործադրվող ջանքերը, նախագահ Գորբաչովից պահանջել վերացնել Ադրբեջանի կողմից Խորհրդային Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակումը, ապահովել Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանի հայերի ֆիզիկական անվտանգությունը, օժանդակել Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ծագած վեճի արդարացի լուծմանը, հայերի դեմ գործադրված բռնությունների քննությունը կատարել խորհրդային արդարադատության բարձրագույն մակարդակով: Սենատը ամերիկյան ժողովրդի լուրջ մտահոգությունն է հայտնել շարունակվող բռնությունների և հուզումների առթիվ:

Այդ կապակցությամբ ԽՍՀՄ արտաքին գործերի նախարարությունը նոյեմբերի 19–ին առանց Սենատի հանձնաժողովի որոշումը հրապարակելու հանդես է եկել հայտարարությամբ, որը զուրկ էր թե քաղաքական և թե իրավական հիմքերից: Խորհրդային պետության այդ մեկնաբանությունը կոպիտ կերպով ոտնահարում էր հայ ժողովրդի շահերը և նպատակ ուներ էլ ավելի սրել իրավիճակը տարածաշրջանում:

ԱՄՆ Սենատի հասցեով ԼՂԻՄ մարզային խորհրդի ուղարկած հեռագրում երախտագիտություն է հայտնվել մարզի հայ բնակչության ճակատագրի նկատմամբ Սենատի ցուցաբերած անհանգստության համար (փ. թիվ 147, էջ 231):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ СОДЕРЖАНИЕ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	5
ПРЕДИСЛОВИЕ	8
№ 1	
В ЦК КПСС	11
№ 2	
ЗАЯВЛЕНИЕ	13
№ 3	
ОБРАЩЕНИЕ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАГОРНОГО КАРАБАХА	14
№ 4	
РЕШЕНИЕ ВНЕОЧЕРЕДНОЙ СЕССИИ СОВЕТА НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ НКАО 20–ГО СОЗЫВА	16
№ 5	
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱՅԻ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՆԱՍԱԿԸ	16
№ 6	
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱՅԻ ՊԱՏՄԻԹ- ՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ 1988 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻ 23–Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ	18
№ 7	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ БИОЛОГИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	19
№ 8	
ТРЕБОВАНИЕ КОЛЛЕКТИВОВ ИНСТИТУТОВ РАДИОФИЗИКИ, ЭЛЕКТРОНИКИ И ФИЗИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ АН АРМЯНСКОЙ ССР	20
№ 9	
ОБРАЩЕНИЕ ЧЛЕНОВ ЗАКАВКАЗСКОЙ СЕКЦИИ ИСТОРИКО– ЛИТЕРАТУРНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ ПРИ ИНСТИТУТЕ МАРКСИЗМА–ЛЕНИНИЗМА ПРИ ЦК КПСС	21
№ 10	
ТРЕБОВАНИЕ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА	23

№ 11	ՀԽՍՀ ԳԱ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՆԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆԻՑ	24
№ 12	ՈՒՂԵՐԶ	25
№ 13	ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՈՇԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԱԿԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՆԼԵԿՏԻՎԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 26-Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	26
№ 14	РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА МАТЕНАДАРАНА ОТ 25 ФЕВРАЛЯ 1988 Г.	28
№ 15	РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ ХИМИКО–ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ТЕХНИКУМА	29
№ 16	РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПРОЕКТНОГО ИНСТИТУТА АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ	31
№ 17	РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ НАУК АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР	32
№ 18	ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՈՒՀԵՐՈՒՄ՝ ՍՈՎՈՐՈՂ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՁԸ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ	33
№ 19	ՀԽՍՀ ԳԱ ԼԵՆԻՆԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԳԻՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	34
№ 20	ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՍԵՎԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ ԿՈՆԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՁԸ ...	34
№ 21	РЕЗОЛЮЦИЯ СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА ДЛЯ НОСТРАННЫХ ГРАЖДАН ЕГУ	35
№ 22	ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА МЕХАНИКИ И СКТБ ИНСТИТУТА МЕХАНИКИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	36

№ 23	
ОБРАЩЕНИЕ СОТРУДНИКОВ ЕРЕВАНСКОГО ФИЗИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА	38
№ 24	
ОБРАЩЕНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ ЕРЕВАНСКОГО ШВЕЙНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ “ТАРУН”	39
№ 25	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ КАРТИННОЙ ГАЛЕРЕИ АРМЕНИИ	40
№ 26	
ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻ 26-Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ ..	41
№ 27	
«ԷԼԵԿՏՐՈՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԿՈՉԸ	41
№ 28	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏՐԻԿՈՏԱԺԻ ՖԱՐԲԿԱՅԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	42
№ 29	
«ՀԱՅՊԵՏԳՅՈՒՂՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՋԸ	43
№ 30	
ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՍԱՄԱՃՅՈՒՂԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ	44
№ 31	
ТРЕБОВАНИЕ РАБОТНИКОВ КИРОВАКАНСКОГО НАУЧНО– ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ “ПОЛИМЕРКЛЕЙ”	46
№ 32	
РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ГЕОФИЗИКИ И ИНЖЕНЕРНОЙ СЕЙСМОЛОГИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	47
№ 33	
ЗАЯВЛЕНИЕ ВОИНОВ–ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТОВ АРМЕНИИ	48
№ 34	
ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДИУМА АН АРМЯНСКОЙ ССР “О НАГОРНОМ КАРАБАХЕ”	49
№ 35	
ԻՏԱԼԻԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆՆԵՐԻ ՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԴԻՔՈՒՄԸ	53
№ 36	
ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА НАГОРНО–КАРАБАХСКОГО ОБКОМА КП АЗЕРБАЙДЖАНА	55
№ 37	
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎՈՂԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԴԻՔՈՒՄԸ	55

№ 38	ТРЕБОВАНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА МАТЕРИАЛОВЕДЕНИЯ	57
№ 39	ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА КИРОВАКАНСКОГО ЗАВОДА ПРЕЦИЗИОННЫХ СТАНКОВ	58
№ 40	ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА КИРГИЗСКОЙ ССР	59
№ 41	ՀԱՅԿՈՄՄՈՒՄԻ ՍՈՍՁԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ԿԱՐԵՆ ԳԵՄԻՐՃՅԱՆԻՆ	61
№ 42	ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА ЧЛЕНА ВОЕННОГО СОВЕТА, НАЧАЛЬНИКА ПОЛИТИЧЕСКОГО ОТДЕЛА ВОЙСКОВОЙ ЧАСТИ 25685 ГВ. ГЕНЕРАЛ–МАЙОРА М. СУРКОВА	61
№ 43	ՀՅԳ ԲԻՐՈՅԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԻՆԸ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	63
№ 44	ЗАЯВЛЕНИЕ ДЕПУТАТА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР, АКАДЕМИКА АН АРМЯНСКОЙ ССР С.А. АМБАРЦУМЯНА	65
№ 45	ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА “ԵրԱՅ”	66
№ 46	ОБРАЩЕНИЕ ПАРТИЙНОГО СОБРАНИЯ ФАКУЛЬТЕТА МАТЕМАТИКИ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУНИВЕРСИТЕТА	68
№ 47	ДОКЛАДНАЯ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ АРМЯНСКОЙ ССР	69
№ 48	ЗАЯВЛЕНИЕ ОТ ИМЕНИ ОБЩЕСТВА НАГОРНОГО КАРАБАХА	72
№ 49	ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО НИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МАШИН	76
№ 50	ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОГО ЗАВОДА	77
№ 51	ОБРАЩЕНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ г. АБОВЯНА	78

№ 52	
ОБРАЩЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ НАГОРНОГО КАРАБАХА	79
№ 53	
ОБРАЩЕНИЕ ПРОФЕССОРСКО–ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО ПЕДИНСТИТУТА	85
№ 54	
ТЕЛЕГРАММА ИЗ СТЕПАНАКЕРТА	86
№ 55	
«ԼՈՒՅՍ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՄՈՒՄԸ	87
№ 56	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱԼՍԱՐԱՆԻ ՌԱԳԻՈՖԻԶԻԿԱՅԻ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԱՌԱՋԱՐԿԸ	88
№ 57	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЗИОЛОГИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	89
№ 58	
ОБРАЩЕНИЕ УЧАСТНИКОВ МИТИНГА г. ЛЕНИНАКАНА	91
№ 59	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԱՆԱՆՑ ԽՈՐՀՐԴԻ ԴԻՄՈՒՄԸ	59
№ 60	
ՔԱՂՎԱԾՔ «ԳԱՐՈՒՆ» ԱՍՍԱԳՐԻ ԽՍԻՍՏՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ	93
№ 61	
ПОРУЧЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ И ПРАВА АН АРМЯНСКОЙ ССР	94
№ 62	
ТРЕБОВАНИЕ КОЛЛЕКТИВОВ ФАКУЛЬТЕТОВ ЕРЕВАНСКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА	95
№ 63	
ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿՐԱՄՆՈՍԵԼՍԿԻ ՇՐՋԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՅՑԻ ՄԱՍԻՆ	96
№ 64	
ПОСТАНОВЛЕНИЕ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР	98
№ 65	
ՄԱՐԱԼԻԿԻ ԼՈՒՍԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԷԼԵԿՏՐՈՍԱՐՔԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	99

№ 66	
ПИСЬМО ИЗ ЯРОСЛАВЛЯ	100
№ 67	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ ՎԵՏԵՐԱՆՆԵՐԻ ԱՇՈՒՄԲԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԽՆԴՐԱՆՔԸ	101
№ 68	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ОРГАНИЧЕСКОЙ ХИМИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	103
№ 69	
РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА НИИ ЭКОНОМИКИ И ПЛАНИРОВАНИЯ ПРИ ГОСПЛАНЕ АРМЯНСКОЙ ССР	103
№ 70	
ТРЕБОВАНИЕ СОТРУДНИКОВ ИНСТИТУТА БИОХИМИИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	104
№ 71	
ОБРАЩЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ АРМЕНИИ	105
№ 72	
«ԵՐԵՎԱՆՆԱԽԱԳԻԾ» ԻՆՍՏԻՏՈՒՄԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԲՈՂՈՔԸ	107
№ 73	
ԽՆԿՈ ԱՊՈՐ ԱՆՎԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐԱՆԻ ԱՐՀՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	108
№ 74	
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻ ԼՂԻՄ 20–ԲԴ ԳՈՒՄԱՐՍԱՆ ՍՈՎԵՏԻ 8–ԲԴ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	109
№ 74¹	
РЕШЕНИЕ ВОСЬМОЙ СЕССИИ СОВЕТА НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ НКАО 20–ГО СОЗЫВА	111
№ 75	
ПИСЬМО АЗЕРБАЙДЖАНСКОМУ НАРОДУ	112
№ 76	
ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПАРТИЙНОГО КОМИТЕТА ЕРФИ	113
№ 77	
«ԳԱՐՈՒՆ» ԿԱՐԻ ԱՐՏԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՏՂԱՄԱՐԳԿԱՆՑ ՎԵՐՆԱՇՈՒՊԿՆԵՐԻ ՖԱԲՐԻԿԱՅԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ԲԱՆԱՁԵՎԸ	116
№ 78	
ОБРАШЕНИЕ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА МОСКОВСКОГО НИИ РАДИОСВЯЗИ (ЕРФМНИИРС)	117

№ 79	
РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ИЗДАТЕЛЬСТВА “ЛУЙС”	119
№ 80	
РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ЭКОНОМИКИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	120
№ 81	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА АРМЯНСКОГО ЭЛЕКТРОМАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ “АРМЭЛЕКТРОМАШ”	121
№ 82	
ՄԱՇՏՈՅԻ ԱՆՎԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 22–Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԲԱՆԱԶԵՎԸ	122
№ 83	
«ՀԱՅԿԱԶՄԳԱԶԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ» ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	124
№ 84	
РЕЗОЛЮЦИЯ СОБРАНИЯ АКТИВА ИНСТИТУТА “АРМГИПРОТРАНС”	125
№ 85	
РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА “АРМГИДРОПРОЕКТА”	126
№ 86	
ՀԽՍՀ ԳԱ ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՁՐ ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ 1988 Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 18–Ի ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	127
№ 87	
ՀԽՍՀ ԳԱ Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	129
№ 88	
ԼԵՆԻՆԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՁՐ	131
№ 89	
РЕЗОЛЮЦИЯ СОБРАНИЯ СОТРУДНИКОВ ЕРЕВАНСКОГО НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО И ПРОЕКТНОГО ИНСТИТУТА АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ГОРОДОМ	133
№ 90	
РЕЗОЛЮЦИЯ СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО НПО “АВТОМАТИКА”	135
№ 91	
ՀԽՍՀ ԳԱ ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ԲԱՆԱԶԵՎԸ	136

№ 92	
ՀԻՍՋ ԳԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՊԱՀԱՆՋԸ	138
№ 93	
ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՅԱԾ ՀԱՅ ՍԱՅՐԵՐԻ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՆՐԱՀԱՎԱՔԻ ԲՈՂՈՔԸ	140
№ 94	
ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ 24-ՐԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ	143
№ 95	
РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ТРУДЯЩИХСЯ ЗАВОДА “ОРБИТА”	146
№ 96	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОГО ХЛЕБЗАВОДА	148
№ 97	
ԵՐԵՎԱՆԻ ԷԼԵԿՏՐՈՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՏԵԽՆԻԿՈՒՄԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	150
№ 98	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЗИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА	151
№ 99	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА СТЕПАНАКЕРТСКОЙ ОБУВНОЙ ФАБРИКИ	152
№ 100	
РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ЛЕНИНАКАՆՏՔՈՂ ՍՏՅՈՒՄՆՈՂ ԽԼՈՓՇԱԿՈՒՄԱՅՈՒՄՈՂ ՕԲՅԵԴԻՆԵՆԻԱ ԻՄԵՆԻ ՄԱՅՏՔՈՂ ՎՕՏՏԱՆԻԱ	153
№ 101	
ЗАЯВЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА “РАЗДАНМАШ”	155
№ 102	
ՀԱՅՏԱՍԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	156
№ 103	
РЕЗОЛЮЦИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ФИЛИАЛА ВНИИ ОПТИКО-ФИЗИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ	157
№ 104	
ՀԻՍՋ ԳԱ ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՍՈՒՄԸ	159
№ 105	
ОБРАЩЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОГО ЗАВОДА	160

№ 106	ОБРАЩЕНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ КИРОВАКАНСКОГО ЗАВОДА “ТЕХНОПРИБОР”	161
№ 107	ОБРАЩЕНИЕ ПРОФЕССОРСКО–ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА КИРОВАКАНСКОГО ГОСПЕДИНСТИТУТА	162
№ 108	ԵՐԵՎԱՆԻ ՋԵՐՄՈՒԷԼԵԿԿՏՐՈՎԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՊԱՀԱՆՋԸ	163
№ 109	ՔԱՂՎԱԾԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 23–Ի ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ	165
№ 110	ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՊՐՈՖԵՍՈՐԱ– ԳԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	166
№ 111	«ՀԱՅԷՆԵՐԳՈՎԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ» ՁԵՆՆԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԲՈՂՈՔ – ՆԱՍԱԿԸ	168
№ 112	ПИСЬМО АРМЯНСКИХ ЖЕНЩИН ГЕНЕРАЛУ ШАТАЛИНУ	169
№ 113	ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ԱՖՂԱՆՍՏԱՆՈՒՄ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼ ՊԱՐՏԸԸ ԿԱՏԱՐԱԾ «ՍԽԻՐԱՆՔ» ԱԿՈՒՄԲԻ ԱՆԳԱՍՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	172
№ 114	ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՀԱՆՋԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ	173
№ 115	ՍԵՎԱՆԻ ՋՐԱԿԵՆՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	174
№ 116	Խ. ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ԳՐՈՇԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՈՒՄԱՆՈՂՈՒԹՅԱՆ ԲՈՂՈՔԸ	177
№ 117	ЗАЯВЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЧАРЕНЦАВАНСКОГО ЗАВОДА “ЦЕНТРОЛИТ”	178
№ 118	ЗАЯВЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ИНСТИТУТА ФИЗИОЛОГИИ ИМЕНИ Л.А. ОРБЕЛИ АН АРМЯНСКОЙ ССР	179

№ 119	
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԱՐԳԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԴԻՍՈՒՄԸ	180
№ 120	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՌԵԼԵԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	182
№ 121	
ПРОТОКОЛ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЛЕНИНАКАНСКОГО СКТЬ “СТРОЙМАШИНА” ПО “АРМКАМНЕРЕЗМАШ”	183
№ 122	
ТРЕБОВАНИЕ КОЛЛЕКТИВА “КАДЖАРАНСТРОЙ”	185
№ 123	
ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԷԿ-Ի ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	186
№ 124	
ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ՍՄԻ-ՊԱՀԱԾՈՆՆԵՐԻ ԿՈՍՔԻՆԱՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	187
№ 125	
РЕЗОЛЮЦИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА “ТИДРОАППАРАТУРЫ”	189
№ 126	
ТРЕБОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВА “АРМЭЛЕКТРОМАШ”	190
№ 127	
ПОСТАНОВЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА ФРЕЗЕРНЫХ СТАНКОВ	192
№ 128	
Հ.Յ.Գ. ՀԱՅ ԴԱՏԻ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԻ ԿՈՉԸ	193
№ 129	
ՀԽՍՀ ԳԱ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1988 Թ. ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 29-Ի ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	196
№ 130	
ՇՎԵՐԻԱՅԻ ՍՏՈԿՀՈԼՄԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՍՆԵՐԻ ԲԱՅ ՆԱՍՏԱԿԸ	198
№ 131	
ПИСЬМО КОЛЛЕКТИВА ГЛАВНОЙ РЕДАКЦИИ АРМЯНСКОЙ СОВЕТСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ	199
№ 132	
Հ.Յ.Գ. ԲՅՈՒՐՈՅԻ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	201

№ 133	ՔԱՂՎԱԾՔ ԺՈՂԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՍԿԵՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԲԱԺՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԹԻՎ 1 ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ	203
№ 134	ՔԱՂՎԱԾՔ ԼՂԻՄ ԱՍԿԵՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ԲԱԳԱՐԱ ԳՅՈՒՂԻ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ	205
№ 135	ԲԱՆԱՁԵՎ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՍԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՍԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ 1989 Թ. ՍԱՅԻՍԻ 10-ԻՆ ԿԱՅԱՑԱԾ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՒՄ	208
№ 136	ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՄԻ ԿԵՆՏԿՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս.Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ	210
№ 137	ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՌԵԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԱԿՏԻՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՀԱՆՋԸ	214
№ 138	ԵՐԵՎԱՆԻ Լ. ԼԻՍԻՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏԵՔՍԻԼ-ԳԱԼԱՆՏԵՐԻԱՅԻ ԱՐՏԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՎՐԴՈՎՄՈՒՆՔԸ	216
№ 139	ТРЕБОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВА ЕРЕВАНСКОГО ЗАВОДА “ТИДРОАППАРАТУРЫ”	217
№ 140	ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДИУМА АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР	218
№ 141	ԵՐԵՎԱՆԻ ՖԻԶԻԿԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԲՈՂՈՔԸ	219
№ 142	ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԱԴԵՄԻԱՅԻ ԱՆԴԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԻ ԴԵԿԼԱՐԱՅԻԱՆ	220
№ 143	ОБРАЩЕНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ АРМЯНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ СТАВРОПОЛЬСКОГО КРАЯ	224
№ 144	ՈԱՄԿԱՎԱՐ ԱՋԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԲՈՂՈՔԸ	226

№ 145	
ՊԱՀԱՆՋԱԳԻՐ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՈՒՍԿՏԻՎՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՏՈՒԿ ՍԱԲՐՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԿՈՂՄԻՅ	229
№ 146	
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԳԻՄՈՒՄԸ Խ.ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ Մ.ԿՈՐՊՈՎՉԵՒՆ	230
№ 147	
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	231
№ 148	
«ԷԼԵԿՏՐՈՄԵՔԵՆԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՒԵԿՏԻՎԻ ԿՈՂՄԻՅ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՈՐՈՇՈՒՄԸ	232
№ 149	
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ԵՎ ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ–Ի ԵՎ ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՎԵՐԱՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ	234
№ 149¹	
ПОСТАНОВЛЕНИЕ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА АРМЯНСКОЙ ССР И НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА НАГОРНОГО КАРАБАХА О ВОССОЕДИНЕНИИ АРМЯНСКОЙ ССР И НАГОРНОГО КАРАБАХА	235
№ 150	
ՀԵՌԱԳԻՐ Խ.ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ	237
№ 151	
ОБРАЩЕНИЕ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ НКАО	239
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ / ПРИМЕЧАНИЯ	242